

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΘΗΝΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΑΓΩΓΗΣ

ΤΜΗΜΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΑΓΩΓΗΣ ΣΤΗΝ
ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ
ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ»

**Έμμηνος Ακτιβισμός στην Ελλάδα: Κατασκευάζοντας και Αποδομώντας το
στίγμα της περιόδου.**

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΓΚΕΚΑ

A.M.: 202003

ΕΠΙΒΛΕΠΟΥΣΑ ΚΑΘΗΓΗΤΡΙΑ: ΒΑΣΙΑ ΛΕΚΚΑ

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2024

«Νομίζω ότι αυτό που μου συμβαίνει είναι τόσο υπέροχο, και δεν εννοώ μόνο τις αλλαγές που συμβαίνουν στο εξωτερικό του σώματός μου, αλλά και αυτές που συμβαίνουν στο εσωτερικό. [...] Κάθε φορά που έχω την περίοδό μου (και έχουν περάσει μόνο τρεις φορές) έχω την αίσθηση ότι παρά τον πόνο, την ταλαιπωρία και το χάος, κουβαλάω ένα γλυκό μυστικό. Έτσι, παρόλο που είναι μια ενόχληση, με έναν συγκεκριμένο τρόπο πάντα ανυπομονώ για τις στιγμές που θα νιώσω αυτό το μυστικό μέσα μου, για άλλη μια φορά».

Απόσπασμα από το *Ημερολόγιο της Άννας Φρανκ* (2012), το οποίο αρχικά απαγορεύτηκε, επειδή ο πατέρας της το θεωρούσε προσβλητικό.

«Χρειαζόμαστε τη δύναμη των σύγχρονων κριτικών θεωριών για το πώς δημιουργούνται τα νοήματα και τα σώματα, όχι για να αρνηθούμε τα νοήματα και τα σώματα, αλλά για να οικοδομήσουμε νοήματα και σώματα που έχουν μια ευκαιρία για ζωή».

Donna Haraway, Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective (1988).

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες	5
Περίληψη	6
Abstract.....	7
Εισαγωγή.....	9
1. Βιβλιογραφική Επισκόπηση	14
2. Θεωρητικό Πλαίσιο	20
2.1 Η Κατασκευή του Στίγματος.....	20
2.1.1. Το στίγμα	20
2.1.2. Σχέσεις εξουσίας-γνώσης και η επιβεβλημένη απόκρυψη της περιόδου ..	25
2.1.3. Η μιαιρότητα της εμμήνου ρύσεως.....	30
2.2. Η αποδόμηση του στίγματος.....	35
2.2.1. Έμμηνος Ακτιβισμός: Ορισμοί και προσεγγίσεις	35
2.2.2. Διαδικασίες αποδόμησης ή επαναστιγματισμού: Προκλήσεις και σημεία κριτικού αναστοχασμού.....	40
3. Μεθοδολογία.....	45
3.1. Το είδος της έρευνας.....	45
3.2 Συνεντεύξεις.....	45
3.3. Περιορισμοί της έρευνας	48
4. Ανάλυση Συνεντεύξεων.....	49
4.1. «Έχω λερωθεί, πώς σου φαίνομαι από πίσω, θέλω σερβιέτα, την κρύβω προφανώς στην τσέπη» - Η κατασκευή της περιόδου ως μίας στιγματισμένης κατάστασης.....	49
4.2. Αλλαγές και μετασχηματισμοί	56
4.2.1. «Επιτέλους, η συζήτηση στο τραπέζι» - Εντοπίζοντας τις αλλαγές.....	56
4.2.2. Ο ρόλος του διαδικτύου στον μετασχηματισμό του λόγου για την έμμηνο ρύση.....	59
4.2.3. Στρατηγικές αποδόμησης: Ακτιβιστικές προσεγγίσεις για την αμφισβήτηση του στίγματος.....	62
4.3. Προσεγγίσεις του έμμηνου ακτιβισμού: «Αγκαλιάζοντας» διαφορετικές εμπειρίες	65
4.3.1. Συγκλίσεις και αποκλίσεις	69
5. Συμπεράσματα - Προβληματισμοί.....	73

Βιβλιογραφία.....	77
A. Ελληνόγλωσση.....	77
B. Ξενόγλωσση.....	78
Γ. Ηλεκτρονικές Πηγές - Ιστοσελίδες.....	81
i. Παράρτημα: Εικόνες.....	82
ii. Παράρτημα: Πληροφορίες Ομάδων.....	88

Ευχαριστίες

Αρχικά, θα ήθελα να ευχαριστήσω από καρδιάς την επιβλέπουσά μου, Βάσια Λέκκα, για την υποστήριξη, την εμπιστοσύνη και την έμπνευση. Η συμβολή της ήταν καθοριστική για την ολοκλήρωση της εργασίας. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω τις καθηγήτριές μου, Μαίρη Λεοντσίνη και Δήμητρα Μακρυνιώτη, τόσο για τη συμμετοχή τους ως μέλη της τριμελούς επιτροπής, όσο και για τις πολύτιμες γνώσεις που αποκόμισα κατά τη διάρκεια των μαθημάτων τους.

Θέλω επίσης να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στους γονείς μου, που με έμαθαν να κυνηγάω τα όνειρά μου, καθώς και στις αγαπημένες μου φίλες και στον Χρήστο. Σίγουρα κουράστηκαν να με ακούνε να μιλάω, αλλά δεν το είπαν ποτέ.

Ένα τεράστιο ευχαριστώ στα δώδεκα πρόσωπα πίσω από τις ιστορίες, που με εμπιστεύτηκαν και αφιέρωσαν λίγο από τον πολύτιμο χρόνο τους. Χωρίς τη δική τους βοήθεια, η παρούσα έρευνα δεν θα μπορούσε να έχει πραγματοποιηθεί. Και τέλος, ένα εξίσου τεράστιο ευχαριστώ σε όλες τις θηλυκότητες και τις αρρενωπότητες εκεί έξω που παλεύουν ακόμη για τα αυτονόητα και μας εμπνέουν με τους αγώνες τους.

Περίληψη

Τα τελευταία χρόνια, η περίοδος ή, εάν θέλουμε να μιλήσουμε με επιστημονικούς-ιατρικούς όρους, η εμμηνόρροια ή έμμηνος ρύση,¹ έχει επανέλθει με ποικίλους τρόπους στο προσκήνιο. Η παρουσία της στη δημόσια σφαίρα αναδεικνύει τα σημάδια μιας διαδικασίας από-στιγματισμού, ενώ οι ακτιβιστικές δράσεις και πρακτικές γύρω από το ζήτημα κινούνται προς την κατεύθυνση της αμφισβήτησης του καταπιεστικού κυρίαρχου λόγου της ντροπής και της σιωπής για την έμμηνο ρύση.

Η παρούσα εργασία εισάγει την ελληνική απόδοση «έμμηνος ακτιβισμός» (menstrual activism) και εξετάζει την ανάπτυξη της συγκεκριμένης μορφής κοινωνικού ακτιβισμού, καθώς και τη σύνδεσή της με το τρίτο κύμα του φεμινισμού, αναπτύσσοντας ένα φεμινιστικό θεωρητικό πλαίσιο για την κατανόηση της εμμήνου ρύσεως, με βάση το διεπιστημονικό πεδίο των «Κριτικών Σπουδών Εμμηνόρροιας» (Critical Menstruation Studies). Στο πλαίσιο αυτής της εμπειρικής, ποιοτικής έρευνας, τα δεδομένα παράγονται μέσω 12 ημιδομημένων συνεντεύξεων με ακτιβιστές/ριες από τον χώρο του έμμηνου ακτιβισμού στην Ελλάδα. Τα άτομα που συμμετέχουν στην έρευνα είναι ηλικίας 18-42 ετών, ενεργά σε επίσημους και ανεπίσημους χώρους ακτιβισμού.

Η έρευνα επικεντρώνεται στην καταγραφή των σύγχρονων τάσεων του έμμηνου ακτιβισμού στην Ελλάδα, καθώς και στα σημεία σύγκλισης και απόκλισης από τις παγκόσμιες τάσεις. Πιο συγκεκριμένα, τα κύρια ερευνητικά ερωτήματα είναι τα εξής: i) ποιοι μετασχηματισμοί εντοπίζονται με την πάροδο των χρόνων στις κυρίαρχες αφηγήσεις για την έμμηνο ρύση, ii) πώς έχει κατασκευαστεί και παγιωθεί το στίγμα της περιόδου στο πλαίσιο των βιοπολιτικών κοινωνιών, και iii) το στίγμα της περιόδου τελικά αποδομείται ή ανακατασκευάζεται μέσω των προσπαθειών και των δράσεων των ακτιβιστών/ριών.

Η παρούσα έρευνα έρχεται να καλύψει ένα κενό στην ελληνική βιβλιογραφία, καθώς η έμμηνος ρύση αλλά και ο έμμηνος ακτιβισμός στην Ελλάδα δεν έχουν

---

¹ Στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας χρησιμοποιούνται εναλλάξ και οι τρεις όροι.

ακόμη διερευνηθεί, ιδιαίτερα από τη σκοπιά των κοινωνικών επιστημών. Μέσα από τις συνεντεύξεις και τις εμπειρίες των ακτιβιστών/ριών, στόχος της παρούσας εργασίας είναι να διερευνήσει τις πιθανές αλλαγές στις κυρίαρχες αφηγήσεις για την έμμηνο ρύση, καθώς και να αποτελέσει μία πρώτη απόπειρα χαρτογράφησης των ομάδων έμμηνο ακτιβισμού στον ελληνικό χώρο.

Λέξεις-Κλειδιά: περίοδος, έμμηνος ρύση, ακτιβισμός, στίγμα, φύλο

Abstract

During the last few years, the period or, if we want to follow strictly scientific-medical terms, menstruation, has been brought back into the spotlight. Its presence in the public sphere, as well as several activist actions and practices around it, highlight the signs of a process of destigmatisation, which is challenging the oppressive dominant discourse of shame and silence about menstruation.

This paper introduces “menstrual activism” into the Greek vocabulary and examines the development of this particular form of social activism and its connection to the third wave of feminism, developing a feminist theoretical framework for understanding menstruation, based on the interdisciplinary field of Critical Menstruation Studies. In the context of this empirical, qualitative research, data are generated through 12 semi-structured interviews with activists from the field of menstrual activism in Greece. The participants of this research are 18-42 years old, active in formal and informal spaces of menstrual activism.

My research focuses on the documentation of contemporary trends of menstrual activism in Greece, as well as on the points of convergence and divergence from global trends. More specifically, my primary research questions are the following: i) what transformations are identified over the years in the dominant narratives about menstruation, ii) how has period stigma been constructed and consolidated within the context of bio-political societies, and iii) is period stigma ultimately deconstructed or reconstructed through activists’ efforts and actions.

The present research aspires to fill a gap in the Greek literature, as menstruation and menstrual activism in Greece have not yet been explored, especially from the perspective of social sciences.

Through the interviews and experiences of activists, the aim of this paper is to explore the possible changes in the dominant narratives about menstruation and to constitute a first attempt to “map” menstrual activism groups in Greece.

Keywords: period, menstruation, activism, stigma, gender

Εισαγωγή

Η τελευταία δεκαετία, με αποκορύφωμα τα τελευταία έτη, έχει φέρει ξανά στο προσκήνιο την περίοδο, ή αλλιώς την εμμηνόρροια ή έμμηνο ρύση. Από την παρουσία της εμμηνορυσιακής διαδικασίας σε δημοφιλείς ταινίες (*The Worst Person in the World*, 2021) και ταινίες κινουμένων σχεδίων (*Turning Red*, 2022) χωρίς την ειρωνική ή προβληματική χροιά των προηγούμενων χρόνων, μέχρι τη χρήση κανονικού αίματος σε διαφημίσεις για προϊόντα περιόδου, μετά από πολλά χρόνια χρήσης μπλε υγρών και υποκατάστατων, την έκδοση αναφοράς από τον Παγκόσμιο Οργανισμό Υγείας για τη σημασία της προστασίας των αναπαραγωγικών δικαιωμάτων με έμφαση στην εμμηνορυσιακή υγεία (WHO statement on menstrual health and rights, Ιούνιος 2022), την καθιέρωση της «Παγκόσμιας Ημέρας για την Υγιεινή της Περιόδου» στις 28 Μαΐου (Menstrual Hygiene Day), μπορούμε πλέον να διακρίνουμε τα σημάδια μίας διαδικασίας απο-στιγματισμού. Επιπλέον, αυτή η διαδικασία απο-στιγματισμού διαφαίνεται και στις πολιτικές αποφάσεις και νομοθετικές αλλαγές κρατών, οι οποίες έγιναν αφορμή για την έναρξη συζητήσεων και διαλόγου (και) μεταξύ φεμινιστικών κύκλων, όπως η πρόσφατη απόφαση της Σκωτίας να κάνει όλα τα προϊόντα περιόδου δωρεάν (Scotland Act, 2022) και η ιστορική απόφαση της Ισπανίας² (Φεβρουάριος 2023) να εισάγει αμειβόμενη άδεια εμμήνου ρύσεως, στο πλαίσιο ενός ευρύτερου νόμου για τα αναπαραγωγικά δικαιώματα, ο οποίος επιβάλλει επίσης τη δωρεάν παροχή προϊόντων περιόδου στα σχολεία και τις φυλακές. Τέλος, μία σειρά διοργανώσεων και εκθέσεων που έλαβαν χώρα μέσα στο 2023,³ καθιστούν τη συγκεκριμένη έρευνα επίκαιρη και απαραίτητη, και

---

² Η Ισπανία έγινε η πρώτη χώρα της Ευρώπης που ενσωματώνει στη νομοθεσία της το συγκεκριμένο μέτρο.

³ Πιο συγκεκριμένα, πρόσφατες πρωτοβουλίες που προωθούν τον απο-στιγματισμό της εμμήνου ρύσεως είναι μεταξύ άλλων: 1) Το συνέδριο του Society for Menstrual Cycle Research (SMCR) «The period is political: Menstrual Research, Policy, and Practice», στην Ουάσινγκτον, 2) το συνέδριο «Menstruation & Sustainability», του Menstruation Research Network στο University of St Andrews, 3) το συνέδριο «Breaking Taboos: Menstrual Justice for All!» που διοργανώθηκε από την ομάδα του Tiiit! Inc. σε συνεργασία με την πρωτοβουλία PERIOD. Skorje στα Σκόπια, 4) το φεστιβάλ «Menstruacije», από την οργάνωση Pariter στη Ρίεκα της Κροατίας, καθώς και δύο σημαντικές εκθέσεις για την ιστορία και την εξέλιξη των προϊόντων περιόδου, 5) η έκθεση «Flow: The Exhibition on Menstruation» στο Μουσείο Europäischer Kulturen του Βερολίνου, και 6) η πρωτοβουλία του Εθνικού Μουσείου Αμερικανικής Ιστορίας του Smithsonian να αποκτήσει

αναδεικνύουν ότι η περίοδος έχει πάψει να γίνεται κατανοητή ως μια βιολογική λειτουργία, αόρατη στη δημόσια σφαίρα, και έχει μετατραπεί σε μια σημαντική πτυχή των *body politics* με ένα πλούσιο και ακμάζον σύνολο διαφορετικών πρακτικών.

Ο έμμηνος ακτιβισμός μετρά πολλά χρόνια παρουσίας, ξεκινώντας από το δεύτερο κύμα φεμινισμού και τη δεκαετία του '70, την πρώιμη τέχνη περιόδου της Judith Chicago (π.χ., *Menstruation Bathroom*) και το περίφημο «If Men Could Menstruate» της Gloria Steinem, συνεχίζοντας με τις κρατούμενες στη φυλακή Armagh στη Βόρεια Ιρλανδία, οι οποίες το 1981 χρησιμοποίησαν το αίμα περιόδου ως «όπλο» αντίστασης, και φτάνοντας μέχρι και σήμερα με ακτιβιστικές δράσεις, όπως το *Periods for Politicians*.⁴ Πώς, όμως, έχει εξελιχθεί ο έμμηνος ακτιβισμός με την πάροδο των ετών και το πέρασμα από το δεύτερο στο τρίτο κύμα φεμινισμού;⁵ Σε ποια ζητήματα εστιάζουν οι σύγχρονες ακτιβίστριες και ποια είναι η κατάσταση στην Ελλάδα; Στην παρούσα εργασία πρόκειται να εξετάσουμε την εξέλιξη του έμμηνου ακτιβισμού και τη σύνδεσή του με το τρίτο κύμα φεμινισμού, αναπτύσσοντας ένα φεμινιστικό θεωρητικό πλαίσιο κατανόησης της εμμηνόρροιας.

Η διπλωματική εργασία θα επικεντρωθεί στην καταγραφή των σύγχρονων τάσεων έμμηνου ακτιβισμού στην Ελλάδα, καθώς και στα σημεία σύγκλισης και

την εκτεταμένη συλλογή του Museum of Menstruation and Women's Health και να εντάξει την ιστορία των προϊόντων περιόδου στη μόνιμη συλλογή του.

⁴ Το *Periods for Politicians* (αρχικά *Periods for Pence*) ήταν μια εκστρατεία που ξεκίνησε στην Ιντιάνα, εμπνευσμένη από αντίστοιχη εκστρατεία στην Ιρλανδία το 2015, ως απάντηση σε ένα αμφιλεγόμενο νομοσχέδιο για τις αμβλώσεις που πέρασε ο Ρεπουμπλικάνος Mike Pence, κυβερνήτης της Ιντιάνα, τον Μάρτιο του 2016. Η εκστρατεία ενθάρρυνε θηλυκότητες στις ΗΠΑ να στέλνουν μηνύματα ηλεκτρονικού ταχυδρομείου και tweets στον κυβερνήτη αναφέροντας την εξέλιξη των εμμηνορροϊκών τους κύκλων. Με αυτό τον τρόπο, οι συγκεκριμένες πρωτοβουλίες συνέδεσαν τον έμμηνου ακτιβισμό με το ευρύτερο πεδίο των αναπαραγωγικών δικαιωμάτων και της αναπαραγωγικής υγείας και δικαιοσύνης.

⁵ Στην παρούσα μελέτη, ο όρος «τρίτο κύμα» χρησιμοποιείται ως χρονολογικός δείκτης για να υποδηλώσει τα σύγχρονα φεμινιστικά κινήματα, αναγνωρίζοντας ότι η έννοια των φεμινιστικών «κυμάτων» αποτελεί αντικείμενο συνεχούς συζήτησης στον ακαδημαϊκό διάλογο. Η απόφαση να χρησιμοποιηθεί ο όρος «τρίτο κύμα» στην παρούσα έρευνα βασίζεται στο πλαίσιο που παρουσιάζει η Bobel στο έργο της «New Blood: Third-wave Feminism and the Politics of Menstruation» (2010). Η Bobel δικαιολογεί τη χρήση του «τρίτου κύματος» ως μια πρακτική μέθοδο που παρακάμπτει τις τρέχουσες αμφιλεγόμενες συζητήσεις εντός του φεμινισμού. Ο όρος αυτός χρησιμοποιείται εδώ για να διακρίνει τα σημερινά φεμινιστικά κινήματα από προηγούμενες ιστορικές περιόδους, σηματοδοτώντας μια μετατόπιση στον φεμινιστικό λόγο και ακτιβισμό.

απόκλισης από τις παγκόσμιες τάσεις. Πιο συγκεκριμένα, τα ερευνητικά ερωτήματα τα οποία θα διερευνηθούν είναι τα ακόλουθα: i) ποιοι μετασχηματισμοί εντοπίζονται με την πάροδο των ετών στις κυρίαρχες αφηγήσεις για την περίοδο, ii) πώς έχει κατασκευαστεί η μιαιρότητα της περιόδου στα πλαίσια των βιοπολιτικών κοινωνιών, και iii) αποδομείται τελικά ή ανακατασκευάζεται το στίγμα περιόδου μέσα από τις προσπάθειες και τις δράσεις των ακτιβιστών/ριών;

Στην πρώτη ενότητα της εργασίας, θα πραγματοποιηθεί μία ανάλυση της διαμόρφωσης του στίγματος της εμμήνου ρύσεως. Η ανάλυση θα αντλήσει από το πεδίο της Κοινωνιολογίας του Σώματος για την ανάδειξη του ανθρώπινου σώματος ως ενός ιστορικού προϊόντος, ως μιας κοινωνικής και πολιτισμικής κατασκευής, στο πλαίσιο μιας δυναμικής διαδικασίας σωματοποίησης. Για να γίνει καλύτερα κατανοητή αυτή η επιλογή, θα πρέπει να τονιστεί ότι σήμερα, περισσότερο από ποτέ, η εστίαση στο «σώμα» έχει πρωτοφανή σημασία τόσο στη ριζοσπαστική όσο και στη θεσμική πολιτική. Κινήματα, όπως ο φεμινισμός, ο αντιρατσισμός, η υπεράσπιση των δικαιωμάτων των τρανς υποκειμένων και ο οικολογικός ακτιβισμός, θεωρούν το σώμα, στις διάφορες μορφές και εκφάνσεις του, ως πεδίο μάχης ενάντια στον κυβερνητικό έλεγχο και ως μέσο για την επίτευξη σημαντικών αλλαγών στην κοινωνία. Όπως αναφέρει η Μακρυνιώτη:

«Το σώμα βρίσκεται στο επίκεντρο ποικίλων διαφορετικών και αντιφατικών μεταξύ τους σκέψεων και θεωρήσεων: είναι γνώριμο, αλλά ταυτόχρονα ξένο, είναι “φυσικά δοσμένο” και ταυτόχρονα προσλαμβάνεται μόνο σε συνάρτηση με πολιτισμικά και κοινωνικά δεδομένα, είναι άρρηκτα δεμένο με το νου, αλλά ταυτόχρονα η υλικότητα του συχνά αντιπαρατίθεται με τις πνευματικές δραστηριότητες, νομίζουμε ότι μας ανήκει, αλλά ξέρουμε ότι ελέγχεται και ρυθμίζεται από μια πληθώρα επιστημονικών λόγων, ειδικοτήτων, πρακτικών και τεχνολογικών εφαρμογών» (2004, σελ. 11).

Περαιτέρω, θα αξιοποιηθεί η θεωρία του Erving Goffman για το στίγμα (Goffman, 1963), η φουκωική αναλυτική για τις σχέσεις εξουσίας-γνώσης σε συνάρτηση με

το ατομικό σώμα στις νεωτερικές βιοπολιτικές κοινωνίες (Foucault, 1989, 2011), καθώς και η θεωρία της κατασκευής της μιαιρότητας της Douglas (Douglas, 1966). Σκοπός είναι η πλήρης κατανόηση της κοινωνικής κατασκευής του εμμηνορροϊκού στίγματος με την πάροδο του χρόνου και της μετατόπισης του λόγου για την έμμηνο ρύση από τα προ-νεωτερικά ταμπού στην ιατρικοποίησή της και στην προώθηση της υγιεινής των γυναικείων σωμάτων.

Στη συνέχεια, η έρευνα θα εστιάσει στη χαρτογράφηση των σύγχρονων προσεγγίσεων για την έμμηνο ρύση και το στίγμα και, πιο συγκεκριμένα, των προσπαθειών αποδόμησης του στίγματος μέσα από ακτιβιστικούς λόγους και πρακτικές. Αυτό το υποκεφάλαιο επικεντρώνεται στις σύγχρονες προσεγγίσεις και ορισμούς, ενσωματώνοντας ιδέες από σημαντικές θεωρητικούς, όπως οι Bobel (2010, 2018) και Fahs (2016). Το αναλυτικό πλαίσιο υιοθετεί μια μεταδομιστική φεμινιστική προοπτική, ιδιαίτερα επηρεασμένη από τη θεωρία της επιτελεστικότητας της Butler για την κοινωνική κατασκευή των κατηγοριών του φύλου (Butler, 1991). Επιπλέον, για μία εμπειριστατωμένη κατανόηση των σύγχρονων προσεγγίσεων του έμμηνο ακτιβισμού, θα παρουσιαστούν συνοπτικά και κάποια αμφιλεγόμενα σημεία, τα οποία έχουν προκαλέσει αντιπαραθέσεις σε φεμινιστικούς κύκλους, όπως είναι η έμφαση στα προϊόντα περιόδου και η ανάπτυξη της βιομηχανίας femtech, η εστίαση στα αναπαραγωγικά σώματα, η θέσπιση άδειας εμμήνου ρύσεως (menstrual leave), καθώς και οι διακρίσεις μεταξύ Παγκόσμιου Βορρά και Νότου.

Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να τονιστεί ότι η έρευνα πλαισιώνεται από μία μεταποικιοκρατική, μεταδομιστική προσέγγιση. Ως προς την υιοθέτηση της ορολογίας, οι αναφορές του κειμένου θα γίνονται εναλλάξ σε «γυναίκες», αλλά και σε «άτομα με περίοδο» (menstruators). Οι αναφορές αυτές αναδεικνύουν την ιατρικοποίηση και παθολογικοποίηση των γυναικείων σωμάτων (και την ιστορική διάσταση αυτής της διαδικασίας), τις ιστορικές ρίζες της μισογυνιστικής καταπίεσης, ενώ παράλληλα ενσωματώνουν τα μη-δυσδικά και τρανς άτομα στις συζητήσεις γύρω από την έμμηνο ρύση και αντιμετωπίζουν τις δυαδικές γενικεύσεις. Το αναλυτικό πλαίσιο αναγνωρίζει την πολυπλοκότητα

του διαχωρισμού Παγκόσμιου Νότου-Παγκόσμιου Βορρά, δίνοντας έμφαση στις προβληματικές πτυχές αυτής της δυαδικής αφήγησης. Διερευνώντας αυτά τα ζητήματα, η έρευνα στοχεύει να πλοηγηθεί πέρα από τις παραδοσιακές έννοιες, αναγνωρίζοντας την πολυπλοκότητα εντός των ταυτοτήτων φύλου και των κοινωνικών ταξινομήσεων, αποφεύγοντας παράλληλα να ενισχύσει τις ιεραρχικές δυναμικές εξουσίας που είναι εδραιωμένες σε ιστορικές διαιρέσεις. Αυτή η προσέγγιση χωρίς αποκλεισμούς αντανακλά μια προσπάθεια υπέρβασης των κανονιστικών περιγραφών, αγκαλιάζοντας ποικίλες εμπειρίες και ανοίγοντας διαλόγους που αμφισβητούν τις υπάρχουσες κοινωνικές κατασκευές.

Για την αποτελεσματικότερη διερεύνηση των ερευνητικών ερωτημάτων η ερευνητική μεθοδολογία που υιοθετεί η συγκεκριμένη μελέτη είναι ποιοτική, ενώ το υπό διερεύνηση υλικό αντλείται από 12 ημιδομημένες συνεντεύξεις με ακτιβιστές και ακτιβίστριες από τον χώρο του έμμηνου ακτιβισμού στην Ελλάδα. Εμβαθύνοντας στη μοναδική δυναμική του έμμηνου ακτιβισμού στην Ελλάδα, η μελέτη αυτή επιδιώκει να χαρτογραφήσει αυτή την αναδυόμενη μορφή κοινωνικού ακτιβισμού και να προσφέρει νέες προοπτικές που έχουν τις ρίζες τους στη φεμινιστική επιστημολογία και τον λόγο περί φύλου και σεξουαλικότητας.

1. Βιβλιογραφική Επισκόπηση

Η φεμινίστρια ακαδημαϊκός Maria Puig de la Bellacasa έχει τονίσει τις αξίες της μελέτης «παραμελημένων πραγμάτων και υποτιμημένων πράξεων» (2017, σελ. 56), υποστηρίζοντας ότι μία τέτοια έρευνα παρέχει ευκαιρίες για τη δημιουργία νέας γνώσης, μέσω της οποίας μπορούν να δημιουργηθούν νέα δεδομένα και νέοι τρόποι κατανόησης του κόσμου. Η παρούσα έρευνα, λοιπόν, εστιάζει σε μία πτυχή της κοινωνικής ζωής που συχνά παραγκωνίζεται στο περιθώριο. Επιπλέον, όπως αναφέρει η Ahmed, παραφράζοντας το σύνθημα των φεμινιστριών του δεύτερου κύματος, «το προσωπικό είναι θεωρητικό» (2017, σελ. 10). Η έμπνευση για τη συγκεκριμένη έρευνα είναι ένα προσωπικό βίωμα, με βαθιά πολιτική σημασία και προεκτάσεις. Επομένως, το προσωπικό είναι πολιτικό (και θεωρητικό), και ταυτόχρονα πιο προσωπικό από ποτέ.

Η συγκεκριμένη έρευνα έρχεται να καλύψει ένα βιβλιογραφικό κενό και, ενδεχομένως, να αποτελέσει αρχή για περαιτέρω διερεύνηση του θέματος, καθώς το εύρος των μελετών που έχουν ασχοληθεί με την εξέλιξη του έμμηνου ακτιβισμού είναι περιορισμένο στην ξενόγλωσση βιβλιογραφία, ενώ παρατηρείται παντελής απουσία σχετικών ερευνητικών προσεγγίσεων στην Ελλάδα. Σε αυτό το κεφάλαιο, παρουσιάζονται μελέτες που διεξήχθησαν διεθνώς σχετικά με το θέμα της εμμήνου ρύσεως, με ιδιαίτερη έμφαση στον έμμηνο ακτιβισμό.

Η έμμηνος ρύση, καθώς και το στίγμα που ιστορικά συνδέεται με αυτήν, έχει προσελκύσει την προσοχή ερευνητικών κλάδων, όπως η ανθρωπολογία, η κοινωνιολογία και οι πολιτισμικές σπουδές. Μια από τις πρώτες ανθρωπολογικές έρευνες που εστίασαν στην περίοδο είναι το *Blood Magic: The Anthropology of Menstruation* των Buckley και Gottlieb (1988). Σε αυτό το έργο, οι μελετητές υποστηρίζουν ότι το «ταμπού της εμμήνου ρύσεως» (Buckley & Gottlieb, 1988, σελ. 6) απέχει πολύ από το να αποτελεί ένα καθολικό και μονοσήμαντο φαινόμενο. Σε αυτό το πλαίσιο, αντλούν από τη θεωρία της Douglas για τη συμβολική ρύπανση (2006) αναφορικά με τη μελέτη των εθίμων και των πρακτικών γύρω από το αίμα της εμμήνου ρύσεως. Οι Buckley και Gottlieb τόνισαν ότι η έμμηνος ρύση δεν είναι εγγενώς μολυσμένη, αλλά προκύπτει ως

τέτοια σε συγκεκριμένες πολιτισμικές τοποθεσίες και καταστάσεις, τονίζοντας ότι οι τρόποι με τους οποίους διαφορετικά άτομα και πολιτισμοί σχετίζονται με την έμμηνο ρύση είναι πολιτισμικά και κοινωνικά εξαρτημένοι. Στο πλαίσιο των ερευνών που έχουν αποτυπώσει την ιστορική διαδικασία των αλλαγών στις πολιτισμικές αποτιμήσεις της εμμήνου ρύσεως, σημαντικό είναι το έργο των Delaney, Lupton και Toth, με τίτλο *The Curse: A Cultural History of Menstruation* (1988). Το βιβλίο αποτελεί μία ολοκληρωμένη διερεύνηση των πολιτισμικών και ιστορικών πτυχών της εμμήνου ρύσεως και καλύπτει ένα ευρύ φάσμα θεμάτων, συμπεριλαμβανομένων των κοινωνικών στάσεων, των θρησκευτικών πεποιθήσεων, των ιατρικών πρακτικών και της απεικόνισης της εμμήνου ρύσεως στην τέχνη και τη λογοτεχνία. Το βιβλίο της Karen Houppert *The Curse: Confronting the Last Unmentionable Taboo: Menstruation* (2001) αποτελεί, επίσης, μία ολοκληρωμένη διερεύνηση, η οποία εμβαθύνει στα ταμπού, το στίγμα και τις κοινωνικές αντιλήψεις γύρω από την έμμηνο ρύση, εξετάζοντας το πώς οι πολιτισμικές στάσεις επηρεάζουν τις εμπειρίες των γυναικών. Μία σημαντική προσθήκη στη διερεύνηση των πολιτισμικών και ιστορικών πτυχών της περιόδου αποτελεί το βιβλίο της Clancy *Period: The Real Story of Menstruation*, το οποίο εκδόθηκε μόλις το 2023 και θίγει μία σειρά από επίκαιρα ζητήματα που αφορούν την έμμηνο ρύση, από τη σωματική αυτονομία και το εμβόλιο COVID-19 μέχρι τους τρόπους, με τους οποίους ο ρατσισμός, ο σεξισμός και ο ιατρικός λόγος στρεβλώνουν τις δημόσιες αντιλήψεις για την έμμηνο ρύση και τη διαγράφουν από τη δημόσια ζωή. Όσον αφορά το πεδίο των πολιτισμικών σπουδών, το βιβλίο της Rosewarne *Periods in Pop Culture: Menstruation in Film and Television* (2012) αποτελεί μία σημαντική μελέτη, η οποία διερευνά την αναπαράσταση της εμμήνου ρύσεως στη λαϊκή κουλτούρα, ιδίως στα μέσα του κινηματογράφου και της τηλεόρασης. Η συγγραφέας εμβαθύνει στον τρόπο, με τον οποίο οι εμπειρίες της εμμήνου ρύσεως απεικονίζονται, ερμηνεύονται και ενίοτε στιγματίζονται στο πλαίσιο των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης και του κινηματογράφου.

Ερευνήτριες και θεωρητικοί από διαφορετικά πεδία των κοινωνικών επιστημών έχουν αναλύσει τη θεώρηση της εμμήνου ρύσεως ως ταμπού και

ντροπή, καθώς και την εθιμοτυπία μυστικότητας που την περιβάλλει. Στο *Issues of Blood: The Politics of Menstruation* (1990), η Sophie Laws διερεύνησε τον αντίκτυπο της στάσης των ανδρών απέναντι στην έμμηνο ρύση σε ένα βρετανικό πλαίσιο και επινόησε τον όρο «εθιμοτυπία της περιόδου» (menstrual etiquette), ο οποίος αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο αναμένεται να συμπεριφέρονται τα άτομα με περίοδο. Αντίστοιχοι όροι έχουν επινοηθεί και από άλλες θεωρητικούς, για να τονίσουν τον τρόπο, με τον οποίο οι πολιτισμικές ιδέες σχετικά με την απόκρυψη της εμμήνου ρύσεως δρουν πάνω και μέσω των ίδιων των υποκειμένων με περίοδο. Η Wood αναφέρεται στην «επιβεβλημένη απόκρυψη της περιόδου» (menstrual concealment imperative) (2020, σελ. 320), ενώ η μελέτη της ασκεί κριτική στο ιατρικό σύστημα και στη βιομηχανία υγιεινής της εμμήνου ρύσεως για την ιατροποίηση της εμμήνου ρύσεως και την παθολογικοποίηση των γυναικείων σωμάτων. Εστιάζοντας σε άλλες όψεις του ίδιου ζητήματος, οι Johnston-Robledo και Chrisler, στην έρευνά τους *The Menstrual Mark: Menstruation as Social Stigma* (2013), προβάλλουν ένα ισχυρό θεωρητικό επιχείρημα, δηλώνοντας ότι η έμμηνος ρύση στιγματίζεται και υπογραμμίζοντας τις δυνητικά επιζήμιες επιπτώσεις του στίγματος της εμμήνου ρύσεως στην υγεία, τη σεξουαλικότητα, την ευημερία και την κοινωνική θέση των υποκειμένων με περίοδο.

Υπάρχουν, επίσης, σημαντικές ιστορικές έρευνες, οι οποίες έχουν ασχοληθεί με την ιστορία και την εξέλιξη της βιομηχανίας των προϊόντων περιόδου. Οι συγκεκριμένες έρευνες τονίζουν τον τεράστιο αντίκτυπο της βιομηχανίας στον τρόπο με τον οποίο αναπτύχθηκαν οι αντιλήψεις και οι πολιτισμικές αποτιμήσεις της εμμήνου ρύσεως τον τελευταίο αιώνα. Μία από αυτές είναι το *Under Wraps A History of Menstrual Hygiene Technology* (2008) της Vostral. Η Vostral παρέχει μία ανάλυση-ορόσημο για την ανάπτυξη προϊόντων στις ΗΠΑ, όπως οι σερβιέτες και τα ταμπόν, θεωρώντας και τα δύο τεχνολογίες και συνδέοντάς τα με μια ευρύτερη ιστορία του καπιταλισμού της φροντίδας του 20^{ου} αιώνα. Στη μελέτη της αξιοποίησε τις προφορικές μαρτυρίες και την αρχειακή μελέτη, συνδυάζοντάς τα με υλικό από τα μέσα ενημέρωσης και τη διαφήμιση. Αργότερα, η Vostral επέκτεινε το έργο της για να επικεντρωθεί στο

επεισόδιο του TSS,⁶ αναλύοντας τις τεχνολογικές, βιολογικές, πολιτισμικές και νομικές πτυχές της κρίσης στο *Toxic Shock Syndrome: A Social History* (2018). Αντίστοιχα, το έργο της Røstvik (2022) για την εξέλιξη των προϊόντων και της βιομηχανίας μεταξύ 1945 και 2020, αντλεί από αρχειακά δεδομένα, νομοθετικά έγγραφα και συνεντεύξεις με εκπροσώπους εταιρειών. Ωστόσο, το βιβλίο της εστιάζει όχι μόνο στις ΗΠΑ, αλλά και σε εταιρείες προϊόντων περιόδου στην Ευρώπη και τη Ρωσία. Σημαντικό είναι και το βιβλίο της Kissling *Capitalizing on the Curse: The Business of Menstruation* (2006), το οποίο, με εστίαση στις ΗΠΑ, αναφέρεται στο πώς ο καπιταλισμός και ο καταναλωτισμός διαμορφώνουν τον κυρίαρχο λόγο για την έμμηνο ρύση. Τέλος, λίγοι/ες θεωρητικοί έχουν ασχοληθεί με συγκεκριμένα πρακτικά ζητήματα της φροντίδας της υγιεινής της εμμήνου ρύσεως. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν η μελέτη των Moffat και Pickering *'Out of order': The double burden of menstrual etiquette and the subtle exclusion of women from public space in Scotland* (2019) σχετικά με πρακτικές υγιεινής της περιόδου και διαχείρισης αποβλήτων στις σχολικές τουαλέτες της Σκωτίας και η μελέτη της Persdotter *Menstrual dirt: An exploration of contemporary menstrual hygiene practices in Sweden* (2022). Η Persdotter δείχνει πώς η προώθηση και η χρήση καθημερινών τεχνολογιών, όπως η σερβιέτα, (ανα)παράγει την έμμηνο ρύση ως κάτι βρώμικο, σε συμβολικό επίπεδο.

Η βιβλιογραφία σχετικά με τον έμμηνο ακτιβισμό είναι περιορισμένη, ενώ η πλειονότητα των ερευνών που έχουν διεξαχθεί επικεντρώνεται σε ακτιβιστικές ομάδες και προσπάθειες στις ΗΠΑ. Οι επιδραστικότερες έρευνες είναι αυτές της Bobel, η οποία έχει ασχοληθεί εκτενώς με τον έμμηνο ακτιβισμό και τις προσπάθειες αποδόμησης του στίγματος της περιόδου (2010, 2018), ιδιαίτερα στο βιβλίο της *New blood: Third-wave Feminism and the Politics of Menstruation*. Σε αυτό αναλύει την πορεία του έμμηνου ακτιβισμού στην αμερικανική κοινωνία και τις προσεγγίσεις διαφορετικών ομάδων (Bobel, 2010). Η έρευνά της περιελάμβανε πολυετή εθνογραφική συμμετοχική παρατήρηση σε ακτιβιστικές

---

⁶ Στη δεκαετία του 1980, διαπιστώθηκε ότι η χρήση συγκεκριμένης μάρκας ταμπόν, που κυκλοφορούσε στις ΗΠΑ, αυξάνει τον κίνδυνο εμφάνισης του συνδρόμου τοξικού σοκ (TSS).

εκδηλώσεις και συνεντεύξεις με ακτιβίστριες, σε συνδυασμό με την ανάλυση κειμένων σε περιοδικά, ιστότοπους και ιστορική ανάλυση αρχείων. Εξίσου σημαντική είναι και η συμβολή της Fahs, η οποία έχει επιμεληθεί τη συλλογή *Out for Blood: Essays on Menstruation and Resistance* (2016), στην οποία αναλύονται οι σύγχρονες όψεις του έμμηνου ακτιβισμού, η αντίσταση κατά του στίγματος της περιόδου και οι ευρύτερες επιπτώσεις της εμμήνου ρύσεως στην πολιτική των φύλων. Οι Bobel και Fahs έχουν, επίσης, μελετήσει από κοινού τις ποικίλες μορφές που παίρνει ο έμμηνος ακτιβισμός, τα διαφορετικά μέσα που χρησιμοποιεί, καθώς και τις προκλήσεις που καλείται να αντιμετωπίσει (2020a, 2020b). Σε αυτό το σημείο θα πρέπει, επίσης, να προσθέσουμε τη διπλωματική εργασία της Persdotter, με τίτλο *Countering the menstrual mainstream: A study of the European menstrual countermovement* (2013). Η έρευνα της Persdotter επικεντρώνεται σε ένα χωροχρονικό πλαίσιο που δεν είχε μελετηθεί προηγουμένως, δηλαδή στην Ευρώπη από το 2000 μέχρι το 2010, και εισάγει τον όρο «εμμηνουρυσιακό/έμμηνο (αντι)κίνημα» (menstrual countermovement), με τον οποίο αναφέρεται στο σύνολο των δράσεων και των φορέων που εργάζονται σκόπιμα για την αμφισβήτηση του στίγματος.

Τέλος, θα πρέπει να γίνει αναφορά στον πρώτο, και μέχρι τώρα μοναδικό, συλλογικό τόμο που έχει αφιερωθεί στην έμμηνο ρύση, το *The Palgrave Handbook of Critical Menstruation Studies* (2020). Το *The Palgrave Handbook of Critical Menstruation Studies* είναι μία ολοκληρωμένη συλλογή που επιμελήθηκαν οι Chris Bobel, Inga T. Winkler, Breanne Fahs, Katie Ann Hasson, Elizabeth Arveda Kissling και Tomi-Ann Roberts, και αποτελείται από 72 κεφάλαια που γράφτηκαν από 134 συγγραφείς από 23 χώρες. Το βιβλίο διερευνά τις κριτικές προοπτικές για την έμμηνο ρύση, συγκεντρώνοντας ένα ευρύ φάσμα διεπιστημονικών συνεισφορών. Καλύπτει θέματα, όπως οι πολιτισμικές αναπαραστάσεις της εμμήνου ρύσεως, οι ιστορικές προοπτικές, ο έμμηνος ακτιβισμός, κ.ά. Το εγχειρίδιο αυτό παρέχει μία εις βάθος εξέταση της εμμήνου ρύσεως από διάφορους κριτικούς φακούς, καθιστώντας το πολύτιμη πηγή για έρευνα. Εισάγει, επίσης, τον όρο «Κριτικές Σπουδές Εμμηνόρροιας»

(Critical Menstruation Studies), ο οποίος θα αναλυθεί περαιτέρω στη συνέχεια της εργασίας.

Παρά το περιορισμένο εύρος ερευνών, η μελέτη του έμμηνου ακτιβισμού παρέχει σημαντικές πληροφορίες «για την εξέλιξη των κοινωνικών κινημάτων και της φεμινιστικής επιστημολογίας» (Bobel, 2010, σελ. 7). Επιπλέον, επειδή ο έμμηνος ακτιβισμός έχει ως επίκεντρο το σώμα, η μελέτη του συνδέεται με την εκρηκτική διεπιστημονική έρευνα για το σώμα στις σύγχρονες βιοπολιτικές κοινωνίες.

2. Θεωρητικό Πλαίσιο

2.1 Η Κατασκευή του Στίγματος

Η εμμηνόρροια αποτελεί μία βιολογική διαδικασία, η οποία ανέκαθεν εγκλωβιζόταν σε κοινωνικά ταμπού και περιβαλλόταν από ένα «πέπλο» ντροπής και σιωπής. Όπως τονίζει και η Διαλέτη στο *Η μαγεία στην Ευρώπη, 15ος-18ος αι.: μια κοινωνική και πολιτισμική ιστορία*: «Η εμμηνόρροια ήταν άλλωστε παραδοσιακά συνδεδεμένη με τη μιαρότητα, την κακοτυχία και την ασθένεια» (2023, σελ. 151). Στον πυρήνα της κατασκευής αυτών των ταμπού, βρίσκεται η έννοια του στίγματος, μια ισχυρή κοινωνική δύναμη που περιθωριοποιεί συγκεκριμένες ομάδες. Αξιοποιώντας θεμελιώδεις θεωρίες της κοινωνιολογίας, αυτή η διερεύνηση ξετυλίγει τις πολιτισμικές κατασκευές που διαιωνίζουν το στίγμα της εμμήνου ρύσεως και προσεγγίζει το σώμα όχι ως σταθερό και δεδομένο, αλλά ως ρευστό, μεταβαλλόμενο, καθώς και ως έναν «τόπο ενδεχομενικότητας» (Μακρυνιώτη, 2004, σελ. 21). Αναλύοντας αυτές τις δυναμικές, η μελέτη στοχεύει να αποκαλύψει τα κοινωνικά «νήματα» που υφαίνουν το στίγμα της περιόδου (period stigma), θέτοντας τις βάσεις για μια διαφοροποιημένη και πιο εμπειριστατωμένη κατανόηση.

2.1.1. Το στίγμα

Εμβαθύνοντας στη θεωρία του στίγματος του Goffman, διερευνούμε τις θεμελιώδεις έννοιες που διαμορφώνουν τις κοινωνικές αντιλήψεις για την έμμηνο ρύση. Η θεωρία του Goffman για το στίγμα παρέχει ένα αναλυτικό πρίσμα για την κατανόηση του τρόπου, με τον οποίο τα άτομα με περίοδο βιώνουν κοινωνικές διακρίσεις και προκαταλήψεις, και, παράλληλα, συμβάλλει στην ανάπτυξη μιας βάσης για την κατανόηση της εμμήνου ρύσεως ως κοινωνικού στίγματος.

Στο επιδραστικό βιβλίο του *Στίγμα: Σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας* [Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity] (2001), ο Goffman εισήγαγε την έννοια του στίγματος ως ένα βαθιά απαξιωτικό χαρακτηριστικό, ως μια διαδικασία μέσα από την οποία τα άτομα απαξιώνονται ή

αποκλείονται από την πλήρη κοινωνική αποδοχή λόγω φυσικών ή κοινωνικών χαρακτηριστικών που αποκλίνουν από τα πρότυπα της κοινωνίας. Ο Goffman υποστήριξε ότι τα στιγματισμένα άτομα βιώνουν την υποβάθμιση της κοινωνικής ταυτότητας, κατά την οποία αντιμετωπίζονται ως απόκληροι ή αποκλίνοντες, και αντιμετωπίζουν αρνητικές συνέπειες, όπως διακρίσεις, προκαταλήψεις και αποκλεισμό. Πιο συγκεκριμένα, ο Goffman με τον όρο στίγμα «[...] αναφέρεται σε γνωρίσματα βαθιά απαξιωτικά και εξευτελιστικά -πάντα σύμφωνα με τα ισχύοντα κοινωνικά κριτήρια, σε ανεπιθύμητες μορφές διαφορετικότητας τόσο καθοριστικές για το είδος της κοινωνικής ταυτότητας που αποδίδεται στο άτομο ώστε αυτό να καθίσταται “μη ανθρώπινο”» (Μακρυγιάννη στο Goffman, 2001, σελ. 15-16).

Στο συγκεκριμένο έργο, ο Goffman διακρίνει τρεις διαφορετικούς τύπους στίγματος. Αρχικά αναφέρεται σε «αποκρουστικά φυσικά σημάδια» (Goffman, 2001, σελ. 66), τα οποία είναι οι διάφορες σωματικές δυσμορφίες (π.χ., εγκαύματα, ουλές, παραμορφώσεις). Έπειτα αναφέρει ότι υπάρχουν τα «ψεγάδια του προσωπικού χαρακτήρα που γίνονται αντιληπτά ως ασθενής θέληση, καταδυναστευτικά ή αφύσικα πάθη, δόλιες ή άκαμπτες πεποιθήσεις και ανεντιμότητα, συνάγονται δε από κάποιο γνωστό προσωπικό ιστορικό νοητικής διαταραχής, φυλάκισης, εξάρτησης, αλκοολισμού, ομοφυλοφιλίας, ανεργίας, τάσεων αυτοκτονίας, ριζοσπαστικής πολιτικής συμπεριφοράς κ.τ.λ.» (Goffman, 2001, σελ. 66-67). Τέλος, η τρίτη κατηγορία που εντοπίζει ο Goffman είναι «τα συλλογικά στίγματα της φυλής» (2001, σελ. 67)· στίγματα που σχετίζονται με την ταυτότητα και αποδίδονται σε περιθωριοποιημένες ομάδες με βάση χαρακτηριστικά, όπως το φύλο, η φυλή, η εθνικότητα και ο σεξουαλικός προσανατολισμός. Μια στιγματική κατάσταση μπορεί είτε να είναι ορατή, με αποτέλεσμα το άτομο να «απαξιώνεται» αμέσως, είτε να είναι βαθιά κρυμμένη και να έχει τη δυνατότητα να παραμείνει αόρατη (Goffman, 2001). Ένα αόρατο στίγμα δημιουργεί ένα κοινωνικό περιβάλλον, στο οποίο το σημάδι δεν είναι άμεσα αντιληπτό, αλλά έχει τη δυνατότητα να εκθέσει το άτομο (Goffman, 2001). Βάσει των παραπάνω εννοιών και κατηγοριοποιήσεων, το υποκείμενο, το οποίο φέρει το στίγμα, δύναται να τοποθετηθεί σε μία εκ των δύο κατηγοριών: μπορεί να είναι είτε απαξιωμένο (discredited) είτε απαξιώσιμο (discreditable). Ο Goffman

τονίζει τη διαφορά μεταξύ αυτών των κατηγοριών, διευκρινίζοντας ότι εάν το στίγμα γίνεται αντιληπτό άμα τη εμφανίσει του υποκειμένου, τότε αναφερόμαστε σε «απαξιωμένο» (discredited), ενώ όταν δεν γίνεται αντιληπτό, τότε έχουμε να κάνουμε με ένα «απαξιώσιμο» (discreditable) υποκείμενο (2001).

Σε αυτό το σημείο, για να γίνει καλύτερα κατανοητή η κατασκευή του στίγματος της περιόδου, είναι σημαντικό να αναλυθεί η έννοια του «ξεγλιστρήματος», στην οποία αναφέρεται στο κείμενό του ο Goffman (2001). Ο όρος, ο οποίος στο αγγλικό κείμενο αναφέρεται ως «passing», αποτελεί μία από τις στρατηγικές που χρησιμοποιούν τα στιγματισμένα άτομα για να ελαχιστοποιήσουν τις επιπτώσεις της κοινωνικής περιθωριοποίησης. Το «ξεγλιστρήμα» κατέχει κεντρικό ρόλο στην οπτική του Goffman για τον εαυτό, υποδηλώνοντας ένα στοιχείο απόκρυψης ή παραμόρφωσης. Αυτό περιλαμβάνει την κατασκευή μιας δημόσιας «βιτρίνας», μιας ψευδούς εντύπωσης από το υποκείμενο: «να περνάει για» κάποιος/α που δεν είναι. Σε αυτό το πλαίσιο, η έμφαση δίνεται στη διαμόρφωση ενός εαυτού που επηρεάζεται από το κοινωνικό πλαίσιο και δεν υπάρχει εκτός της κοινωνικής περίπτωσης.

Αντλώντας από την ανάλυση του Goffman για το στίγμα, γίνεται εμφανές ότι το αίμα της εμμηνου ρύσεως θα μπορούσε να θεωρηθεί στιγματιστικό σημάδι. Σύμφωνα με τις αναλύσεις των Patterson (2014), και Johnston-Robledo και Chrisler (2011) για το στίγμα της περιόδου, η έμμηνος ρύση ταιριάζει και στις τρεις κατηγορίες στίγματος του Goffman. Πρώτον, μέσω της πολιτισμικής πεποίθησης ότι το αίμα της εμμηνου ρύσεως είναι ένα αποκρουστικό σωματικό υγρό, η έμμηνος ρύση απαξιώνει τα γυναικεία σώματα χαρακτηρίζοντας τις γυναίκες ως στιγματισμένες. Ως εκ τούτου, η έμμηνος ρύση μπορεί να θεωρηθεί «αποκρουστικό φυσικό σημάδι» που στιγματίζει τις γυναίκες και τις ορίζει ως μιαιρές. Οι τελετουργίες και οι πρακτικές υγιεινής της περιόδου υποδηλώνουν ότι, όπως και άλλα σωματικά υγρά, το αίμα της περιόδου θεωρείται απεχθές και χρήζει διαχείρισης (Johnston-Robledo & Chrisler, 2011). Το στίγμα της εμμηνου ρύσεως αντικατοπτρίζει, επιπλέον, και τον ορισμό του Goffman για τα «ψεγάδια του προσωπικού χαρακτήρα». Οι Johnston-Robledo και Chrisler αναφέρουν ότι,

δεδομένης της αποστροφής προς το αίμα της περιόδου, ένας λεκές μπορεί να θεωρηθεί στίγμα του χαρακτήρα κάποιου (2011). Για την Patterson, υπάρχουν δύο τρόποι, με τους οποίους η έμμηνος ρύση ταιριάζει σε αυτή την κατηγορία: πρώτον, μέσω αυτής της διαρροής, του λεκέ που μπορεί να δημιουργηθεί, και, δεύτερον, μέσω της ψυχικής και σωματικής ασθένειας που παραδοσιακά συνδέεται με τις προεμμηνορροϊκές και εμμηνορροϊκές φάσεις του έμμηνου κύκλου (2014). Οποιαδήποτε ορατότητα της εμμήνου ρύσεως ή ψυχικά και σωματικά συμπτώματα, όπως ο εκνευρισμός και οι κράμπες, στιγματίζουν τα άτομα με περίοδο ως «μιαρά» (στο σώμα) και «παράλογα» (στο μυαλό), ανίκανα να έχουν σωματικό έλεγχο. Τέλος, και οι δύο αναλύσεις τονίζουν ότι η έμμηνος ρύση ταιριάζει και στην τρίτη κατηγορία που εντοπίζει ο Goffman, τα «συλλογικά στίγματα της φυλής». Πιο συγκεκριμένα, αναφέρουν ότι η έμμηνος ρύση θεωρείται ότι περιστρέφεται γύρω από την έννοια της «θηλυκότητας» ή, όπως αναφέρουν οι Johnston-Robledo και Chrisler, αποτελεί «φυλετική ταυτότητα θηλυκότητας» (2011, σελ. 10). Η κοινωνικοποίηση σε αυτή τη «φυλετική ταυτότητα θηλυκότητας» θεωρείται ότι λαμβάνει χώρα κατά την εμμηναρχή, τον πρώτο εμμηνορροϊκό κύκλο. Με αυτόν τον τρόπο, η εμμηναρχή σηματοδοτεί μια μεταβατική φάση στην κοινωνικοποίηση και τον στιγματισμό της γυναικείας ταυτότητας ως φυλετικής ταυτότητας, ένα στίγμα από το οποίο ξεφεύγει το προνομιούχο, αμόλυντο και ανέγγιχτο από την έμμηνο ρύση, ανδρικό σώμα. Ως εκ τούτου, το σώμα της εμμήνου ρύσεως κατασκευάζεται κοινωνικά ως μια στιγματισμένη κατάσταση, ως ένα «πρόβλημα» που χρήζει επίλυσης (Patterson, 2014).

Σύμφωνα με την ανάλυση των Johnston-Robledo και Chrisler, η έμμηνος ρύση είναι περισσότερο ένα κρυφό παρά ένα ορατό στίγμα, και αυτό οφείλεται στο γεγονός ότι οι γυναίκες καταβάλλουν μεγάλη προσπάθεια για να την αποκρύψουν (2011). Παράλληλα, ο Goffman, στην ανάλυσή του για το ζήτημα της ορατότητας του στίγματος, αναφέρει: «[...] όταν το στίγμα συνδέεται με μέρη του σώματος που και οι ίδιοι οι φυσιολογικοί οφείλουν να αποκρύπτουν σε δημόσιους χώρους, τότε το ξεγλίστρημα είναι αναπόφευκτο, είτε είναι επιθυμητό είτε όχι» (2001, σελ. 149). Η αναφορά αυτή, σε συνδυασμό με την παραπάνω

ανάλυση για την ορατότητα της περιόδου, αναδεικνύει το έργο σύγχρονων θεωρητικών, οι οποίες εμπνέονται από την έννοια του «ξεγλιστρήματος» για να εισάγουν νέους όρους, τους οποίους αναπτύσσουν συνδέοντάς τους με τη βιομηχανία των προϊόντων περιόδου και τις επιταγές απόκρυψης της εμμήνου ρύσεως. Η Vostral, στην ιστορική της έρευνα για τα προϊόντα περιόδου (2008), εισάγει τον όρο «τεχνολογίες του ξεγλιστρήματος» (technologies of passing), για να αναφερθεί στις μεθόδους (εμπορικές ή αυτοσχέδιες) που επιτρέπουν στα άτομα με περίοδο να μοιάζουν με άτομα χωρίς περίοδο, αποκρύπτοντας αυτή τη στιγματισμένη βιολογική διαδικασία. Σύμφωνα με τη Vostral, οι τεχνολογίες συμβάλλουν στη δημιουργία του ιδανικού μιας εντελώς αόρατης εμμήνου ρύσεως, ενώ παράλληλα διαδραματίζουν έναν καθοριστικό ρόλο στη δημιουργία και τη διατήρηση επιταγών απόκρυψης της εμμήνου ρύσεως. Η ίδια υποστηρίζει ότι το ξεγλιστρημα «ασκεί πίεση στα άτομα με περίοδο και χρειάζεται μεγάλη ποσότητα ενέργειας», «καθώς και χρήματος» (Vostral, 2008, σελ. 169, 172).

Τα άτομα με περίοδο δεν προσπαθούν μόνο να διασφαλίσουν ότι οι άλλοι δεν θα γνωρίζουν ότι έχουν έμμηνο ρύση, αλλά εξαρτώνται και από τις τεχνολογίες, για να διευκολύνουν τη διαδικασία του να καταστεί η έμμηνος ρύση αόρατη. Όταν αυτές οι τεχνολογίες απουσιάζουν ή δεν συντηρούνται επαρκώς, όπως μπορεί να συμβαίνει σε περιπτώσεις κρατών με αναπτυσσόμενη οικονομία ή σε καταστάσεις ανθρωπιστικής κρίσης και εμπόλεμων ζωνών,⁷ τα άτομα με περίοδο βιώνουν ένα διπλό βάρος: όχι μόνο πρέπει να διατηρήσουν την αορατότητα της περιόδου, αλλά και να το κάνουν χωρίς κοινωνική ή υποδομική υποστήριξη, ή χωρίς να τραβήξουν την προσοχή σε αυτή την απουσία (Moffat & Pickering, 2019). Η Bobel (2018) αναφέρει ότι η κουλτούρα της απόκρυψης και του στίγματος γύρω από την έμμηνο ρύση δημιουργεί μια πυκνή πολιτισμική σιωπή, μια προσδοκία ότι η έμμηνος ρύση πρέπει να παραμείνει σιωπηλή και αόρατη. Η βιομηχανία των προϊόντων περιόδου συμβάλλει σε αυτή τη σιωπή και την αορατότητα. Δύναται να κάνει ένα άτομο με περίοδο να «περνάει» ως άτομο

---

⁷ Πρόσφατο παράδειγμα αποτελούν οι γυναίκες στην εμπόλεμη ζώνη της Παλαιστίνης, οι οποίες, εν μέσω των προκλήσεων του πολέμου και της περιορισμένης ιδιωτικότητας, καταφεύγουν σε χάπια που καθυστερούν την περίοδο για να αντιμετωπίσουν τις δυσκολίες που σχετίζονται με την έμμηνο ρύση (Alsaafin & Amer, 2023).

που δεν έχει περίοδο, δηλαδή να μην μυρίζει, να μην λερώνεται και να ελέγχει τις σωματικές και ψυχικές του «αντιδράσεις». Με αυτό τον τρόπο, τα άτομα με περίοδο συνιστούν «απαξιώσιμα» (discreditable) υποκείμενα, φέροντας ένα στίγμα που δεν είναι άμεσα αντιληπτό, αλλά έχει τη δυνατότητα να εκτεθεί, και όντας δέσμια σε μία μόνιμη κατάσταση αυτό-επιτήρησης για την αποφυγή αυτής της έκθεσης.

2.1.2. Σχέσεις εξουσίας-γνώσης και η επιβεβλημένη απόκρυψη της περιόδου

Αν και η θεωρία του Goffman βοηθάει στην παροχή μιας βάσης για την κατανόηση της εμμηνόρροιας ως κοινωνικού στίγματος, η φουκωική αναλυτική για τις σχέσεις εξουσίας-γνώσης σε συνάρτηση με το ατομικό σώμα στις νεωτερικές βιοπολιτικές κοινωνίες (Foucault, 1989, 2011) διαμορφώνει μία αναλυτικότερη εικόνα της κοινωνικοϊστορικής κατασκευής της εμμήνου ρύσεως ως στίγματος. Ξεκινώντας από το φουκωικό πεδίο της βιοεξουσίας και της αυτό-επιτήρησης, αυτή η ενότητα εξετάζει το περίπλοκο πλέγμα εξουσίας-γνώσης που περιβάλλει τη βιολογική διαδικασία της εμμηνόρροιας.

Ο Foucault, στα έργα του *Επιτήρηση και τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής* [Surveiller et punir: Naissance de la prison] (2011) και *Η ιστορία της σεξουαλικότητας. 1. Η δίψα της γνώσης* [Histoire de la sexualité, tome 1 : La Volonté de savoir] (1989), υποστηρίζει ότι οι επιστημονικοί και ιατρικοί λόγοι που αναδύθηκαν στη νεωτερικότητα συνεπάγονται μορφές κοινωνικού ελέγχου, επιτήρησης και πειθάρχησης των σωμάτων. Ο Foucault υποστήριξε ότι η ανάδυση αυτών των λόγων οδήγησε στον περιορισμό και τη ρύθμιση της ανθρώπινης συμπεριφοράς μέσω νέων μορφών εξουσίας και γνώσης. Ο ίδιος μελέτησε και ανέλυσε τις σχέσεις μεταξύ του ατομικού (αλλά και συλλογικού) σώματος και των πειθαρχικών και ρυθμιστικών πρακτικών, και τόνισε ότι οι επιστημονικοί, ιατρικοί λόγοι αναδύθηκαν ως κυρίαρχες και προνομιακές μορφές γνώσης. Αυτοί οι λόγοι κατηγοριοποίησαν και νομιμοποίησαν, επίσης, τις έννοιες της κανονικότητας και της ανωμαλίας· ετικέτες, τις οποίες οι άνθρωποι κατέληξαν

να εσωτερικεύουν και να χρησιμοποιούν ως κριτήρια για τη μέτρηση και την αστυνόμευση των δικών τους πρακτικών (Foucault, 1989).

Ως εκ τούτου, ο Foucault είδε τις γνώσεις των ειδικών και τους ιατρικούς λόγους ως νέες μορφές κοινωνικού ελέγχου, μέσω των οποίων τα υποκείμενα έμαθαν να αστυνομεύουν τον εαυτό τους και να πειθαρχούν τα σώματά τους. Στο βιβλίο του *Επιτήρηση και Τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής*, ο Foucault αναλύει τις σχέσεις «εξουσίας-γνώσης», αναφέροντας ότι «πρέπει μάλλον να παραδεχτούμε ότι η εξουσία παράγει γνώση [...] ότι η εξουσία και η γνώση ενέχουν άμεσα η μία την άλλη [...]» (2011, σελ. 37). Σύμφωνα με τη φουκωική αναλυτική, εξουσία και γνώση αποτελούν δύο αλληλεξαρτώμενες και αλληλένδετες έννοιες, καθώς η γνώση δεν παράγεται ανεξάρτητα από την εξουσία και οι σχέσεις εξουσίας διεισδύουν στις κοινωνικές σχέσεις. Το έργο του Foucault και η αντίληψή του για την εξουσία, όχι απλώς ως κατασταλτική, αλλά και ως παραγωγική, αναδεικνύουν τους περίπλοκους τρόπους, με τους οποίους η εξουσία λειτουργεί μέσω της παραγωγής και της διάδοσης της γνώσης, και υπογραμμίζουν τη διασύνδεση της εξουσίας και της γνώσης στο πλαίσιο των κοινωνικών δομών, καθώς η εξουσία δεν πρόκειται για κάτι «πάνω» από την κοινωνία, αλλά για κάτι «εντός» της.

Το έργο του Foucault επικεντρώνεται στους τρόπους, με τους οποίους αυτές οι λιγότερο ορατές μορφές εξουσίας και πειθάρχησης εγγράφηκαν στα κοινωνικά σώματα της νεωτερικότητας. Όπως αναφέρει ο ίδιος, πρώτα, από τον 17^ο αιώνα και μετά, σχηματίστηκε ο πόλος που «είχε κεντροθετηθεί στο σώμα σαν μηχανή» και ονομάστηκε «ανατομικο-πολιτική του ανθρώπινου σώματος» (Foucault, 1989, σελ. 170). Το σώμα αντιμετωπίστηκε ως μηχανή, με την έννοια της αύξησης της αποδοτικότητας και παραγωγικότητάς του. Ασκώντας διάφορες τεχνικές πειθάρχησης με θεσμούς, όπως το νοσοκομείο, ο στρατός, η φυλακή, τα ιδρύματα και το σχολείο, η ανατομικο-πολιτική του ανθρώπινου σώματος στόχευε σε σώματα υποταγμένα και εξασκημένα, σε σώματα πειθήνια. Στο πλαίσιο αυτής της νέας μορφής εξουσιαστικών σχέσεων, η πολιτική επένδυση του σώματος συνδέθηκε με την οικονομική του χρήση και το σώμα μετατράπηκε σε χρήσιμη

δύναμη ως σώμα παραγωγικό και σώμα καθυποταγμένο. Όπως αναφέρει η Μακρυνιώτη: «Ο έλεγχος του σώματος, η υποταγή του σε απαγορεύσεις, καταναγκασμούς και υποχρεώσεις συνυπάρχουν κατά τη νεωτερικότητα με πρακτικές συγκρότησης του παραγωγικού, χρήσιμου σώματος και συνθέτουν ένα σύνολο από ζητήματα που χρήζουν πολιτικής διευθέτησης και παρέμβασης» (2004, σελ. 16). Σε μία δεύτερη φάση, στα μέσα του 18^{ου} αιώνα, η εξουσία προσανατολίστηκε στο σώμα-είδος και τη μηχανική του ζώντος. Κατά την περίοδο αυτή, αρχίζουν να συστηματοποιούνται οι ρυθμιστικές πολιτικές σε ζητήματα δημογραφικά (γεννήσεις, θάνατοι, σεξουαλικές πρακτικές), υγειονομικά (επίπεδο υγείας, μακροβιότητα, εμβόλια, καραντίνες) και στατιστικά (καταγραφή δεδομένων πληθυσμού, πόρων και αγαθών). Όπως τονίζει ο Foucault: «Ανοίγει έτσι η εποχή μιας βιο-εξουσίας» (1989, σελ. 171).

Αυτή η έννοια της «βιο-εξουσίας» στήριξε τη θεωρία του για το πανοπτικό, βασισμένο στο αρχιτεκτονικό σχέδιο του Jeremy Bentham, στο οποίο αποδίδεται η μορφή των σύγχρονων μηχανισμών επιτήρησης (Foucault, 2011). Ο Foucault υποστήριξε ότι ο σχεδιασμός του πανοπτικού επέτρεπε τη βέλτιστη και αδιάλειπτη παρακολούθηση των κρατουμένων σε χωρική σχέση με τους άλλους κρατούμενους, καθώς και με τους φύλακες. Για τον Foucault, αυτός ο εννοιολογικός σχεδιασμός αποτυπώνει την ουσία της κοινωνίας της επιτήρησης, καθώς το αποτέλεσμα του πανοπτικού είναι να προκαλεί μια «μόνιμη κατάσταση ορατότητας» που εξασφαλίζει «την αυτόματη λειτουργία της εξουσίας» (Foucault, 2011, σελ. 266).

Αρχικά, αναλύοντας τη θεωρία του Foucault για τη σύνδεση των επιστημονικών λόγων που αναδύθηκαν στη νεωτερικότητα με τις μορφές κοινωνικού ελέγχου και επιτήρησης, μπορούμε να κατανοήσουμε καλύτερα το στίγμα της περιόδου, καθώς και τους διάφορους τρόπους, με τους οποίους τα γυναικεία σώματα ρυθμίζονται τόσο σε ατομικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Στο πλαίσιο αναλύσεων για το στίγμα περιόδου, κάποιες θεωρητικοί έχουν εισάγει όρους, οι οποίοι εμπνέονται από αυτό που ο Foucault αναφέρει ως «αυτό-επιτήρηση». Πιο συγκεκριμένα, η Wood (2020, σελ. 320) αναφέρεται στην

«επιβεβλημένη απόκρυψη της περιόδου» (menstrual concealment imperative), ενώ η Vostral (2008) εισάγει τον όρο «τεχνολογίες του ξεγλιστρήματος», που αναφέρθηκε και παραπάνω, για να αναφερθεί στις μεθόδους που επιτρέπουν στα άτομα με περίοδο να «ξεγλιστρούν» ως άτομα χωρίς περίοδο. Τέλος, η Laws επινόησε τον όρο «εθιμοτυπία της περιόδου» (menstrual etiquette) ως ένα πλαίσιο κατανόησης της αυτό-αστυνόμευσης και αυτό-λογοκρισίας γύρω από την περίοδο (1991). Οι έννοιες αυτές υπογραμμίζουν τον τρόπο, με τον οποίο οι πολιτισμικές ιδέες σχετικά με την απόκρυψη της εμμήνου ρύσεως δρουν πάνω και μέσω των ίδιων των υποκειμένων με περίοδο, και το πώς ενσωματώνονται στις καθημερινές πρακτικές τους ως μορφές αυτό-επιτήρησης. Το αποτέλεσμα αυτής της «εθιμοτυπίας», δηλαδή της μόνιμης προσπάθειας να μην δημιουργηθούν «λεκέδες» και «διαρροές», είναι ότι οι επικρατούσες δομές κυριαρχίας και υποταγής (στην προκειμένη περίπτωση, το έμφυλο δίπολο «δημόσιος/ιδιωτικός»⁸) συντηρούνται «από τα κάτω» μέσω των αυτορρυθμιστικών ενεργειών των ίδιων των υποκειμένων, που συμμορφώνονται με την «αλήθεια» του ταμπού της εμμήνου ρύσεως και δικαιωνίζουν την αφήγηση ότι πρόκειται για κάτι που πρέπει να κρατηθεί κρυφό και για το οποίο πρέπει να ντρέπονται.

Οι γυναίκες κοινωνικοποιούνται, εσωτερικεύοντας ένα πανοπτικό στο πλαίσιο της σωστής «εθιμοτυπίας» της περιόδου, μίας προσεκτικά εξασκημένης «παράστασης» στη διαχείριση του στίγματος, μίας εθιμοτυπίας που ενισχύει τη σημασία της μυστικότητας και της απόκρυψης. Η Bartky (2014) βασίζεται στο έργο του Foucault, σημειώνοντας ότι οι έμφυλες έννοιες της εξουσίας στις πρακτικές αυτό-επιτήρησης είναι ιδιαίτερα προβληματικές για τις γυναίκες και τα σώματά τους, ενώ υποστηρίζει ότι το πανοπτικό βλέμμα είναι ανδρικό. Μέσω της εσωτερίκευσης του πανοπτικού ανδρικού βλέμματος, οι γυναίκες αυτό-

---

⁸ Τα διπολικά ζεύγη, όπως μυαλό/σώμα και δημόσιο/ιδιωτικό, έχουν διαμορφωθεί από την κυρίαρχη αντίθεση άνδρες/γυναίκες με τέτοιο τρόπο, ώστε το αρσενικό να σχετίζεται με τον πρώτο όρο αυτών των διπόλων και το θηλυκό με τον δεύτερο (Βαΐου, 1994). Επιπλέον, σύμφωνα με την Ortner (1972), οι γυναίκες είναι για τους άνδρες ό,τι η φύση για τον πολιτισμό και τα γυναικεία σώματα είναι έντονα συνδεδεμένα με τις «φυσικές» αναπαραγωγικές λειτουργίες. Για να ερμηνεύσει τη γυναικεία υποτέλεια, η ίδια απορρίπτει τον βιολογικό ντετερμινισμό και υποστηρίζει ότι η διάκριση αυτή εγκαθιδρύεται μέσα από ένα πλαίσιο πολιτισμικά προσδιορισμένων αξιακών συστημάτων (Ortner, 1972).

αντικειμενοποιούνται και αυτό-επιτηρούν το σώμα τους, με αποτέλεσμα να πειθαρχούν στις προσπάθειες αποφυγής του δημόσιου θεάματος της «διαρροής». Κατά συνέπεια, η απόκρυψη της εμμήνου ρύσεως θεωρείται επιβεβλημένη, όπως τονίζει και η Wood (2020), με τη χρήση του όρου «επιβεβλημένη απόκρυψη της περιόδου». Η έμμηνος ρύση έχει κατασκευαστεί ως ένα γυναικείο μυστικό που πρέπει να κρατηθεί μακριά από τη δημόσια θέα, καθώς οι αιματηρές διαρροές θεωρούνται ένδειξη κατωτερότητας σε έναν πατριαρχικό κόσμο.

Αυτή η «εθιμοτυπία», δηλαδή η διαδικασία αυτό-επιτήρησης, συνδέεται άμεσα με τους ιατρικούς και επιστημονικούς λόγους γύρω από την έμμηνο ρύση, αλλά και με την ανάπτυξη της βιομηχανίας των προϊόντων περιόδου. Οι κυρίαρχοι λόγοι και η βιομηχανία των προϊόντων ιατρικοποιούν και παθολογικοποιούν την περίοδο, και αυτή η ιατρικοποίηση παρουσιάζει τις γυναίκες ως ελαττωματικές, αδύναμες, άρρωστες και ανίκανες να επιτύχουν επαρκή αυτοέλεγχο⁹ (Bordo, 2003· Wood, 2020). Σε αυτό το σημείο είναι σημαντικό να αναφερθεί και η ανάλυση του Foucault περί της «υστερικοποίησης του γυναικείου σώματος» (1989, σελ. 129) ως μίας διαδικασίας, «με την οποία το σώμα αυτό εντάχθηκε, κάτω από την επίδραση μιας παθολογίας που ήταν εγγενής, στον χώρο της ιατρικής πρακτικής» (ο.π.). Γίνεται, λοιπόν, εμφανές ότι η ιατρικοποίηση της εμμήνου ρύσεως συμβάλλει στον κυρίαρχο λόγο περί περιόδου που τοποθετεί τις γυναίκες σε μία συνεχή κατάσταση ασθένειας, μία κατάσταση που έχει, ούτως ή άλλως, έμφυλα χαρακτηριστικά. Όπως εξηγούν οι Ehrenreich και English: «Οι γυναίκες [όχι μόνο] θεωρούνται άρρωστες - η αρρώστια [θεωρείται] γυναικεία» (2013, σελ. 22). Παράλληλα, η διαδικασία παθολογικοποίησης και ιατρικοποίησης παρουσιάζει την έμμηνο ρύση ως κατάσταση που χρήζει ιατρικής θεραπείας και διαχείρισης. Με αυτό τον τρόπο, η περίοδος κατασκευάζεται ως ζήτημα «υγείας» από βιοϊατρική σκοπιά και η

---

⁹ Για την Bordo, οι γυναίκες έχουν θεωρηθεί ανίκανες να επιτύχουν επαρκή αυτοέλεγχο, καθώς στη δυτική σκέψη «η ικανότητα αυτοδιαχείρισης κωδικοποιείται αποφασιστικά ως ανδρική [ενώ] όλοι εκείνοι οι σωματικοί αυθορμητισμοί που θεωρείται ότι χρειάζονται περιορισμό και έλεγχο έχουν κατασκευαστεί πολιτισμικά και κωδικοποιηθεί ως γυναικείοι» (2003, σελ. 206).

αρμοδιότητα για τον τρόπο αντιμετώπισης και παρακολούθησής της ανατίθεται στο ιατρικό σύστημα και τη βιομηχανία «υγιεινής» που νομιμοποιούν τη συνεχή επιτήρηση.

Η αντίληψη του Foucault ότι η εξουσία δεν είναι απλώς κατασταλτική, αλλά και παραγωγική (2011), αποκαλύπτει πώς η γνώση σχετικά με την έμμηνο ρύση χρησιμοποιείται ως εργαλείο για την άσκηση ελέγχου και τη διαμόρφωση κοινωνικών νόρμων. Η διάδοση και ρύθμιση της γνώσης σχετικά με την έμμηνο ρύση μέσω θεσμών, όπως η ιατρική, η εκπαίδευση και τα Μέσα Ενημέρωσης, αρθρώνουν έναν λόγο που κατηγοριοποιεί την έμμηνο ρύση ως εγγενώς «προβληματική». Αυτή η σύνδεση γνώσης-εξουσίας λειτουργεί καθορίζοντας τι συνιστά «φυσιολογικές» σωματικές λειτουργίες και συμπεριφορές, χαρακτηρίζοντας έτσι την έμμηνο ρύση ως «παρέκκλιση», ενισχύοντας τα έμφυλα στερεότυπα και διαιωνίζοντας το στίγμα της περιόδου. Η περιθωριοποίηση της εμμήνου ρύσεως, εμφανής σε διάφορες ιστορικές περιόδους, υπογραμμίζει την περίπλοκη σχέση μεταξύ γνώσης, εξουσίας και διαιώνισης του στίγματος της εμμήνου ρύσεως. Το έργο του Foucault ωθεί σε μία ανάλυση του λόγου της εμμήνου ρύσεως που θέτει ερωτήματα σχετικά με το πώς παράγεται η γνώση της εμμήνου ρύσεως και από ποιον, καθώς και το τι συνιστά γνώση για την έμμηνο ρύση.

2.1.3. Η μιαιρότητα της εμμήνου ρύσεως

Με βάση την κοινωνική ανθρωπολογία της Mary Douglas και, ιδιαίτερα, το έργο της *Καθαρότητα και Κίνδυνος: Μια ανάλυση των εννοιών της μιαιρότητας και του ταμπού* [Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo] (2006), δίνεται έμφαση στη θεώρηση του σώματος ως ενός σύνθετου συστήματος σημείων, ως αγωγού και κοινωνού κοινωνικών νοημάτων και συμβολισμών. Η προσέγγιση αυτή ασχολείται κυρίως με την ανάλυση των διαφόρων τρόπων, με τους οποίους το σώμα απεικονίζεται και μετασχηματίζεται σε ένα πεδίο πρακτικών, προσφέροντας γνώσεις για την κοινωνία και τον πολιτισμό. Η ανάλυση της Douglas σχετικά με έννοιες, όπως η βρωμιά και η ρύπανση, χρησιμεύουν ως βάση για την κατασκευή μεταφορών που

απεικονίζουν την οργάνωση ή την αποδιοργάνωση μίας κοινωνίας, τη διχοτόμηση της ύπαρξης και της ανυπαρξίας, και τα θέματα της ζωής και του θανάτου. Αυτό που αναδεικνύεται σχετικά με την κοινωνική κατασκευή της μιαιρότητας είναι το πώς οι πρακτικές της εμμήνου ρύσεως διαπλέκονται με τις πολιτισμικές έννοιες της βρωμιάς, συμβάλλοντας περαιτέρω στο στίγμα που περιβάλλει την έμμηνο ρύση (2006). Η θεωρία της αναδεικνύει το στίγμα της περιόδου ως ένα πολιτισμικό κατασκεύασμα, και ερμηνεύει το πώς τα ταμπού και η ντροπή γύρω από την έμμηνο ρύση χρησιμοποιούνται για να ενισχύσουν τις πατριαρχικές και ετεροκανονικές κοινωνικές νόρμες και αξίες, οι οποίες επιβάλλονται μέσω τελετουργιών, νόμων και πρακτικών που ρυθμίζουν και ελέγχουν τα σώματα όσων έχουν έμμηνο ρύση.

Παρά τις διαφοροποιήσεις στις αντιλήψεις για τη βρωμιά και τα μέτρα που λαμβάνονται για την αποφυγή της, η βρωμιά είναι ουσιαστικά υλικό που μετατοπίζεται από την καθορισμένη θέση του, είναι «ύλη εκτός τόπου» (Douglas, 2006, σελ. 85), συνέπεια μίας συστηματικής οργάνωσης και κατηγοριοποίησης της ύλης που περιλαμβάνει την απόρριψη ακατάλληλων στοιχείων (Douglas, 2006). Σύμφωνα με τη Douglas, η βρωμιά, ως ύλη εκτός τόπου, υποδηλώνει δύο προϋποθέσεις: ένα σύνολο από τακτοποιημένες σχέσεις και μία παράβαση αυτής της τάξης. Έτσι, για τη Douglas, οι πεποιθήσεις μας σχετικά με τη βρωμιά αφορούν, κατά βάση, την τάξη. Όπως αναφέρει η ίδια: «Όπου υπάρχει ακαθαρσία υπάρχει και σύστημα» (Douglas, 2006, σελ. 86). Η Douglas αναφέρει ότι οι κοινωνίες αποφεύγουν συγκεκριμένες τροφές, ζώα ή ουσίες, επειδή αποτελούν ανωμαλίες, πράγματα που βρίσκονται εκτός συστήματος, και επεξηγεί αυτή τη θέση για τη σχετικότητα της έννοιας της ακαθαρσίας με καθημερινά παραδείγματα: το φαγητό δεν είναι απαραίτητα βρώμικο, «είναι όμως βρωμιά να αφήνουμε τροφή πάνω στα ρούχα ή να αφήνουμε τα μαγειρικά σκεύη στο υπνοδωμάτιο» (2006, σελ. 86). Επιπλέον, η Douglas αναφέρεται στις ταξινομικές ανωμαλίες και στη σύνδεση των εννοιών «ανωμαλία» και «αμφισημία». Τα πράγματα που είναι ανώμαλα ή αμφίσημα θεωρούνται βρώμικα, επειδή αντιστέκονται σε αυτού του είδους την ταξινόμηση, καθώς δεν «χωρούν» εύκολα σε καθιερωμένες κατηγορίες και θεωρούνται συχνά αηδιαστικά και επικίνδυνα

(Douglas, 2006). Όπως γίνεται φανερό από την ανάλυση της Douglas, η μιαιρότητα είναι ένα οριακό φαινόμενο, δημιουργείται, δηλαδή, όταν υπερβαίνει τα όρια της τάξης και είναι, παράλληλα, ενδεικτική των ορίων ενός συστήματος. Επομένως, η διερεύνηση της μιαιρότητας και του τρόπου με τον οποίο εφαρμόζεται παρέχει ευκαιρίες για να γίνουν πιο ορατές οι αόρατες συστηματικές τάξεις και η εξουσία, για να γίνει κατανοητό ένα σύστημα και το ποιες ιεραρχίες συνεπάγεται.

Σύμφωνα με τη Douglas, σε κάθε πολιτισμό το σώμα δεν υπόκειται μόνο σε κανόνες καθαρότητας, αλλά και το ίδιο θεωρείται πηγή ρυπαρότητας και εστία μόλυνσης (2006). Κατά συνέπεια, συγκεκριμένα μέρη και λειτουργίες του σώματος, μαζί με τις εκκρίσεις τους, φαίνεται να αψηφούν την πολιτισμικά κατασκευασμένη έννοια του καθαρού σώματος. Η Douglas (2006) κάνει ρητή αναφορά στην έμμηνο ρύση, αλλά και στο εμμηνορρυσιακό αίμα, στο πλαίσιο ανάλυσης των σωματικών εκκρίσεων και με παραδείγματα από διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια. Πιο συγκεκριμένα, αναλύει τον τρόπο, με τον οποίο ορισμένοι πολιτισμοί θεωρούν το αίμα της περιόδου ως μια μορφή ακαθαρσίας ή ταμπού. Υποστηρίζει ότι οι κοινωνίες συχνά χρησιμοποιούν τελετουργίες και πολιτισμικές πρακτικές για να διαχειριστούν και να ελέγξουν αυτό που αντιλαμβάνονται ως πιθανή απειλή για την καθιερωμένη κοινωνική τάξη τους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αποτελούν οι Lele στην Αφρική, οι Havik Βραχμάνοι, οι οποίοι έχουν «τελετουργικές συμπεριφορές σχετικά με την έμμηνο ρύση, τη γέννα και τον θάνατο» και θεωρούν ότι «όλες οι σωματικές εκκρίσεις [...] αποτελούν πηγές μιαιρότητας» (Douglas, 2006, σελ. 83), αλλά και οι Μαορί, οι οποίοι θεωρούν «το αίμα της εμμηνορρυσίας σαν παραλίγο άνθρωπο» και «πιστεύουν πως αν δεν είχε υπάρξει αιμορραγία, το αίμα θα είχε γίνει άνθρωπος» (ο.π., σελ. 184).

Αρκετά χρόνια μετά την έκδοση του *Καθαρότητα και Κίνδυνος*, δημοσιεύεται το βιβλίο της Kristeva *Powers of Horror: An Essay on Abjection* (1982), στο οποίο αναπτύσσει τη θεωρία της για το αποκείμενο. Η θεωρία της είναι βαθιά επηρεασμένη από το έργο της Douglas και εστιάζει, επίσης, στη

συγκρότηση του κοινωνικού σώματος, αλλά και στις διαδικασίες ταξινόμησης και οριοθέτησης του. Η Kristeva χαρακτηρίζει τα σωματικά υγρά ως «αυτό που υπομένει η ζωή, μετά βίας και με δυσκολία, από την πλευρά του θανάτου» (1982, σελ. 3), θυμίζοντάς μας τις πεπτοιθήσεις των Μαορί που αναφέρθηκαν παραπάνω. Το αποκείμενο της Kristeva, η μιαρή ύλη που εκδιώκεται με τρόπο και αποστροφή από το σώμα, ως απορριφθέν και ταμπού, συνδέεται με τη βρωμιά της Douglas στο ότι «διαταράσσει την ταυτότητα, το σύστημα, την τάξη, δεν σέβεται τα όρια, τις θέσεις, τους κανόνες» (Kristeva, 1982, σελ. 4).

Η έμμηνος ρύση, και πιο συγκεκριμένα, το εμμηνορρυσιακό αίμα μπορεί να θεωρηθεί ως «ύλη εκτός τόπου» (Douglas, 2006, σελ. 85) και ως «αποκείμενο» (Kristeva, 1982, σελ.1), καθώς παραβιάζει τα φυσικά όρια του σώματος που κανονικά το περιέχει. Όταν τα σωματικά υγρά περιορίζονται εντός των ορίων του σώματος δεν προκαλούν, αλλά όταν υπερβαίνουν τα όρια του σώματος, αναδύονται ως «βρώμικα», «αηδιαστικά» ή «επικίνδυνα», παραβιάζοντας όχι μόνο τα σωματικά, αλλά και τα συμβολικά όρια (Douglas, 2006). Με αυτό τον τρόπο, το εμμηνορρυσιακό αίμα, όχι μόνο γίνεται «ύλη εκτός τόπου», αλλά απειλεί - όπως και όλες οι μορφές ρύπανσης - την κοινωνική τάξη με την ίδια την ύπαρξή του. Συνεπώς, λειτουργεί ως κάτι ενεργά ρυπογόνο και, ως τέτοιο, απαιτεί καταστολή προκειμένου να διατηρηθούν οι καθιερωμένες ταξινομήσεις. Κατά τη Douglas (2006), ιδιαίτερα οι πεπτοιθήσεις ρύπανσης και οι τελετουργίες εξαγνισμού που σχετίζονται με τα γεννητικά όργανα δίνουν συγκεκριμένες πληροφορίες για τις ιεραρχίες και την κατανομή της εξουσίας μεταξύ των φύλων στο ευρύτερο κοινωνικό σύστημα. Οι ιδέες περί ρύπανσης της εμμήνου ρύσεως, καθώς και οι συμπεριφορές, οι κίνδυνοι και οι τελετουργίες καθαρισμού, μπορούν να ερμηνευθούν ως έκφραση μίας ορισμένης ιεραρχίας μεταξύ ανδρών και γυναικών, ελέγχοντας τα όρια και την ταξινόμηση μέσα σε ένα σύστημα, που χρησιμοποιείται για να δεσμεύει τους άνδρες και τις γυναίκες στους δεδομένους και ξεχωριστούς ρόλους τους. Όπως αναφέρει η Μακρυνιώτη: «Μια κοινωνία μπορεί να αντιμετωπίσει τα σώματα εκτός τόπου είτε αγνοώντας τα είτε δημιουργώντας ένα πρότυπο πραγματικότητας στο οποίο τα σώματα αυτά να έχουν θέση» (2004, σελ. 17). Με αυτό τον τρόπο, το εμμηνορρυσιακό αίμα

λειτουργεί ως σύμβολο της έμφυλης διαφοράς, εμφανιζόμενο να συμμορφώνεται και να επιβεβαιώνει το δυαδικό σύστημα αρσενικό/θηλυκό. Όπως αναφέρει και η Kristeva, στηριζόμενη στις ανθρωπολογικές θέσεις της Douglas, «είναι αυτονόητο ότι το αίμα της εμμήνου ρύσεως σηματοδοτεί τη σεξουαλική διαφορά» (Kristeva, 1982, σελ. 71). Η προσέγγιση αυτή αμφισβητείται από μεταδομιστικές θεωρίες για το φύλο, όπως αυτή της Butler (2009) που αναλύεται και παρακάτω, οι οποίες τονίζουν ότι, όταν αναπαραγωγικές λειτουργίες προβάλλονται ως απόδειξη της σεξουαλικής διαφοράς, αποδεικνύεται μόνο η ισχύς των πολιτισμικών κανόνων, όχι το αδιαπραγμάτευτο της διαφοράς.

Μέσα από τη συλλογιστική της Douglas, η βρωμιά και η καθαρότητα θεωρούνται ως οι δύο όψεις του ίδιου νομίσματος: αν η βρωμιά είναι αταξία, η καθαρότητα είναι τάξη· αν η βρωμιά είναι «ύλη εκτός τόπου», τότε η καθαρότητα είναι ύλη εντός τόπου. Έτσι, αν η μιαιρότητα της εμμήνου ρύσεως είναι ύλη που αψηφά την τάξη, οι πρακτικές διαχείρισης της εμμήνου ρύσεως συμβάλλουν στη διατήρηση (και αναδιαμόρφωση) της τάξης. Σε αυτό το πλαίσιο, η καθαρότητα είναι κατανοητή ως μία πρακτική τελετουργικού καθαρισμού. Πληθώρα θεωρητικών, οι οποίες έχουν ασχοληθεί εκτενώς με την ανάλυση της κατασκευής του στίγματος περιόδου, όπως η Bobel (2010, 2018), έχουν επισημάνει πώς η βιομηχανία προϊόντων περιόδου, που σταθερά αναφέρονται ως «προϊόντα υγιεινής», έχει μετατρέψει την έμμηνο ρύση σε θέμα βρωμιάς, καθιστώντας τη «θέμα υγιεινής» ή πρόβλημα που χρήζει «διαχείρισης». Η Bobel (2018) υποστηρίζει, επίσης, ότι η βιομηχανία των προϊόντων περιόδου έχει διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση μίας κυρίαρχης κουλτούρας απόκρυψης γύρω από την έμμηνο ρύση και, ως εκ τούτου, κατασκεύασε την έμμηνο ρύση (και συνεπώς τα υποκείμενα που τη βιώνουν) ως βρώμικη και αηδιαστική.

Η ρύθμιση της βρωμιάς και της μόλυνσης είναι μία μορφή κοινωνικού ελέγχου που αντανακλά και ενισχύει τις πολιτισμικές δομές εξουσίας (Douglas, 2006). Στο πλαίσιο της εμμήνου ρύσεως, αυτό μπορεί να περιλαμβάνει τη διαχείριση της εμμήνου ρύσεως, με τη χρήση προϊόντων περιόδου και μέσω

προτεινόμενων πρακτικών καθαρισμού. Η εθιμοτυπία γύρω από την περίοδο ενισχύει την αντίληψη ότι τα σώματα που ανήκουν στον δημόσιο χώρο (φαντασιακά τουλάχιστον) διαθέτουν σταθερά όρια, ενώ παράλληλα ενισχύει την πατριαρχική αντίληψη που θέλει τα γυναικεία σώματα να είναι εγγενώς κατώτερα και μολυσματικά, η πεμπτουσία του αποκειμένου (Kristeva, 1982). Οι γυναίκες πρέπει, επομένως, να προσπαθήσουν να καλύψουν «διαρροές» που μπορεί να υπάρχουν, προκειμένου να κερδίσουν την αποδοχή στη δημόσια σφαίρα.

2.2. Η αποδόμηση του στίγματος

Σε αυτό το σημείο, η ανάλυση μετατοπίζεται από τη θεωρητική διερεύνηση του στίγματος, στις προσπάθειες αποδόμησής του, και πιο συγκεκριμένα στον έμμηνο ακτιβισμό. Ο έμμηνος ακτιβισμός, όπως ορίζεται από διάφορους/ες θεωρητικούς, επιδιώκει να καταρρίψει το παγιωμένο στίγμα που περιβάλλει την έμμηνο ρύση. Αυτό το κεφάλαιο εμβαθύνει στις σύγχρονες προοπτικές και προσεγγίσεις του έμμηνου ακτιβισμού, καθώς και στις προκλήσεις και στις επιμέρους επικρίσεις που αντιμετωπίζει στο πλαίσιο του σύγχρονου φεμινιστικού κινήματος.

2.2.1. Έμμηνος Ακτιβισμός: Ορισμοί και προσεγγίσεις

Αρχικά, για την καλύτερη κατανόηση του θεωρητικού πλαισίου της εργασίας, θα πρέπει να αναλυθεί ο όρος «Κριτικές Σπουδές Εμμηνόρροιας», που εισήχθη για πρώτη φορά στον συλλογικό τόμο *The Palgrave Handbook of Critical Menstruation Studies*. Οι «Κριτικές Σπουδές Εμμηνόρροιας» αποτελούν ένα διεπιστημονικό πεδίο έρευνας, από το οποίο αντλεί αυτή η εργασία, και έχει ως αντικείμενο μελέτης την περίοδο ως πολιτισμικό, κοινωνικό και πολιτικό ζήτημα, μαζί με την κριτική επιδίωξη να αποκαλύψει και να αμφισβητήσει τις σχέσεις εξουσίας και τα προνόμια που την περιβάλλουν (Bobel et al., 2020). Παράλληλα, επιδιώκει να αντιμετωπίσει τις διασταυρώσεις των εμπειριών της εμμήνου ρύσεως με ζητήματα, όπως το φύλο, η φυλή, η τάξη, η σεξουαλικότητα και η αποικιοκρατία. Στις «Κριτικές Σπουδές Εμμηνόρροιας», η έμμηνος ρύση δεν θεωρείται ως ένα καθαρά βιολογικό φαινόμενο, αλλά αντίθετα ως μία πολιτισμικά

και κοινωνικά κατασκευασμένη εμπειρία που διαμορφώνεται από ιστορικές, κοινωνικές και πολιτικές δυνάμεις. Σε αυτό το φεμινιστικό θεωρητικό πλαίσιο, και συγκεκριμένα σε αυτό τον συλλογικό τόμο, υπάρχουν μελέτες που εστιάζουν στις προσπάθειες αποδόμησης του στίγματος που περιβάλλει αυτή την εμπειρία και, πιο συγκεκριμένα, στον έμμηνο ακτιβισμό (menstrual activism).

Ο έμμηνος ακτιβισμός αναφέρεται στο φεμινιστικό κίνημα, με απαρχές στον ύστερο 20^ο αιώνα, το οποίο επιδιώκει να ανατρέψει τη ρητορική ότι η έμμηνος ρύση είναι εξ ορισμού ντροπή και ταμπού (Bobel, 2010). Ο σημερινός έμμηνος ακτιβισμός είναι δύσκολο να κατηγοριοποιηθεί, αποκαλύπτοντας τον δυναμισμό του και την ανταπόκρισή του σε έναν συνεχώς παγκοσμιοποιούμενο κόσμο όπου τα όρια γύρω από τις ταυτότητες μετατοπίζονται (Bobel, 2010). Κατά συνέπεια, η ακαδημαϊκή έρευνα για τον έμμηνο ακτιβισμό αναδύεται μόλις τα τελευταία χρόνια και περιπλέκει τους ορισμούς και τις κατηγοριοποιήσεις. Η Fahs, θεωρητικός και καθηγήτρια Σπουδών Φύλου, η οποία έχει γράψει εκτενώς για το στίγμα περιόδου και τις προσπάθειες αποδόμησης του, ορίζει τον έμμηνο ακτιβισμό ως εξής:

«Ο έμμηνος ακτιβισμός είναι μια μορφή κοινωνικού ακτιβισμού που εστιάζει στην ανατροπή του στίγματος και της ντροπής των υποκειμένων που έχουν περίοδο (menstruators). Έχει πολλούς στόχους, τακτικές και στυλ. [...] Στοχεύει σε ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών και πολιτικών προβλημάτων: τοξικές ουσίες στα εμπορικά προϊόντα εμμηνου ρύσεως, αρνητικές απεικονίσεις θηλυκοτήτων που έχουν έμμηνο ρύση σε διάφορα μέσα, ιατρικοποίηση του εμμηνορροϊκού κύκλου, διπλά πρότυπα στη φαντασία του γυναικείου σώματος ως “μιαρού” και του ανδρικού σώματος ως “καθαρού”, [...] και μια ποικιλία άλλων προβληματικών πτυχών της σύγχρονης κατανόησης της εμμηνου ρύσεως. Ο ακτιβισμός για την έμμηνο ρύση είναι τόσο επίσημος όσο και ανεπίσημος, προσφέρει συνεκτικές, οργανωμένες κριτικές και παρεμβάσεις, και αντλεί από οργανικούς και ανεπίσημους τρόπους επικοινωνίας. Προσφέρει δημόσιες

και καλλιτεχνικές επιδείξεις, αλλά και πιο ιδιωτικές και μικρές μετατοπίσεις του τρόπου σκέψης» (Fahs, 2016, σελ. 2-3).

Μια από τις βασικές συνεισφορές της Fahs στη μελέτη του έμμηνου ακτιβισμού είναι η διεύρυνση του ορισμού της συλλογικής αντίστασης πέρα από το πεδίο της τυποποιημένης διαμαρτυρίας, ώστε να συμπεριλάβει τις καθημερινές μορφές αντίστασης και τις ενδιάμεσες μορφές αντίδρασης. Για την υλοποίηση της έρευνας και την ανάπτυξη της εργασίας, ακολουθούμε τον ορισμό της Fahs, διότι περιλαμβάνει ποικίλες πτυχές του ακτιβισμού, από νομοθετικές προσπάθειες έως καλλιτεχνικές εκφράσεις, συντονίζεται με τις πολύπλευρες διαστάσεις του, και ευθυγραμμίζεται με τον γενικότερο στόχο της διερεύνησης της διασύνδεσης μεταξύ της εμμήνου ρύσεως, της αντίστασης και των ευρύτερων κοινωνικοπολιτισμικών μετασχηματισμών. Επιπλέον, η παρούσα έρευνα αντλεί και από το έργο της Bobel, η οποία, στο βιβλίο της *New Blood: Third-Wave Feminism and the Politics of Menstruation*, χαρτογράφησε τις ρίζες του έμμηνου ακτιβισμού, αναφέροντας ότι το κίνημα για την υγεία των γυναικών¹⁰ τη δεκαετία του 1970 είναι η «μητέρα» του έμμηνου ακτιβισμού, ορίζοντας τον έμμηνο ακτιβισμό «ως απόρριψη της κατασκευής της εμμήνου ρύσεως ως προβλήματος που χρειάζεται λύση» (2010, σελ. 7). Η ίδια τόνισε ότι «[η] μελέτη του ακτιβισμού για την έμμηνο ρύση αποδίδει σημαντικές γνώσεις για την εξέλιξη των κοινωνικών κινημάτων και της φεμινιστικής επιστημολογίας, ενός συστήματος γνώσεων σε συνεχή ροή» (ο.π.). Οι Bobel και Fahs, στην κοινή τους μελέτη για τον έμμηνο ακτιβισμό (2020a), αναφέρουν ότι η έμμηνος ρύση ενώνει το προσωπικό και το πολιτικό, το οικείο και το δημόσιο, τις λεπτομέρειες και τις μεγαλύτερες ιστορίες για το σώμα. Για τις ίδιες, η έμμηνος ρύση «ΕΙΝΑΙ κάτι πολύ περισσότερο από το αίμα» (Bobel & Fahs, 2020a, σελ. 1001). Τονίζουν, επίσης, ότι ο έμμηνος ακτιβισμός μπορεί να εμπνεύσει πολιτική αντίσταση, καθώς και ένα σύνθετο και διαρκές σχέδιο κατάργησης του κοινωνικού ελέγχου των γυναικείων σωμάτων.

---

¹⁰ Το Women's Health Movement (WHM) στις ΗΠΑ, με πιο γνωστή και σημαντική έκδοση το *Our Bodies, Ourselves* από την Boston Women's Health Book Collective.

Σε αυτό το σημείο, είναι σημαντικό να αναφερθεί ότι η παρούσα εργασία εισάγει τον όρο «έμμηνος ακτιβισμός», σε μία προσπάθεια να αποδοθεί στα ελληνικά ο όρος «menstrual activism», ο οποίος χρησιμοποιείται από τις Bobel (2010) και Fahs (2016). Ωστόσο, έχει χαρακτηριστεί με πολλά διαφορετικά ονόματα, όπως το «κίνημα των menarchists¹¹» (menarchist movement) (Docherty, 2010) ή «έμμηνη αντικουλτούρα» (menstrual counterculture) (Houppert, 2000· Kissling, 2006), ενώ η Persdotter (2013), τοποθετώντας την έρευνά της στη δυτική Ευρώπη, αναφέρεται σε «έμμηνο (αντι)κίνημα» (menstrual countermovement). Ίσως, αυτή η ποικιλομορφία να παίζει ρόλο στο γιατί ο έμμηνος ακτιβισμός δεν είναι τόσο ορατός. Από την άλλη πλευρά, μπορεί η ετερογένεια και η άρνηση ονομασίας και ταξινομήσεων (ή η έντονη αμφιθυμία προς τις «ταμπέλες») να είναι χαρακτηριστικά ενός σύγχρονου κοινωνικού κινήματος¹² (Bobel, 2010).

Ανάλογη ποικιλομορφία παρατηρείται και στις κατηγοριοποιήσεις που προτείνουν οι θεωρητικοί σχετικά με το σύνολο των ακτιβιστών/ριών. Η Bobel (2010) μέσα από την έρευνά της, η οποία περιελάμβανε πολυετή εθνογραφική συμμετοχική παρατήρηση σε ακτιβιστικές εκδηλώσεις και συνεντεύξεις με ακτιβίστριες, σε συνδυασμό με ανάλυση κειμένων σε περιοδικά, ιστότοπους και ιστορική ανάλυση αρχείων, ανέδειξε δύο κατηγορίες ή πτέρυγες, όπως τις χαρακτηρίζει η ίδια, του έμμηνου ακτιβισμού: τις οπαδούς της φεμινιστικής πνευματικότητας (feminist spiritualists) και όσοι/ες/α ασπάζονται τον ριζοσπαστικό έμμηνο ακτιβισμό (radical menstruators). Οι οπαδοί της φεμινιστικής πνευματικότητας είναι «ακτιβίστριες για την έμμηνο ρύση που προσπαθούν να “επανακτήσουν” την έμμηνο ρύση ως μια υγιή, πνευματική, ενδυναμωτική και ακόμη και ευχάριστη εμπειρία για τις γυναίκες» (Bobel, 2010, σελ. 66). Προσπαθούν να προωθήσουν τη «μαγεία» του έμμηνου κύκλου και ακολουθούν μία ουσιοκρατική προσέγγιση, καθώς συνδέουν την περίοδο με τη

---

¹¹ Πρόκειται για σύνθετη λέξη από το menstruation (περίοδος) και το anarchists (αναρχικές).

¹² Η Bobel (2010) χρησιμοποιεί την έννοια του κινήματος (menstrual activism movement) για να εννοιολογήσει τις συλλογικές προσπάθειες και δράσεις που αποσκοπούν στην αντιμετώπιση του στίγματος της εμμήνου ρύσεως. Η χρήση του όρου «κίνημα» διατηρείται εδώ για να παραμείνει συνεπής με την ορολογία και το θεωρητικό πλαίσιο του Bobel.

«γυναικεία φύση». Οι ριζοσπάστριες menstruators, από την άλλη πλευρά, δεν αμφισβητούν απλώς το *status quo* της εμμήνου ρύσεως, αλλά τίθενται ενάντια σε αυτή την ουσιοκρατική προσέγγιση και στις θεωρίες της σεξουαλικής διαφοράς, αμφισβητώντας τους καθιερωμένους δυισμούς. Η Patterson (2014) επηρεάζεται από την ανάλυση της Bobel, χαρακτηρίζοντας τις κατηγορίες της ως πνευματο-οικοφεμινίστριες (spiritual-ecofeminists) και ριζοσπάστριες menarchists, συνδέοντας τις πρώτες με τον ριζοσπαστικό φεμινισμό του δεύτερου κύματος και τον οικοφεμινισμό. Για την ίδια, και οι δύο ομάδες μοιράζονται μία κοινή αποστολή, την εξάλειψη της ντροπής και του στίγματος, μολονότι το θεωρητικό τους υπόβαθρο και η πολιτική τους πρακτική διαφέρουν σημαντικά (Patterson, 2014). Τέλος, η Kissling (2006), η οποία, όπως και η Bobel, εστιάζει στις ΗΠΑ, διακρίνει τις ακτιβίστριες στις πιο οπισθοδρομικές «Γιορτάστε-τον-Κύκλο-σας Φεμινίστριες» (Celebrate-Your-Cycle Feminists) και στις προοδευτικές «φεμινίστριες του τρίτου κύματος» (third wave feminists). Οι κατηγορίες που διακρίνει η Kissling θυμίζουν αρκετά αυτές των Bobel και Patterson.

Επομένως, γίνεται εμφανές ότι, παρά τις διαφορετικές ονομασίες και αποδόσεις, υπάρχει μία συνάφεια μεταξύ των κατηγοριών που αναφέρουν στο έργο τους οι παραπάνω θεωρητικοί (Bobel, 2010· Patterson, 2014· Kissling, 2006). Όπως λέει η Bobel, «ο αγώνας των ακτιβιστριών για την έμμηνο ρύση συνδέεται άμεσα με τη συνεχιζόμενη διαμάχη μεταξύ των φεμινιστριών που ασπάζονται τη θεωρία της σεξουαλικής διαφοράς και εκείνων που ασπάζονται τη θεωρία της επιτελεστικότητας» (Bobel, 2010, σελ. xi). Οι φεμινίστριες της σεξουαλικής διαφοράς, όπως οι οπαδοί της φεμινιστικής πνευματικότητας της Bobel (2010), θεωρούν την έμμηνο ρύση βαθιά έμφυλη και κωδικοποιημένη ως γυναικεία εμπειρία. Στον αντίποδα βρίσκονται όσες/α θεωρούν προβληματικό τον λόγο «έχω περίοδο, άρα είμαι γυναίκα», απορρίπτουν τα έμφυλα δίπολα και αντλούν από τη θεωρία της επιτελεστικότητας της Butler (2009). Σύμφωνα με την Butler, το φύλο δεν είναι ένα εγγενές χαρακτηριστικό, αλλά η έμφυλη ταυτότητα του υποκειμένου δομείται λογοθετικά, μέσα από την επαναλαμβανόμενη επιτέλεση διαμορφωτικών πρακτικών. Αυτό συνεπάγεται την ενσωμάτωση ενός τεχνητά παραγόμενου αποτελέσματος στην κοινωνική συνείδηση και την

εγγραφή του στη σφαίρα του προ-κοινωνικού, του αμετάβλητου και του εγγενούς (Butler, 2009). Η «πτέρυγα» ακτιβιστριών/ών που εμπνέεται από αυτή τη θεωρία χρησιμοποιεί και μία πιο συμπεριληπτική γλώσσα, με όρους όπως «άτομα με μήτρα/περίοδο» (menstruators) (Bobel, 2010, σελ. xiii). Η μετάβαση από την έμφυλη γλώσσα διαγράφει ορισμένους από τους τρόπους, με τους οποίους η έμμηνος ρύση κωδικοποιείται ως μία cisgender/cis¹³ γυναικεία εμπειρία, επεκτείνοντας την έμμηνο ρύση πέρα από τα όρια του φύλου και επιτελώντας αυτό που έχει χαρακτηριστεί ως «να κάνουμε κουήρ την έμμηνο ρύση» (queering menstruation) (Frank, 2020, σελ. 26). Αυτή η γλωσσική κίνηση εκφράζει την αλληλεγγύη με τις γυναίκες που δεν έχουν έμμηνο ρύση, intersex υποκείμενα, τρανς άνδρες με περίοδο, καθώς και μη-δυναδικά (non-binary) και genderqueer άτομα. Με αυτό τον τρόπο, όσοι/ες/α ασπάζονται τον ριζοσπαστικό έμμηνο ακτιβισμό, συμπορεύονται με το «τρίτο κύμα» του φεμινισμού, το οποίο αποτελεί απόρροια της μεταδομιστικής επίδρασης, και αντιτίθεται σε κάθε κανονιστική περιγραφή και έκφραση μίας «γυναικείας ταυτότητας».

2.2.2. Διαδικασίες αποδόμησης ή επαναστασιασμού: Προκλήσεις και σημεία κριτικού αναστοχασμού

Συγκεκριμένες εκφάνσεις του έμμηνο ακτιβισμού έχουν βρεθεί αντιμετώπιες με κριτική, αποκαλύπτοντας πιθανές αγκυλώσεις σε φαινομενικά αποδομητικές διαδικασίες. Στο πλαίσιο του φεμινιστικού κινήματος, αναδύονται κριτικές σχετικά με συγκεκριμένες πτυχές του σύγχρονου έμμηνο ακτιβισμού, προτρέποντας σε μία πιο προσεκτική αξιολόγηση των στρατηγικών του. Οι επικρίσεις περιστρέφονται γύρω από ζητήματα, όπως η εκπροσώπηση και η συμπερίληψη στα πλαίσια του έμμηνο ακτιβισμού, η πιθανή ενίσχυση των στερεοτύπων και η σχέση του με την αγορά και το κέρδος.

Σύμφωνα με την Patterson (2014), από δημογραφική άποψη, ο έμμηνο ακτιβισμός αφήνει έξω σημαντικές ομάδες φεμινιστριών του τρίτου κύματος,

---

¹³ Άτομο του οποίου η ταυτότητα φύλου δεν διαφέρει από το φύλο που του αποδόθηκε κατά τη γέννησή του. Ο όρος χρησιμοποιείται ως αντίθετος του όρου τρανς. Για την ανάλυση περισσότερων όρων, βλ. <https://www.colouryouth.gr/terms/>.

κυρίως μαύρες γυναίκες και γυναίκες της εργατικής τάξης. Αναφέρεται στη λευκότητα του έμμηνου ακτιβισμού, ειδικά όσον αφορά την «πτέρυγα» των *feminist spiritualists*, οι οποίες είναι λευκές, μεσοαστές Αμερικανίδες που αγνοούν τις πολλαπλές και αλληλένδετες καταπιέσεις που αντιμετωπίζουν οι θηλυκότητες, ενώ παρατηρείται ότι συχνά προχωρούν σε πολιτισμική οικειοποίηση στοιχείων άλλων πολιτισμών (Patterson, 2014). Μία άλλη επικράτεια σωμάτων, τα οποία είναι αδιανόητα και αβίωτα (Butler, 2008) στο πλαίσιο του έμμηνου ακτιβισμού, είναι αυτά των υποκειμένων σε εμμηνόπαυση. Ο έμμηνος ακτιβισμός συχνά επικεντρώνεται γύρω από τη σχέση μεταξύ εμμηνου ρύσεως, γονιμότητας και «γυναικείας ταυτότητας», παραγκωνίζοντας ενδεχομένως τις εμπειρίες των γυναικών στην εμμηνόπαυση.¹⁴ Άλλωστε, όπως τονίζει και η Laws (1991), η εμμηνόπαυση διαταράσσει την επικρατούσα αντίληψη για το τι συνιστά «φυσιολογικά» ή «αποδεκτά» γυναικεία σώματα, αμφισβητώντας τις κοινωνικές παραδοχές σχετικά με τη θηλυκότητα και την αναπαραγωγή. Η εστίαση της βιβλιογραφίας στα αναπαραγωγικά σώματα, παραβλέποντας τις εμπειρίες της εμμηνόπαυσης και όχι μόνο, αντανάκλα την ανάγκη να διερευνηθεί ο λόγος, ώστε να συμπεριλάβει τις ποικίλες ενσώματες εμπειρίες και βιωμένες πραγματικότητες των γυναικών σε διάφορα στάδια της ζωής τους.

Απαντώντας σε αυτή την κριτική, οι Bobel και Fahs (2020a) τονίζουν ότι, παρά τα προνόμια και τη λευκότητα που χαρακτηρίζουν τον έμμηνο ακτιβισμό, ιδιαίτερα κάποιες προσεγγίσεις στο εσωτερικό του, ο ακτιβισμός των τελευταίων ετών προσπαθεί να εστιάσει στις εμπειρίες και τα αιτήματα υποκειμένων που βιώνουν πολλαπλές διακρίσεις, όπως είναι οι γυναίκες που ζουν σε κατάσταση δρόμου, οι γυναίκες σε καταστήματα κράτησης, αλλά και οι προσφύγισες και οι μετανάστριες. Κάποια από αυτά τα αιτήματα μπορεί να είναι η απρόσκοπτη πρόσβαση σε προϊόντα περιόδου, καθώς και η δυνατότητα επιλογής των προϊόντων. Παρατηρείται, επομένως, ότι οι/τα σύγχρονες/α ακτιβίστριες/ά, ιδιαίτερα η πλευρά των ριζοσπαστριών *menstruators*, μάχονται εναντίον της

---

¹⁴ Χαρακτηριστικό είναι ότι από το σύνολο των 72 κεφαλαίων του *The Palgrave Handbook of Critical Menstruation Studies* μόνο 2 είναι αφιερωμένα στην εμμηνόπαυση.

ένδειας/φτώχειας περιόδου (period poverty), δηλαδή της αδυναμίας πρόσβασης σε υπηρεσίες και αγαθά σχετικά με την έμμηνο ρύση (Bobel & Fahs, 2020b). Με αυτό τον τρόπο, γίνεται μία προσπάθεια προσέγγισης της εμμήνου ρύσεως μέσα από ένα πρίσμα διαθεματικότητας.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο ερωτημάτων σχετικά με τη συμπεριληπτικότητα των ακτιβιστικών δράσεων για την ανατροπή του στίγματος, ένα σημείο που έχει επίσης προκαλέσει αντιδράσεις είναι οι κατασκευασμένες διαφορές στην αντίληψη για την έμμηνο ρύση μεταξύ του Παγκόσμιου Νότου και του Παγκόσμιου Βορρά. Η Bobel (2018) παρατηρεί μία τάση του Παγκόσμιου Βορρά να τοποθετεί τον εαυτό του ως πρωτοπόρο σε ζητήματα αναπαραγωγικής υγείας και απαλλαγμένο από ταμπού γύρω από την περίοδο, σε αντίθεση με μία υποτιθέμενη καταπίεση και «καθυστέρηση» που υπάρχει γύρω από αυτό το ζήτημα στον Παγκόσμιο Νότο. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι μελέτες συγκεκριμένων πρακτικών σε σχέση με την έμμηνο ρύση ή πρακτικών «υγιεινής περιόδου» παραμένουν συγκριτικά λίγες σε ένα πλαίσιο Δύσης ή Παγκόσμιου Βορρά, ενώ πολυάριθμες μελέτες με τέτοια θεματική έχουν διεξαχθεί σε ένα πλαίσιο Παγκόσμιου Νότου, όπου παρατηρείται και μία τάση αμφισβήτησης και υπονόμησης παραδοσιακών πολιτισμικών πρακτικών (Bobel, 2018). Η Bobel, μέσα από το έργο της, τονίζει την ανάγκη προώθησης της αποαποικιοποίησης της εμμήνου ρύσεως, η οποία περιλαμβάνει την αναγνώριση και την αμφισβήτηση των τρόπων, με τους οποίους οι αποικιοκρατικές και ευρωκεντρικές αφηγήσεις και αξίες έχουν διαμορφώσει τις κυρίαρχες αντιλήψεις για την έμμηνο ρύση και έχουν επηρεάσει τις πολιτικές και τις πρακτικές της εμμήνου ρύσεως σε όλο τον κόσμο (Bobel, 2018).

Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθούν δύο εξέχοντα σημεία αντιπαράθεσης στον πρόσφατο διάλογο σχετικά με το στίγμα και τον έμμηνο ακτιβισμό, τα οποία αφορούν τον καπιταλισμό περιόδου (menstrual capitalism) και την άδεια εμμήνου ρύσεως ή περιόδου (menstrual leave). Σύμφωνα με τη Røstvik (2022), ο καπιταλισμός περιόδου είναι ένα φαινόμενο της αγοράς που σχετίζεται με την πώληση προϊόντων περιόδου και την οικειοποίηση του

φεμινιστικού λόγου περί ενδυνάμωσης, ενώ, σύμφωνα με τις Levitt και Barnack-Tavlaris (2020), η άδεια εμμήνου ρύσεως είναι η εργασιακή πολιτική που προβλέπει τη χορήγηση αδειάς σε εργαζόμενες/α που αντιμετωπίζουν δυσμηνόρροια ή παθήσεις, όπως η ενδομητρίωση. Οι προσεγγίσεις αυτές μοιράζονται δύο κοινές προβληματικές πτυχές: πρώτον, ευνοούν τη διαιώνιση της κουλτούρας απόκρυψης της εμμήνου ρύσεως και την καθήλωσή της στη σφαίρα του ιδιωτικού, και, δεύτερον, συμβάλλουν στην παθολογικοποίηση της εμμήνου ρύσεως, ενισχύοντας παγιωμένες κοινωνικές νόρμες που αντιλαμβάνονται το σώμα των γυναικών, ιδίως κατά τη διάρκεια της εμμήνου ρύσεως, ως εγγενώς νοσηρό. Όσον αφορά τον καπιταλισμό περιόδου, μία πληθώρα θεωρητικών έχει ασκήσει κριτική στη βιομηχανία προϊόντων περιόδου και στην προσπάθειά της να οικειοποιηθεί τον φεμινιστικό λόγο για να ενισχύσει τις πωλήσεις της και να προωθήσει τη σωστή «διαχείριση» της εμμήνου ρύσεως (Bobel, 2010, 2018· Bobel & Fahs, 2020· Røstvik, 2022· Vostral, 2008· Wood, 2020). Στις συγκεκριμένες μελέτες, αναφέρεται ότι, ενώ η παροχή προϊόντων είναι απαραίτητη και σημαντική, ειδικά για όσους/ες/α ζουν στο περιθώριο, η σύμπλευση με τα προτάγματα της αγοράς, του καπιταλισμού και του κέρδους ελλοχεύει κινδύνους. Η βιομηχανία προϊόντων περιόδου, τα κέρδη της οποίας, σύμφωνα με την έρευνα της Røstvik, «θα φτάσουν τα 27.7 δισεκατομμύρια δολάρια μέχρι το 2025» (2022, σελ. 2), παρέχει ένα πρόσχημα προόδου με ατομικιστικούς και καταναλωτικούς όρους, φέρνοντας στο προσκήνιο το ζήτημα της επιτήρησης και του ελέγχου των σωμάτων. Από την άλλη πλευρά, η άδεια εμμήνου ρύσεως, παρά τα αναμφισβήτητα πλεονεκτήματά της, ιδιαίτερα για άτομα που βιώνουν έντονους πόνους, μπορεί να αποτελέσει διαδικασία επαναστασιασμού και ενίσχυσης στερεοτύπων (Levitt & Barnack-Tavlaris, 2020). Οι Bobel και Fahs (2020b) τάσσονται εναντίον τέτοιων προσεγγίσεων και τονίζουν ότι ο σύγχρονος ακτιβισμός πρέπει να ενστερνιστεί πιο ριζοσπαστικές προσεγγίσεις και να απομακρυνθεί από τα συμβατικά πρότυπα και τα εμπορικά κίνητρα, αναδιαμορφώνοντας τη δημόσια συζήτηση για την έμμηνο ρύση.

Με βάση αυτές τις θεωρητικές γνώσεις σχετικά με το στίγμα της περιόδου και τις προσπάθειες αποδόμησής του, τα επόμενα κεφάλαια εμβαθύνουν στη

μεθοδολογική προσέγγιση και ανάλυση των ημιδομημένων συνεντεύξεων, παρέχοντας εμπειρικά στοιχεία για την εξέλιξη του έμμηνου ακτιβισμού στην Ελλάδα.

3. Μεθοδολογία

3.1. Το είδος της έρευνας

Για τη βέλτιστη διερεύνηση των δεδομένων και με στόχο την καλύτερη και βαθύτερη κατανόηση του έμμηνου ακτιβισμού, η ερευνητική μεθοδολογία που υιοθετείται στη συγκεκριμένη μελέτη είναι ποιοτική. Η ποιοτική έρευνα εξετάζει τα κοινωνικά φαινόμενα, διερευνώντας τις προοπτικές των εμπλεκόμενων υποκειμένων και ερμηνεύοντας τα νοήματα που αποδίδουν τα ίδια τα ερευνητικά υποκείμενα στο εν λόγω φαινόμενο. Σύμφωνα με τον Τσιώλη, η ποιοτική μέθοδος έρευνας «υιοθετεί ευέλικτα ερευνητικά σχέδια, τα οποία δύναται να επαναπροσδιορίζονται σε όλες τους τις πτυχές κατά τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας και βάσει ευρημάτων που προκύπτουν ήδη από τα αρχικά στάδια της έρευνας» (2014, σελ. 46), ενώ, σύμφωνα με την Tracy, η ποιοτική έρευνα «προσφέρει κάτι περισσότερο από ένα στιγμιότυπο -παρέχει κατανόηση μιας διαρκούς διαδικασίας - εστιάζει στη βιωμένη εμπειρία, τοποθετημένη στο πλαίσιο της» (2019, σελ. 5).

3.2 ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για την παραγωγή των δεδομένων είναι οι ημιδομημένες συνεντεύξεις. Οι ημιδομημένες συνεντεύξεις προσφέρουν μία ευέλικτη και σε βάθος διερεύνηση των προοπτικών των συμμετεχόντων/ουσών, επιτρέποντας μία διαφοροποιημένη κατανόηση των εμπειριών και των γνώσεών τους. Ο ανοιχτός χαρακτήρας των ερωτήσεων επιτρέπει στους/ις συμμετέχοντες/ουσες να εκφράσουν ελεύθερα τις σκέψεις τους, συμβάλλοντας στην παραγωγή δεδομένων. Επιπλέον, επιτρέπει στους/ις συμμετέχοντες/ουσες να θέσουν ζητήματα που δεν έχει προβλέψει ο/η ερευνητής/ρια (Rubin & Rubin, 2012).

Όσον αφορά τα ερευνητικά υποκείμενα, η επιλογή τους έγινε με βάση τη στρατηγική της σκόπιμης δειγματοληψίας (purposeful ή, αλλιώς, purposive ή judgmental sampling), μετά από προσωπική διαδικτυακή έρευνα, έτσι ώστε να

επιλεγεί ενεργητικά και σκόπιμα το δείγμα εκείνο, του οποίου τα μέλη θα εξυπηρετούν με τον καλύτερο τρόπο τους σκοπούς και τα ερωτήματα της παρούσας έρευνας.

Στη μελέτη συμμετείχαν δώδεκα ακτιβίστριες/ες, οι οποίες/οι επιλέχθηκαν με βάση την εμπλοκή τους σε ακτιβισμό που σχετίζεται με θέματα έμμηνο ρύσεως. Η δράση τους εντοπίζεται σε τυπικούς ή άτυπους χώρους (ΜΚΟ, ομάδες, σύλλογοι, συλλογικότητες), με τον έμμηνο ακτιβισμό να αποτελεί τον αποκλειστικό πυρήνα δράσης τους ή έναν από τους βασικούς θεματικούς τους πυλώνες. Επιπλέον, πραγματοποιήθηκαν δύο συνεντεύξεις με θηλυκότητες με επιχειρηματική δραστηριότητα μικρής κλίμακας/εμβέλειας σε ζητήματα έμμηνο ακτιβισμού και αναπαραγωγικών δικαιωμάτων. Από το σύνολο των δώδεκα συνεντεύξεων, οι δέκα έγιναν στην ελληνική γλώσσα και οι δύο έγιναν στην αγγλική γλώσσα με Αμερικανίδες ακτιβίστριες, οι οποίες δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα.

Στον παρακάτω πίνακα παρουσιάζονται οι βιογραφικές πληροφορίες των ερευνητικών υποκειμένων¹⁵:

Όνομα	Ηλικία	Επίπεδο Σπουδών	Ενασχόληση με Έμμηνο Ακτιβισμό
Άννα	29	Τριτοβάθμια Εκπαίδευση	ΦΥΛ.ΙΣ. Α.Π.Θ
Δήμητρα	25	Τριτοβάθμια Εκπαίδευση	ΦΥΛ.ΙΣ. Α.Π.Θ
Ορέστης	23	Τριτοβάθμια Εκπαίδευση	ΦΥΛ.ΙΣ. Α.Π.Θ
Ελισάβετ	25	Τριτοβάθμια Εκπαίδευση	H3RS
Ζέτα	24	Τριτοβάθμια Εκπαίδευση	H3RS
Κωνσταντίνα	24	Τριτοβάθμια Εκπαίδευση	H3RS
Κέλλυ	25	Τριτοβάθμια Εκπαίδευση	H3RS
Μάγια	25	Τριτοβάθμια Εκπαίδευση	H3RS
Melinda	36	Τριτοβάθμια Εκπαίδευση	PADS4REFUGEES
Melanie	25	Τριτοβάθμια Εκπαίδευση	PADS4REFUGEES
Ελευθερία	42	Τεχνική Επαγγελματική Εκπαίδευση	Επιχειρηματική δραστηριότητα μικρής κλίμακας σε ζητήματα έμμηνο ακτιβισμού και αναπαραγωγικών δικαιωμάτων
Δέσποινα	30	Τριτοβάθμια Εκπαίδευση	Επιχειρηματική δραστηριότητα μικρής κλίμακας σε ζητήματα έμμηνο ακτιβισμού και αναπαραγωγικών δικαιωμάτων

¹⁵ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις ομάδες, βλ. *ii. Παράρτημα: Πληροφορίες Ομάδων.*

Η παρούσα έρευνα τηρεί τις δεοντολογικές κατευθυντήριες γραμμές, με τους/ις συμμετέχοντες/ουσες να παρέχουν γραπτή συγκατάθεση μετά από ενημέρωση και τη διπλωματική εργασία να έχει λάβει την έγκριση της Επιτροπής Ηθικής και Δεοντολογίας της Έρευνας του Ε.Κ.Π.Α. Συγκεκριμένα, τα έντυπα ενημέρωσης και συγκατάθεσης, που έλαβαν εκ των προτέρων τα ερευνητικά υποκείμενα, περιγράφουν λεπτομερώς τον σκοπό, τις διαδικασίες και τα μέτρα εμπιστευτικότητας. Επιπλέον, πριν την έναρξη της συνέντευξης, οι συμμετέχοντες/ουσες ενημερώθηκαν ξανά για τον σκοπό της έρευνας, καθώς και για το ότι τα στοιχεία τους είναι απόρρητα και εμπιστευτικά. Οι συνεντεύξεις, στη συνέχεια, απομαγνητοφωνήθηκαν και μετατράπηκαν σε γραπτό κείμενο, ενώ στην περίπτωση των συνεντεύξεων που έγιναν στα αγγλικά, η απομαγνητοφώνηση μετατράπηκε σε κείμενο και μετά μεταφράστηκε στα ελληνικά για να χρησιμοποιηθούν αυτούσια αποσπάσματα. Τα ερευνητικά υποκείμενα παρουσιάζονται με ψευδώνυμα για την ανωνυμοποίηση των στοιχείων.

Οι περισσότερες συνεντεύξεις διεξήχθησαν διαδικτυακά, μέσω της πλατφόρμας Zoom, για να ξεπεραστούν οι γεωγραφικοί περιορισμοί, καθώς η πλειονότητα των ερευνητικών υποκειμένων ζει σε διαφορετικές περιοχές της Ελλάδας, ενώ δύο εξ αυτών βρίσκονταν εκείνη την περίοδο στο εξωτερικό. Συγκεκριμένα, οι έντεκα από τις δώδεκα συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν διαδικτυακά.

Η μέθοδος που επέλεξα να χρησιμοποιήσω για τη διερεύνηση των δεδομένων είναι η θεματική ανάλυση. Η θεματική ανάλυση ξεχωρίζει ως μία διαδεδομένη προσέγγιση στο πεδίο της ποιοτικής έρευνας λόγω της εγγενούς ευελιξίας και της θεωρητικής προσαρμοστικότητας της. Λόγω αυτής της θεωρητικής ελευθερίας και ευελιξίας που προσφέρει, επιτρέπει μία διαφοροποιημένη διερεύνηση των αφηγήσεων και των εμπειριών των συμμετεχόντων/ουσών, χωρίς άκαμπτους θεωρητικούς περιορισμούς, διατηρώντας παράλληλα τη μεθοδολογική αυστηρότητα που είναι απαραίτητη για την εμπειριστατωμένη ποιοτική ανάλυση (Braun & Clarke, 2012).

3.3. Περιορισμοί της έρευνας

Σε αυτό το σημείο, είναι σημαντικό να αναφερθούν κάποιοι πιθανοί περιορισμοί της συγκεκριμένης έρευνας. Αρχικά, αξίζει να σημειωθεί ότι, ενώ η διαδικτυακή προσέγγιση διευκόλυνε την εξ αποστάσεως συμμετοχή, εισήγαγε ταυτόχρονα περιορισμούς που συνδέονται με τις διαδικτυακές συνεντεύξεις, όπως οι πιθανές προκλήσεις στην οικοδόμηση σχέσεων και η απουσία εξωγλωσσικών στοιχείων. Επιπλέον, κατά τη διάρκεια δύο συζητήσεων παρουσιάστηκαν τεχνικά προβλήματα, τα οποία προκάλεσαν διακοπές στη ροή της συζήτησης και επηρέασαν, εν μέρει, την ποιότητα της συνέντευξης.

Η μελέτη ενδέχεται, επίσης, να μην καταγράφει το πλήρες φάσμα των εμπειριών στο πλαίσιο του έμμηνου ακτιβισμού, ενώ το περιορισμένο μέγεθος δείγματος μπορεί να περιορίζει τη δυνατότητα γενίκευσης των ευρημάτων. Παράλληλα, θα πρέπει λάβουμε υπόψη τη δυναμικότητα του έμμηνου ακτιβισμού. Η παρούσα μελέτη εντοπίζει και αναλύει μια στιγμή στα πλαίσια ενός δυναμικού και συνεχώς εξελισσόμενου χώρου, του οποίου οι προοπτικές και οι προκλήσεις μπορεί να μετασχηματίζονται με την πάροδο του χρόνου.

Παρά τις επιμέρους προκλήσεις και τους περιορισμούς, η παρούσα μελέτη προσπαθεί να παράσχει μία ολοκληρωμένη ανάλυση του έμμηνου ακτιβισμού και να αποτυπώσει την πολύπλευρη φύση και τις εξελισσόμενες προκλήσεις του, όπως γίνεται εμφανές και στο παρακάτω κεφάλαιο ανάλυσης.

4. Ανάλυση Συνεντεύξεων

4.1. *«Έχω λερωθεί, πώς σου φαίνομαι από πίσω, θέλω σερβιέτα, την κρύβω προφανώς στην τσέπη»* - Η κατασκευή της περιόδου ως μίας στιγματισμένης κατάστασης

Στο πλαίσιο των συνεντεύξεων, οι ακτιβιστές/ριες μίλησαν εκτενώς για την κατασκευή του στίγματος περιόδου, την κουλτούρα απόκρυψης και την καθήλωση της εμμήνου ρύσεως στη σφαίρα του ιδιωτικού και του ανείπωτου. Ο Ορέστης, από την ομάδα ΦΥΛ.ΙΣ., αναφέρει σχετικά με την κουλτούρα της «επιβεβλημένης απόκρυψης της περιόδου» (Wood, 2020, σελ. 320): *«Αυτό μου έχει κάνει πάρα πολλή εντύπωση. [...] μια κολλητή μου φίλη [...] μου είχε εξομολογηθεί ότι καθ' όλη τη διάρκεια της, των σχολικών, των ετών [...] οι γονείς της είχαν ζητήσει τα προϊόντα υγιεινής να τα διπλώνει για να μην φαίνεται τίποτα σχετικά»* (Ορέστης, 14/03/2023). Και η Κέλλυ, από την ομάδα H3RS, προσθέτει: *«με τα κορίτσια που έχω συναναστραφεί, πάντα υπήρχε μια ντροπή. Έχω λερωθεί, πώς σου φαίνομαι από πίσω, θέλω σερβιέτα, την κρύβω προφανώς στην τσέπη. Μια φορά είχα πάρει τη σερβιέτα από μια κοπέλα γιατί ήθελα να πάω τουαλέτα σε ένα καφέ και μου λέει “Εντάξει μην την κουνάς και έτσι σαν να είναι...” (γέλια). Και λέω “Μα τι να την κάνω”»* (Κέλλυ, 13/03/2023). Οι ακτιβιστές/ριες επιβεβαιώνουν ότι το αίμα της περιόδου θεωρείται απεχθές και χρήζει διαχείρισης (Johnston-Robledo & Chrisler, 2011). Άλλο μέλος της ομάδας H3RS αναφέρει: *« [...] θα το πεις στο αυτί ότι έχω περίοδο, δεν θα το πεις, α, έχω περίοδο ή άμα πάρεις τη σερβιέτα θα το κρύψεις μέσα στο μανίκι και θα το βάλεις στην τσέπη κάπως, να μην δουν ότι είναι σερβιέτα, ταμπόν, ή οτιδήποτε που να χρησιμοποιεί το κάθε άτομο»* (Κωνσταντίνα, 10/03/2023). Η έμμηνος ρύση είναι ένα αόρατο στίγμα, διότι τα άτομα με περίοδο, ως «απαξιώσιμα» (discreditable) υποκείμενα (Goffman, 2001), καταβάλλουν προσπάθεια για να την αποκρύψουν, μέσα από συνεχή αυτό-επιτήρηση, ενσωματώνοντας τις αντιλήψεις περί απόκρυψης στις καθημερινές πρακτικές τους (Johnston-Robledo & Chrisler, 2011).

Η Κωνσταντίνα αναφέρεται στον λόγο που κατηγοριοποιεί την έμμηνο ρύση ως εγγενώς «προβληματική», όπως αυτός αρθρώνεται μέσω των διαφημίσεων: «[...] ένα πολύ μεγάλο ζήτημα είναι ότι [οι διαφημίσεις] ακόμα χρησιμοποιούν μπλε υγρό, ενώ λέω, εγώ όλο όταν έχω περίοδο δεν βγάζω τίποτα μπλε, όλα είναι λέω κόκκινα. [...] Δεν έχω βγάλει λέω ποτέ, αν βγάλω θα είναι πολύ μεγάλο θέμα λέω, μπορεί να πεθάνω [...]» (Κωνσταντίνα, 10/03/2023). Μέσα από αυτή την αναφορά γίνεται εμφανής η προσπάθεια απόκρυψης του «μιαρού» εμμηνορρυσιακού αίματος, το οποίο αποτελεί «ύλη εκτός τόπου» (Douglas, 2006, σελ. 85), καθώς παραβιάζει τα φυσικά όρια του σώματος.

Η Ελευθερία, θηλυκότητα με επιχειρηματική δραστηριότητα μικρής κλίμακας σε ζητήματα έμμηνου ακτιβισμού και αναπαραγωγικών δικαιωμάτων, προσθέτει για το πλαίσιο πλαίσιο αυτό-λογοκρισίας γύρω από την περίοδο: «Δηλαδή στην πρώτη έκθεση που πήγα [...] είχα ένα τρίποδο και τις είχα κρεμάσει, ας πούμε, και μου έλεγε μια φίλη, δεν θα περίμενα ποτέ ότι θα έβλεπα κρεμασμένες σερβιέτες» (Ελευθερία, 18/04/2023). Αναφέρει, επίσης, σχετικά με τη ντροπή και τη δυσκολία που αντιμετωπίζει σε σχετικά σεμινάρια που υλοποιεί: «Γιατί είμαστε τόσο πατριαρχική κοινωνία, που άμα πεις ότι θα κάνω μια συνάντηση για την περίοδο ανοιχτή, η άλλη θα διστάσει να έρθει, γιατί έχει ακόμα αυτό το ότι, πώς θα μιλήσω για κάτι. Διάβασα κάτι πάρα πολύ ωραίο [...] Ότι οι γυναίκες έχουμε πολύ βαθιά μέσα μας στο DNA μας τη σιωπή. [...] Εγώ αυτό θέλω να κάνω σιγά-σιγά, να αρχίσουν να μιλάνε οι γυναίκες για αυτό» (Ελευθερία, 18/04/2023). Η κουλτούρα της απόκρυψης γύρω από την έμμηνο ρύση, καθώς και γύρω από τα προϊόντα που έχουν συνδεθεί με αυτήν, δημιουργεί μια πυκνή πολιτισμική σιωπή, μια προσδοκία ότι η έμμηνο ρύση πρέπει να παραμείνει στη σφαίρα του αόρατου και του σιωπηλού (Bobel, 2018).

Για να τονίσουν τη διάσταση του στίγματος, πολλές από τις συνεντευξιαζόμενες μίλησαν βιωματικά. Μέλος της ΦΥΛ.ΙΣ αναφέρει σχετικά με την εμπειρία της: «[...] θα μιλήσω βιωματικά, αν και νομίζω ότι αποτελεί συλλογικό βίωμα αυτό, των θηλυκοτήτων. Ε, ότι η περίοδος στα εφηβικά μας και στα σχολικά μας χρόνια ήταν κάτι που κουβαλούσε τεράστια ντροπή. Υπήρχε

διάχυτος ο φόβος να μην γίνεις ρεζίλι. Να μην πουν κάτι, να μη σε καταλάβουν τα αγόρια κυρίως. [...] Ο τρόπος που δίναμε ας πούμε τη σερβιέτα σε μια συμμαθήτριά μας. Τα κρυφά. Μεγαλώσαμε με όλο αυτό, το έχουμε ενδοβάλει και φυσικά θέλει δουλειά για να αποβληθεί» (Δήμητρα, 14/03/2023). Άλλο μέλος της ΦΥΛ.ΙΣ. σημειώνει σχετικά και με την κοινωνική διάσταση του στίγματος: « [...] είχα πάρα πολλά βιβλία σχετικά με τη σεξουαλική υγεία [...] και είχα απενεχοποιήσει σε μεγάλο βαθμό το κομμάτι της περιόδου, παρ' όλα αυτά στο σχολείο κλασσικά φοβόμουν να εμφανίσω σερβιέτες στην τάξη, ε και το θεωρούσα τρομερά περίεργο αυτό το πράγμα [...] βλέπω ότι κοινωνικά υπάρχει αυτή η ντροπή και ότι παρ' όλο που εγώ προσπαθώ μέσα από το διάβασμά μου [...] και μαθαίνω ότι δεν είναι κάτι ε, για το οποίο θα πρέπει να ντρέπομαι, η κοινωνία έχει μια άλλη γνώμη» (Αννα, 14/03/2023). Οι αναφορές αυτές αποδεικνύουν ότι η κουλτούρα της απόκρυψης και η σωστή εθιμοτυπία γύρω από την περίοδο (Laws, 1990) κατασκευάζονται κατά την εφηβεία, με το περιβάλλον του σχολείου να παίζει καθοριστικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία κοινωνικοποίησης.

Μέλος του H3RS σημειώνει αναφορικά με την εμπειρία ντροπής, αλλά προσθέτει και τη θετική αλλαγή που έχει παρατηρήσει λόγω της δράσης της στην ομάδα: «[...] μέχρι δυο χρόνια πριν αν με ρωτούσες, κάθε φορά που θα καθόμουν κάπου ή κάτι θα νιώθω ντροπή αν είχα λερωθεί κάτι, αλλά πλέον [...] και τη σερβιέτα μου την κρατάω στο χέρι όταν θα είμαι και μέσα στη δουλειά και όταν θα είμαι παντού. [...] Και είναι πολύ σημαντικό, δηλαδή, ακόμα και στους εαυτούς μας που βλέπουμε τη διαφορά και λέμε, ναι, ρε γαμώτο, δεν έχω κάτι να ντρέπομαι» (Ελισάβετ, 13/03/2023).

Η πλειονότητα των ερευνητικών υποκειμένων πιστεύει ότι η περίοδος λείπει από τον δημόσιο λόγο: «Δεν θεωρώ ότι γίνονται τόσες πολλές συζητήσεις στην Ελλάδα, [...] και όταν αυτές γίνονται ή θα γίνονται καθαρά έτσι επιστημονικά, βιολογικά» (Ορέστης, 14/03/2023). Η Κέλλυ προσθέτει σχετικά: « [...] δεν θέλουμε να συζητήσουμε γι' αυτό πάρα πολύ. [...] Δεν θέλουμε γιατί, μας έχουσε μάθει να μην το συζητάμε. Δηλαδή, και από τις ιστορίες που έχω ακούσει [...]

είναι όλες, ότι δεν μίλησαν ποτέ για το τι είναι περίοδος, δεν μίλησαν ποτέ για τα προβλήματα, “φοβάμαι να μιλήσω για αυτό, πιστεύω ότι είμαι υπερβολική, όταν λέω ότι πονάω”. “Δεν ξέρω τι είναι δυσμηνόρροια, δεν ξέρω τι είναι το προεμμηνόρροιακό σύνδρομο”. “Είχα πάει σε γυναικολόγους και μου λέγανε ότι δεν έχεις κάτι, ότι είναι κάτι άλλο”. Δηλαδή, ακόμα και από γιατρούς [...] δεν υπήρξε σωστή αντιμετώπιση» (Κέλλυ, 13/03/2023). Με αυτό τον τρόπο αναδεικνύει τον προβληματισμό σχετικά με τον ιατρικό λόγο, ο οποίος εντοπίζεται και σε άλλες αναφορές.

Η Ελευθερία αναφέρεται, επίσης, στους μύθους που υπάρχουν, οι οποίοι προκύπτουν από την απουσία της περιόδου από τον δημόσιο λόγο: «[...] κάναμε διαδικτυακό κύκλο και μιλήσαμε για την εμμηναρχή, για την περίοδο και για την εμμηνόπαυση. Και στα τρία υπάρχουν πάρα πολλές φήμες και στα τρία υπάρχει πάρα πολύ μυστικισμός». Και προσθέτει: «Καλά, το τι έχω ακούσει για την περίοδο (γέλια). Το τι συναντάω, το τι αντιλήψεις, το τι η μαμά μου έδωσε σφαλιάρια για να 'ναι ο πόνος της περιόδου [γλυκός]. Ε γυναίκες που στην ηλικία τη δική μου μου, εγώ είμαι 42, που ακόμα και τώρα κρύβονται από τα παιδιά τους, κρύβονται από τους άντρες τους, κρύβονται στην τουαλέτα, τυλίγουν τις σερβιέτες, να μην το μάθουνε» (Ελευθερία, 18/04/2023). Αναφέρεται, επίσης, στην καθήλωση της περιόδου στην ιδιωτική σφαίρα, δίνοντας μία ιστορική διάσταση: «επικοινωνήσαν μαζί μου και πήραν σερβιέτες, μεγάλες γυναίκες, [...] 70 χρονών, ε οι οποίες θυμόντουσαν που φορούσαν τα πανιά. [...] παλιότερα υπήρχε πάλι το ταμπού, δεν ήταν τόσο έντονο όμως, γιατί τα πανιά επειδή τα πλένανε και τα απλώναν όλες, το συζητούσαν» και παρακάτω: «[...] όπως ας πούμε και με τον τοκετό. Βλέπανε τα μικρά κορίτσια, βλέπανε τις γυναίκες να γεννάνε. Βλέπανε τα ζώα, τέλος πάντων είχανε μια επαφή» (Ελευθερία, 18/04/2023). Με αυτό τον τρόπο, συνδέει την έμμηνο ρύση με άλλες αναπαραγωγικές λειτουργίες που μπήκαν στη σφαίρα του ιδιωτικού στις σύγχρονες βιοπολιτικές κοινωνίες. Η Δέσποινα, θηλυκότητα με ανάλογη επιχειρηματική δραστηριότητα, αναφέρεται, επίσης, στο δίπολο ιδιωτικό-δημόσιο: «[...] η περίοδος παντού είναι, πώς το λένε, συμβαίνει, συμβαίνει ιδιωτικά. Αλλά στην Ελλάδα νιώθω ότι παραγκωνίζεται ακόμα περισσότερο στο άτομο. [...]». Αν

είναι, αφορά μόνο αυτές που το βιώνουν και αναγκαίο κακό, [...] και άντε να περάσει και ξέρω εγώ είμαι αδιάθετη, ακόμα και η λέξη αδιάθετη. Και νομίζω δεν έχουν αλλάξει πολλά τα τελευταία, ξέρω εγώ, εκατό χρόνια, πέρα των προϊόντων περιόδου [...] Αλλά πέρα από τη γυναίκα ή το άτομο που το αφορά, νομίζω δεν είναι κοινωνικό θέμα να συζητιέται [...]» (Δέσποινα, 07/03/2023). Οι αναφορές των ακτιβιστριών αποδεικνύουν ότι η έμμηνος ρύση έχει κατασκευαστεί ως ένα γυναικείο μυστικό που πρέπει να κρατηθεί μακριά από τη δημόσια θέα και σφαίρα. Επιπλέον, γίνεται εμφανές ότι οι γυναίκες κοινωνικοποιούνται, εσωτερικεύοντας ένα πανοπτικό (Bartky, 2014) και μία εθιμοτυπία μυστικότητας και απόκρυψης σχετικά με την περίοδο.

Το δίπολο δημόσιο/ιδιωτικό είναι βαθιά επηρεασμένο από το δυαδικό σύστημα άνδρες/γυναίκες, συνδέοντας τους άνδρες με τη δημόσια σφαίρα και τις γυναίκες με την ιδιωτική (Βαΐου, 1994). Μέλος της ΦΥΛ.ΙΣ. αναφέρει: «Γενικά, νομίζω ότι υπάρχει στην Ελλάδα το, η σκέψη ότι το, η περίοδος είναι κάτι γυναικείο, είναι κάτι προσωπικό, ε οπότε, είναι θέμα της γυναίκας να το διαχειριστεί» (Δήμητρα, 14/03/2023). Αντίστοιχα, η περίοδος καθηλώνεται και στη σφαίρα του ανείπωτου: «[...] από τη δική μου εμπειρία καθαρά θα έλεγα ότι άκουγα ας πούμε στο Γυμνάσιο να λες “ε δεν θα κάνω γυμναστική γιατί είμαι αδιάθετη” και τώρα ας πούμε και στη δουλειά ακούω πολλές φίλες μου να λένε “είμαι αδιάθετη δεν μπορώ” [...] όσο μιλάω με πιο μεγάλα άτομα τόσο πιο πολύ ντρέπονται. Δηλαδή πολύ σπάνια ακούω κάποιον να λέει έχω περίοδο» (Μάγια, 13/03/2023).

Ως προς την παθολογικοποίηση των γυναικείων σωμάτων, ο Ορέστης αναφέρεται σε άλλες διαδικασίες που έχουν συνδεθεί με την αναπαραγωγή και τονίζει: « [...] θεωρώ ότι το ζήτημα της εμμήνου ρύσεως βαίνει παράλληλα με τον θηλασμό. Δηλαδή, εγώ βρίσκω μια πολύ έντονη συσχέτιση αυτών των δύο ιδιαιτεροτήτων που έχει το γυναικείο σώμα» (Ορέστης, 14/03/2023). Η συσχέτιση που αναφέρει έγκειται στο ότι τα συγκεκριμένα σωματικά υγρά, το αίμα και το γάλα, υπερβαίνουν τα όρια του σώματος και, συνεπώς, απειλούν την κοινωνική τάξη (Douglas, 2006). Επίσης, προσθέτει αναφερόμενος στις ποιότητες που

παραδοσιακά προσδιορίζουν τα έμφυλα δίπολα: «Και δεν θεωρώ ότι είναι τυχαίο το ότι πίσω από την έμμηνο ρύση υπάρχει μια θηλυκότητα. Δηλαδή, όσες φορές έχουμε ασχοληθεί με το ανδρικό σώμα το προσεγγίζουμε από μια θετική σκοπιά. Α, ας πούμε, η τεστοστερόνη δίνει δυναμισμό, δίνει θάρρος [...] Η μόνη θετική συζήτηση που έχει γίνει γύρω από το σώμα της γυναίκας είναι ο τοκετός και η γέννα. [...] Για πάρα πολλές δεκαετίες και αιώνες, ακόμα και σήμερα μεταξύ μας, η γυναίκα ήταν άρρηκτα συνδεδεμένη με τη γονεϊκότητα, τη φροντίδα. Επομένως, ο τοκετός, η γέννα και η κυοφορία γενικότερα ήταν κάτι το οποίο το προσεγγίζαμε πάρα πολύ θετικά και συμβόλισε τη γυναικεία ύπαρξη στην κοινωνία» (Ορέστης, 14/03/2023).

Η Ελευθερία τονίζει σε πολλά σημεία της συνέντευξής της τον προβληματισμό της σχετικά με τον ιατρικό λόγο και την ιατρική εξουσία: «Εγώ πιστεύω ότι ο καλύτερος ειδικός για τον εαυτό της είναι η γυναίκα η ίδια, εκείνη ξέρει την περίοδό της, εκείνη ξέρει τι ε, ανάγκη έχει». Και συνεχίζει: «[...] στις γυναίκες ακόμα, έχουμε, αρχικά ορίζουμε τον γιατρό ως Θεό [...] και επίσης, στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, δεν αμφισβητούμε ποτέ τον επαγγελματία υγείας» (Ελευθερία, 18/04/2023).

Σύμφωνα με την Patterson (2014), οποιαδήποτε ορατότητα ψυχικής και σωματικής ασθένειας που παραδοσιακά συνδέεται με τις προεμμηνορροϊκές και εμμηνορροϊκές φάσεις του έμμηνου κύκλου, στιγματίζει τα άτομα με περίοδο ως «μιαρά» και «παράλογα», ανίκανα να έχουν σωματικό έλεγχο. Με αυτό τον τρόπο διαμόρφωνονται και αναπαράγονται στερεότυπα που στιγματίζουν τα υποκείμενα με περίοδο: «[...] υπάρχει μεγάλο στίγμα στην περίοδο για το, γιατί πονάς με τις ορμόνες οι οποίες σε κάνουν να είσαι και συναισθηματικά διαφορετικά. Και έχει μπει και αυτό, το στίγμα ότι α έχεις περίοδο, επειδή σε έχω δει πιο νευριασμένη ή κάτι τέτοιο» (Κέλλυ, 13/03/2023). Το ίδιο σημειώνει και η Δήμητρα: «Δηλαδή, ε ακόμα βλέπω ότι είναι πολύ ταμπού [...] δηλαδή μπορεί να μη γίνει επίθεση, αλλά να γίνει, να αναπαραχθούν 100 στερεότυπα ας πούμε, ε γύρω από την περίοδο [...] μιας γυναίκας-καρικατούρας. [...] όλα αυτά που ακούμε, ότι έχεις νεύρα στην περίοδο και δεν μπορείς να λειτουργείς, να πάρεις

σωστές αποφάσεις ας πούμε για τη δουλειά σου κ.τ.λ., ή για τις προσωπικές σου σχέσεις. Δηλαδή, πιστεύω ότι πλέον είμαστε σε αυτό το σημείο, που δεν υπάρχει το εντάξει, η γυναίκα είναι βρώμικη, μολυσμένη όταν έχει περίοδο, που το συναντάμε μάλλον ακόμη σε θρησκευτικούς κύκλους [...] αλλά θεωρώ ότι κοινωνικά επικρατεί αυτό το στερεότυπο περισσότερο πλέον» (Δήμητρα, 14/03/2023).

Μέσα από τις αναφορές των ερευνητικών υποκειμένων αναδεικνύεται το «πέπλο» ντροπής και μυστικότητας γύρω από την περίοδο, καθώς και η «εθιμοτυπία της περιόδου», δηλαδή, ο τρόπος με τον οποίο αναμένεται να συμπεριφέρονται τα άτομα με περίοδο (Laws, 1990). Ο τρόπος αυτός συνεπάγεται την απόκρυψη και τη διαδικασία αυτό-επιτήρησης, η οποία συνδέεται άμεσα με τους ιατρικούς και επιστημονικούς λόγους γύρω από την έμμηνο ρύση. Η ιατρικοποίηση της εμμήνου ρύσεως συμβάλλει στον κυρίαρχο λόγο περί περιόδου που τοποθετεί τις γυναίκες σε μία συνεχή κατάσταση ασθένειας, όπως φαίνεται από αυτά που σημειώνουν η Κέλλυ και η Δήμητρα σχετικά με τα ψυχικά συμπτώματα και τα στερεότυπα. Επιπλέον, τονίζεται η διαγραφή της εμμήνου ρύσεως από τη δημόσια ζωή και η καθήλωσή της στη σφαίρα του ιδιωτικού, επιβεβαιώνοντας την έμφυλη διάσταση του διπόλου «δημόσιο-ιδιωτικό».

Σημαντικές είναι και οι αναφορές σχετικά με τις λέξεις που χρησιμοποιούμε και την απουσία ονοματοδοσίας και συζήτησης. Σύμφωνα με την Butler (2008), η ονοματοδοσία είναι ένας μηχανισμός συμπερίληψης και αποκλεισμού που θέτει όρια μεταξύ του κατανοητού και του μη κατανοητού, του ορθολογικού και του παράλογου, του φυσιολογικού και του μη φυσιολογικού. Συνεπώς, η απουσία της λέξης «περίοδος» την τοποθετεί στη σφαίρα του ανείπωτου και του ακατανόητου. Με αυτό τον τρόπο, η σιωπή διαιωνίζει το στίγμα της εμμήνου ρύσεως και, παράλληλα, αποτελεί βασικό δείκτη της κουλτούρας της απόκρυψης (Wood, 2020).

4.2. Αλλαγές και μετασχηματισμοί

4.2.1. «Επιτέλους, η συζήτηση στο τραπέζι» - Εντοπίζοντας τις αλλαγές

Η πλειονότητα των ακτιβιστών/ριών εντοπίζει μετασχηματισμούς στους λόγους γύρω από την έμμηνο ρύση σε διαφορετικά πεδία. Ένα σημαντικό πεδίο είναι οι διαφημίσεις και η παρουσία της περιόδου στα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης: «[...] παρατηρούμε έντονα, τουλάχιστον κατά τη δική μου οπτική, ότι δεν υπάρχει ξέρεις, [οι διαφημίσεις και τα ΜΜΕ] δεν προσπαθούν πλέον να αναφερθούν στην έμμηνο ρύση κεκαλυμμένα [...] Δηλαδή αντιμετωπίζουν το ζήτημα ευθέως» (Ορέστης, 14/03/2023). Αναφέρονται, επίσης, στη σημασία της ανοιχτής συζήτησης, αλλά και στις αλλαγές στη γλώσσα που χρησιμοποιούμε: «Επιτέλους, η συζήτηση στο τραπέζι. Μιλάμε για την περίοδο, ότι είναι η περίοδος, ή αν κάποιος βολεύονται με την έμμηνο ρύση οκ, [...] δεν είναι κάτι άλλο, δεν είναι οι Ρώσοι, δεν είναι ο Ολυμπιακός, είναι περίοδος. [...] Το γεγονός ότι αυτό, ότι μιλάμε πλέον πιο ανοιχτά για αυτό στο τραπέζι, μιλάμε για τα προβλήματα που έχουμε και αντιμετωπίζουμε εμείς οι γυναίκες με αυτό, γιατί, ας πούμε, η καθεμία, το καθένα [...] το βιώνει πολύ διαφορετικά. [...] Και δεν έχουμε μπει στη σκέψη ότι δεν είναι το ίδιο για όλους [...]» (Κέλλυ, 13/03/2023).

Η Κωνσταντίνα εντοπίζει μία βασική αλλαγή σχετικά με την άρση της ντροπής, αλλά πιστεύει ότι είμαστε στα πρώτα βήματα: «[...] νομίζω αυτό που διαμορφώνεται προς το παρόν, έγκειται στο κομμάτι περισσότερο της ντροπής και το τι είναι. [...] Νομίζω, νιώθω ότι μπορούμε να διαχειριστούμε μέχρι στιγμής αυτό. Να δούμε λίγο τι είναι και γιατί δεν πρέπει να ντρεπόμαστε, γιατί πρέπει να το λέμε και πιο δυνατά. [...] ελπίζω να φύγουμε λίγο πιο γρήγορα από αυτό το κομμάτι, ξέρεις, απλά της συζήτησης, το τι είναι, που νιώθω ότι είναι το πολύ πρώτο level [...] είναι το θεμέλιο» (Κωνσταντίνα, 10/03/2023).

Αντίστοιχα, η Ζέτα σημειώνει για τη σημασία του ακτιβισμού και τους μετασχηματισμούς: «Ε αρχικά είναι κάτι απαραίτητο για εμένα. [...] Από εκεί και πέρα, ό,τι συμβαίνει, ό,τι κίνημα υπάρχει για το καλύτερο [...]. Πράγματα που

τώρα παλεύουμε, πριν 20-30 χρόνια [...] δεν ήταν δεδομένα, δεν ήταν τίποτα δεδομένο. Και αυτή τη στιγμή γνωρίζω ότι έχει έρθει στο προσκήνιο και ακούγεται από πολλές ομάδες στο εξωτερικό, ακόμη εγχώρια, ακούς ομάδες, έστω και δειλά-δειλά να μιλάνε γι' αυτό, είναι ένα πολύ σημαντικό βήμα» (Ζέτα, 13/03/2023).

Η Ελευθερία εντοπίζει θετικές αλλαγές, εστιάζοντας περισσότερο στα πεδία της εκπαίδευσης και της οικογένειας: «Για αρχή έχουν υπάρξει νέες γενιές γονέων [...] που έχουν ενημερωθεί, που ξέρουν για την περίοδο, που δεν ε έχουν πρόβλημα να πάνε να ψωνίσουν ακόμα και σερβιέτες στο σουπερ μάρκετ. Αυτό είναι μια αλλαγή πολύ σημαντική [...] Επίσης και τα αγόρια, τα νέα, οι νέοι άνθρωποι αρχίζουν να είναι πιο δεκτικοί στη συζήτηση για την περίοδο» (Ελευθερία, 18/04/2023). Ωστόσο, αναφέρεται και στους περιορισμούς των μικρότερων κοινωνιών, καθώς και στην απουσία σεξουαλικής αγωγής από τα σχολεία: «[...] υπάρχουν περισσότερες αντιστάσεις σε μικρότερες κοινωνίες, γιατί δεν έχουμε εκπαίδευση. [...] δεν έχουμε εκπαίδευση ούτε εμείς, ούτε οι μαμάδες μας. Και για μένα είναι πολύ βασικό που δεν υπάρχει σεξουαλική εκπαίδευση στα σχολεία. [...] Εντάξει, 2023, βρε παιδιά, πρέπει να ξέρουμε ότι είναι φυσιολογικό» (Ελευθερία, 18/04/2023).

Το ζήτημα των αντιστάσεων αποτελεί κοινό μοτίβο στις περισσότερες συνεντεύξεις. Οι ακτιβίστριες τονίζουν ότι οι αλλαγές είναι περιορισμένες εξαιτίας του συντηρητισμού της ελληνικής κοινωνίας και του τρόπου με τον οποίο ιεραρχούνται τα φεμινιστικά αιτήματα. Η Ζέτα αναφέρει: «[...] προς το παρόν, αυτό που αντιλαμβάνομαι είναι ότι προσπαθούν να λένε τη λέξη περίοδο χωρίς να ψιθυρίζουν στο αυτί του άλλου ανθρώπου. [...] Δηλαδή υπάρχουν πολλοί άνθρωποι που προσπαθούν, αλλά είναι μία τόσο δα, ένα μικρό κουκκιδάκι σε όλη τη χώρα. Κυρίως θα ακούσεις, ακόμα και από νέα παιδιά, θα ακούσεις πράγματα που απλά λες, *jesus* άνοιξε κανένα βιβλίο που λέει ο λόγος (γέλια). Πώς ζεις;». Και παρακάτω: «Αρχικά γιατί πολλά άτομα δεν σε παίρνουν στα σοβαρά. Είναι [...] ένας πολύ σημαντικός παράγοντας. Θεωρούν ότι, άσε μας κουκλίτσα μου τώρα, τι μου λες. [...] θεωρούν ότι είναι α 15 τρελές φεμινίστριες, [...] δεν είχαν τι

να πούνε σήμερα, ας μιλήσουμε για τα 12 ευρώ που πληρώνουν στις σερβιέτες». Αναφέρεται, επίσης, στην ταξινόμηση των φεμινιστικών αιτημάτων: «Και, ας πούμε τώρα με το θέμα της ακρίβειας, δεν ξέρω και αν θα μπορούσε να πάρει την κατάλληλη τροπή, γιατί πάλι θα βρισκόταν ο άλλος και θα έλεγε, ντάξει, τώρα εσύ γιατί παραπονιέσαι για τις σερβιέτες σου και για τα ταμπόν σου, εδώ έχει ανέβει το λάδι, για αυτό θα κάθεσαι να κλαις; [...] Πάντα θα βρίσκουν κάτι» (Ζέτα, 13/03/2023).

Αντίστοιχο προβληματισμό θέτει και η Κωνσταντίνα: «Δεν, [...] ξέρω πώς, πότε θα μπορέσουν να είναι έτοιμοι. Νιώθω ότι περισσότερο δεν είναι έτοιμα τα μυαλά παρά οι καιροί. Γιατί οι καιροί δεν θα είναι ποτέ σωστοί. Ποτέ» (Κωνσταντίνα, 10/03/2023). Η Ελισάβετ προσθέτει τη δική της άποψη αναφορικά με τον συντηρητισμό της κοινωνίας και τις αντιστάσεις που βιώνουν οι φεμινιστικές ομάδες, τονίζοντας, όπως και η Ζέτα παραπάνω, την απαξίωση των αιτημάτων τους από την ελληνική κοινωνία: «Θεωρώ ότι γενικά στην Ελλάδα είναι πολύ δύσκολο να περάσεις ακόμα και το γεγονός ότι όχι μόνο οι γυναίκες έχουν περίοδο. Γιατί ξεκινάμε με τα βασικά, δεν υπάρχει ισότητα μεταξύ των φύλων γενικά, [...] επειδή υπάρχουν όλα αυτά τα οικονομικά προβλήματα, τα οποία μετατρέπονται σε πολιτικά προβλήματα, μετά όταν πας να μιλήσεις για ένα θέμα τέτοιο, είναι λες και ο κόσμος θα βγάλει όλο το άχτι το πολιτικο-οικονομικό πάνω σε αυτό. [...] ακόμα κοροϊδεύουμε το ότι υπάρχει φεμινιστικός οργανισμός και τι κάνει ένας φεμινιστικός οργανισμός, ότι είναι γυναίκες πάνω απ' όλα και όχι άντρες και το ένα και το άλλο. Δηλαδή, βλέπουμε ότι δεν, ότι η ελληνική κοινωνία δεν έχει κατανοήσει ακόμα εις βάθος το τι είναι το φεμινιστικό κίνημα, το τι αντιπροσωπεύει, το τι πάμε να κάνουμε» (Ελισάβετ, 13/03/2023).

Αντίθετη άποψη σχετικά με την παρουσία αντιστάσεων φαίνεται να έχει η Δέσποινα: «Έχω καταφέρει αρκετά καλά να μην πάω, πώς το λένε, να μπορώ να δράσω, ε χωρίς να δημιουργούνται αντιστάσεις. Νιώθω ότι ο κύκλος μου ευρύνεται οργανικά ε και κάπως ακολουθώ τις πόρτες που ανοίγουν. Δεν θα πάω κατευθείαν αντιστασιακά ή να κάνω επανάσταση. Πιο πολύ, ξέρεις, μια γυναίκα τη φορά, ένα σεμινάριο τη φορά, όποιος θέλει και όποια θέλει, ας με ακούσει, η

πληροφορία δημιουργείται. [...] επειδή προσπαθώ ό,τι και αν κάνω, να ε λέω μόνο αυτά που μπορώ να υποστηρίξω και δημόσια [...] να συμπεριλαμβάνω πηγές κ.τ.λ» (Δέσποινα, 07/03/2023).

Αντίστοιχη είναι και η άποψη της Melinda από την ομάδα PADS4REFUGEES: «Σπάνια δέχομαι αντιστάσεις. [...] όταν οι γυναίκες μαθαίνουν για την κατάσταση στα προσφυγικά καμπς [...] νομίζω ότι είναι ένας εύκολος τρόπος να νιώσουν συμπόνια για κάποια. Και έτσι υπήρξαν άνθρωποι που έκαναν δωρεές και εξεπλάγην πολύ. Νομίζω λοιπόν ότι για τις γυναίκες και τα άτομα που έχουν έμμηνο ρύση, είναι σχεδόν πολύ προσωπικό, επειδή σκέφτεσαι, “Ω, αυτό θα μπορούσα να είμαι εγώ, δεν θα ήθελα να πάω κάπου και να μην μπορώ να το διαχειριστώ”[...] Και έτσι νομίζω ότι είναι λιγότερο αμφιλεγόμενο απ’ ό,τι νόμιζα ότι θα ήταν» (Melinda, 13/03/2023). Με αυτό τον τρόπο, η Melinda δίνει έμφαση στη σημασία του προσωπικού, της βιωμένης εμπειρίας, ένα σημαντικό μοτίβο που επανέρχεται στις συνεντεύξεις των ακτιβιστριών. Οι βιωμένες εμπειρίες αναδεικνύονται ως κινητήρια δύναμη πίσω από τον ακτιβισμό και την επιδίωξη των ακτιβιστριών για αλλαγή.

4.2.2. Ο ρόλος του διαδικτύου στον μετασχηματισμό του λόγου για την έμμηνο ρύση

Στο επίπεδο των μετασχηματισμών τονίζεται η σημασία και η συμβολή του διαδικτύου και των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης: «[...] όσα άτομα παραπάνω θα ασχοληθούμε με αυτό, θα είναι και συνήθως τα άτομα τα οποία είναι [...] σε μεγαλύτερα αστικά κέντρα και έχουν μεγαλύτερη πρόσβαση σε πληροφορίες στο ίντερνετ, στο Instagram, σίγουρα το, τα social media, αυτό που λέμε, έχουν προσφέρει αυτή την πρόσβαση, την εύκολη πρόσβαση στη γνώση και στα πάντα. [...]» (Κέλλυ, 13/03/2023). Η Κέλλυ αναφέρει, επίσης, ότι οι περισσότερες αντιδράσεις για τη δράση τους στα social media, αλλά και εκτός, είναι θετικές, αν και πάντα υπάρχουν και αρνητικές: «Και γενικότερα, σε όσους το έχω πει και έχουνε ψάξει τον λογαριασμό μετά, [του H3RS] έχουνε κατενθουσιαστεί, πάρα πολύ. [...] Βλέπω αυτό, ότι όλα τα άτομα που έχουν ειδικά περίοδο, έμμηνο ρύση,

το χρειάζονται αυτό. [...] Υπάρχουν τώρα και άλλα άτομα, ας πούμε, κυρίως να πω άντρες ίσως, τα οποία ντάξει, θα κάνουν το *pronocative* σχόλιο [...] Αλλά εντάξει, αυτούς πάντα τους έχεις» (Κέλλυ, 13/03/2023). Σχετικά με τις αλληλεπιδράσεις στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης, η Κωνσταντίνα αναφέρει: «Μας αγκάλιασαν πάρα πολύ. Και είδαμε πάρα πολλά θετικά σχόλια και πάρα πολλά άτομα που μας στέλνουν μηνύματα και μας ρωτάνε και προσπαθούμε να τα φέρουμε σε επαφή με γιατρούς και οτιδήποτε μπορούμε να κάνουμε για να τα βοηθήσουμε και τα σχετικά. [...] Ωστόσο, ένα αρκετά, μη σου πω μεγαλύτερο κομμάτι από αυτό που μας αγκάλιασε δεν είναι έτοιμο να το ακούσει. Και αυτό το είδαμε από πολλά σχόλια και από συζητήσεις που έχουμε κάνει και από διαφωνίες που είχαμε [...]. Δεν είναι έτοιμοι να δεχτούν ότι πρέπει να αλλάξει αυτή η κατάσταση. Και μιλάω περισσότερο για τα *cisgender straight* άτομα [...] άντρες, οι οποίοι δεν μπορούν να δεχτούν ότι εφόσον αυτοί δεν το έχουν, δεν τους αφορά κιόλας. Ωστόσο, όμως, τους αφορά» (Κωνσταντίνα, 10/03/2023).

Άλλα μέλη του H3RS τονίζουν, επίσης, τη σημασία των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης και του ασφαλή «χώρου» που διαμορφώνουν για το μοίρασμα ιστοριών: «Δηλαδή, βλέπω και από τα ποστάκια που φτιάχνουμε και όλα αυτά που ανεβάζουμε, κόσμος στέλνει, ρωτάει ή ας πούμε βγαίνουν πιο ανοιχτά και στέλνουν και λένε ότι εγώ έχω πρόβλημα, έχω δυσμηνόρροια ας πούμε. [...] το γεγονός ότι υπάρχουν άτομα που βγαίνουν και το λένε και θέλουν να ακουστεί κάτι, έτσι είναι ένα πολύ μεγάλο βήμα» (Ζέτα, 13/03/2023). Αντίστοιχα, επισημαίνεται το εξής: «Ε και επίσης παρατηρούμε πάρα πολύ από τα *social media* ότι ο κόσμος αρχίζει και μοιράζεται ιστορίες. Ας πούμε, όταν κάνουμε κάποιες ερωτήσεις στο κοινό, στα *stories* και σε όλα αυτά, υπάρχει τρομερός αριθμός απαντήσεων που λες, ουάου, ξεκινήσαμε από το μηδέν και είμαστε εδώ και θα πάρουμε απαντήσεις, δεν ξέρω κι εγώ πόσες, από το, τι κάνεις όταν έχεις περίοδο, ποιο είναι το πιο περίεργο πράγμα που κάνεις, πες μας μία ιστορία σου. Βλέπεις ότι ο κόσμος αρχίζει και μοιράζεται και μπορεί να το κάνει στην αρχή ανώνυμα, αλλά μετά από κάποια φάση θεωρώ θα τους γίνει τόσο... Έχει χτιστεί τόσο ωραία μέσα τους που δεν θα ντρέπονται να το πούνε» (Ελισάβετ, 13/03/2023). Οι αναφορές των ερευνητικών υποκειμένων

αποδεικνύουν τη σημασία της απρόσκοπτης πρόσβασης στην πληροφόρηση, καθώς και το προνόμιο που την περιβάλλει. Η Δέσποινα προσθέτει: «Ναι, νιώθω ότι έχει κάνει πολύ καλό το ίντερνετ, τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης που παίρνουμε επιρροές από άλλες χώρες, κυρίως ευρωπαϊκές [...] ε που σχολιάζουν ε αυτά τα ζητήματα και το γεγονός της περιόδου και το πώς παρουσιάζεται ότι είναι, ας πούμε, μπλε υγρό, δηλαδή, στις διαφημίσεις ε ή ότι τα γυναικεία, προϊόντα, περιποίησης είναι πιο ακριβά από τα αντρικά. [...] παρατηρώ με χαρά ότι δημιουργούνται κυρίως από το φεμινιστικό περιβάλλον ε ομάδες ενημέρωσης, ευαισθητοποίησης για αυτό το θέμα» (Δέσποινα, 07/03/2023).

Παράλληλα, η Δήμητρα αναφέρεται στη σημασία του διαδικτύου και στους μετασχηματισμούς που επιφέρει, με χαρακτηριστική αλλαγή την ανανέωση του φεμινιστικού κινήματος: «Έχει φέρει πολύ μεγάλη αλλαγή και το τέταρτο κύμα του φεμινισμού, γιατί ε και μέσω του διαδικτύου πλέον η ενημέρωση είναι πάρα πολύ πιο εύκολη σε σχέση με παλιά. Αυτά, π.χ., που εγώ τα μάθαινα παλιά με τα βιβλία τα οποία μου έπαιρναν οι γονείς μου, τώρα μπορείς να τα μάθεις πολύ πιο εύκολα πολύ πιο γρήγορα [...] Ε και σίγουρα βοηθάει πάρα πολύ το γεγονός ότι ακούγονται πολύ πιο εύκολα οι φωνές μας, ακούγεται πολύ πιο εύκολα το βίωμα και των τρανς ατόμων και των ατόμων που δεν έχουν πρόσβαση στα προϊόντα τα εμμηνορροϊκά, οπότε σίγουρα υπάρχει μία αλλαγή». Και συνεχίζει τονίζοντας τις επιπτώσεις των αρνητικών αντιδράσεων στα Μέσα Κοινωνικής Δικτύωσης: «[...] κάπως σκάει και η φούσκα που πολλές φορές μπαίνουμε σε φεμινιστικούς χώρους, που πιστεύουμε ότι τα έχουμε βρει και τα έχουμε λύσει τα θέματα μια χαρά. Οπότε βγαίνεις λίγο παραέξω και βλέπεις ότι δεν είναι μια χαρά. Δεν είναι καθόλου μια χαρά (γέλια)» (Δήμητρα, 14/03/2023).

Όπως φαίνεται από τις αναφορές των ακτιβιστριών, οι πλατφόρμες των Μέσων Κοινωνικής Δικτύωσης έχουν αναδειχθεί σε ισχυρά εργαλεία για την προώθηση του έμμηνου ακτιβισμού. Σύμφωνα με την Jouët (2018), οι φεμινίστριες σήμερα χρησιμοποιούν τα ψηφιακά μέσα για να προωθήσουν τον σκοπό τους, γεγονός που οδηγεί στην αναβίωση του κινήματος. Οι ακτιβίστριες αναφέρουν ότι με τη βοήθεια των ψηφιακών μέσων διαμορφώνονται χώροι, όπου

η έμμηνος ρύση μπορεί να συζητηθεί με ειλικρίνεια. Σε αυτούς τους διαδικτυακούς χώρους δημιουργείται μία αίσθηση αλληλεγγύης, η οποία ευνοεί το μοίρασμα και την ανταλλαγή ιστοριών. Ωστόσο, η δημόσια σφαίρα και η ανωνυμία του διαδικτύου ευνοούν παράλληλα και περιστατικά κυβερνο-σεξισμού (cyber-sexism) (Jouët, 2018), τα οποία αναφέρουν οι ακτιβίστριες στις συνεντεύξεις τους. Σύμφωνα με τη Jouët (2018), τέτοια περιστατικά έχουν αυξηθεί σημαντικά κατά τη διάρκεια της τελευταίας δεκαετίας και συνδέονται με τη ραγδαία αύξηση της συμμετοχής φεμινιστικών ομάδων σε διαδικτυακούς «χώρους».

4.2.3. Στρατηγικές αποδόμησης: Ακτιβιστικές προσεγγίσεις για την αμφισβήτηση του στίγματος

Οι ακτιβιστές/ριες προτείνουν επίσης περαιτέρω στρατηγικές αποδόμησης του στίγματος, οι οποίες θα οδηγήσουν σε σημαντικές και απαραίτητες αλλαγές. Αρκετές ακτιβίστριες εστιάζουν στη σημασία της μείωσης της φορολογίας των προϊόντων περιόδου: «...να αλλάξουν λίγο τον νόμο, [...] είναι πολύ ακριβό το, τα προϊόντα περιόδου. Το 24% είναι φόρος πολυτελείας. [...] Και για τα κορίτσια, ας πούμε, μέχρι 17 χρονών να ήταν και τζάμπα. Αυτή είναι η δικιά μου, ας πούμε, το ιδανικό» (Κέλλυ, 13/03/2023). Και άλλα μέλη του H3RS αναφέρουν σχετικά: «Οπότε να γίνει μια ευαισθητοποίηση πάνω στο κομμάτι του τι είναι περίοδος, τα προβλήματα που μπορούν να έχουν τα άτομα γιατί δεν είναι όλα λουλούδια και αρώματα που παρουσιάζουν οι διαφημίσεις [...] τα προβλήματα που προκύπτουν μετά λόγω της υψηλής φορολογίας που υπάρχουν [...]. Γιατί θεωρείται κιόλας και προϊόν πολυτέλειας που δεν το καταλαβαίνω, δηλαδή για μένα δεν είναι καθόλου πολυτέλεια ή επιλογή μου, να έχω περίοδο, όπως φαντάζομαι ούτε σε εσένα» (Κωνσταντίνα, 10/03/2023). Αντίστοιχα: «Και ευαισθητοποίηση, και εκπαίδευση, και εννοείται να κατέβουν οι τιμές στους μαλάκες που βάζουν 10 ευρώ της σερβιέτα, ας πούμε, και τρέχεις και δεν φτάνεις (γέλια)» (Ζέτα, 13/03/2023). Οι ακτιβίστριες θεωρούν ότι η πρόσβαση σε προϊόντα περιόδου και η μείωση της φορολογίας είναι ζητήματα βαρύνουσας σημασίας, ενώ δεν φαίνεται να ασπάζονται την κριτική που έχει δεχθεί η βιομηχανία προϊόντων για τον ρόλο της

στην επιτήρηση και τον έλεγχο των σωμάτων, και την προσπάθειά της να οικειοποιηθεί τον φεμινιστικό λόγο για την αύξηση των πωλήσεων (Bobel, 2010, 2018· Bobel & Fahs, 2020).

Ο Ορέστης αναφέρεται στα προϊόντα, αλλά εστιάζει και σε σώματα που φαντάζουν ευάλωτα: *«Όπως επίσης, πάρα πολύ βασικό είναι, και οι θηλυκότητες, οι οποίες είναι άστεγες, πώς και αν έχουν πρόσβαση στα σχετικά προϊόντα υγιεινής»* (Ορέστης, 14/03/2023). Στο ίδιο μήκος κύματος κινείται και η Άννα, η οποία προσθέτει ακόμη μία διάσταση για την πρόσβαση στα προϊόντα μέσα από τον ορισμό που δίνει για τον έμμηνο ακτιβισμό: *«[...] να προσπαθήσουμε να υπάρχει ορθότερη ενημέρωση, πιο πλήρης ενημέρωση. Ε σίγουρα υπάρχει ένα βασικό κομμάτι το οποίο αφορά το ότι ε, δεν υπάρχει πρόσβαση κυρίως για άτομα που κρατούνται στις φυλακές, για άτομα από χαμηλές κοινωνικές τάξεις, και που αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσκολίες»*. Μιλάει, επίσης, βιωματικά και συνδέει το ζήτημα με την ευρύτερη πολιτικο-οικονομική κατάσταση που επικρατεί: *«[...] όταν αυξάνεται ο ΦΠΑ, όταν οι ανατιμήσεις γίνονται τόσο έντονες ε: είναι δυσβάσταχτο το κόστος για μία μέση οικογένεια η οποία για παράδειγμα έχει τρεις κόρες γιατί εγώ [...] έχω άλλες δυο αδερφές οπότε για εμάς [...] το κόστος είναι πολύ μεγάλο, αυξάνεται»* (Άννα, 14/03/2023).

Επιπλέον, υπάρχουν αναφορές που εστιάζουν στη σημασία της συζήτησης: *« [...] το θέμα είναι να ξεκινήσεις να μιλάς γι' αυτό [...] να ξεκινήσεις να δείχνεις το αίμα, να ξεκινήσεις να λες ότι, ε, για μένα είναι πολύ σημαντικό να πούμε ότι η περίοδος δεν είναι ίδια για όλες τις γυναίκες. [...] να μιλάμε για την εμμηνόπαυση. Να, ε, θέλω η περίοδος να έχει μία όχι θετική χροιά, αλλά όχι αρνητική, γιατί είναι πάρα πολύ αρνητικό. [...] Δηλαδή να, να μπαίνει η περίοδος σαν ένα, ε, κομμάτι της ζωής μας. Και όπως λένε στο εξωτερικό, άμα ήταν να συζητήσουμε για, ξέρω εγώ, την αναπαραγωγική διαδικασία των αντρών, θα είχαμε συνέδριο κάθε δύο μήνες. Ξέρεις το γνωστό (γέλια)»* (Ελευθερία, 18/04/2023). Σε αυτό το σημείο, η Ελευθερία θέτει και πάλι τον προβληματισμό της σχετικά με τον ιατρικό λόγο και την παθολογικοποίηση των σωμάτων των γυναικών: *«Να πούμε, έλα εδώ, είναι δύσκολη η περίοδος. Δεν είναι εύκολο*

πάντα. Ε μου προκαλεί συναισθήματα. Αλλά δεν είμαι τρελή όταν έχω περίοδο. [...] Γι' αυτό οι συζητήσεις πρέπει να γίνουν από άτομα που δεν είναι επαγγελματίες υγείας, που μιλάνε για την περίοδο και να μιλήσουν για την περίοδο στην πιο απλή του μορφή. Όλες έχουμε περίοδο, τελεία. Είναι φυσιολογικό, τέλος. [...] Δεν είναι όλες τα ίδια» (Ελευθερία, 18/04/2023).

Με αυτό διαφωνεί η Δέσποινα, η οποία εργάζεται και ως μαία. Όπως αναφέρει: «Θεωρώ ότι πρέπει να ξεκινήσει η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στα σχολεία και πολλές φορές, δηλαδή, προσαρμοσμένο στις ηλικίες των παιδιών [...]. Γιατί μου σηκώνεται η τρίχα όταν βλέπω την ανιδεότητα και στους ενήλικους πλέον που δεν τους τα 'πε κανείς. [...] Δηλαδή να ξεκινήσει [...] από κατάλληλους επαγγελματίες υγείας, ίσως και εξωτερικούς συνεργάτες που θέλουν να το κάνουν αυτό». Με αυτό τον τρόπο αναδεικνύεται και πάλι η ποικιλομορφία στις προσεγγίσεις εντός του έμμηνου ακτιβισμού. Η ίδια προσθέτει σχετικά με τη σημασία της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης: «Ε, ναι, και ιδανικά θα ήθελα να υπάρχει και για αυτά τα θέματα έτσι εκπροσώπηση όλων των φύλων στα παιδιά, για να μην είναι [...] γυναικείο θέμα και τα αγόρια πάνε για μπάλα [...]. Να υπάρχουν και άντρες και τέλος πάντων μη ετεροκανονικοί άνθρωποι που θα μιλάνε στα παιδιά για [...] το φάσμα, αυτό» (Δέσποινα, 07/03/2023).

Στο πλαίσιο των συνεντεύξεων, όταν οι ακτιβιστές/ριες εντοπίζουν ή προτείνουν περαιτέρω αλλαγές, φαίνεται ότι κινούνται γύρω από τρεις βασικούς άξονες: την πρόσβαση σε προϊόντα, τη σημασία της εκπαίδευσης και τη δημόσια συζήτηση. Αρχικά, δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στα προϊόντα, χωρίς, ωστόσο, να εντάσσουν στη συζήτηση το πλαίσιο κριτικής της βιομηχανίας, το οποίο αναπτύχθηκε από σύγχρονες θεωρητικούς του έμμηνου ακτιβισμού (Bobel, 2010, 2018· Bobel & Fahs, 2020· Røstvik, 2022· Vostral, 2008· Wood, 2020). Επιπλέον, εμμένουν στη σημασία της εκπαίδευσης ως έναν σημαντικό θεσμό κοινωνικοποίησης, ανάπτυξης δεξιοτήτων και συγκρότησης ταυτοτήτων, ενώ, παράλληλα, αναφέρουν και την ανάγκη ένταξης της σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης στο πρόγραμμα σπουδών. Τέλος, αξίζει να σημειωθούν οι πολλαπλές αναφορές στην ανάγκη συζήτησης και επαναφοράς της περιόδου

στον δημόσιο λόγο. Με τη συζήτηση, την περιγραφή και την ονομασία της, η περίοδος μπορεί να περάσει στη σφαίρα του κατανοητού και του ορατού (Butler, 2008), ενώ ευνοείται η αμφισβήτηση των πρακτικών αυτοελέγχου και, τελικά, η αποδόμηση του στίγματος.

4.3. Προσεγγίσεις του έμμηνου ακτιβισμού: «Αγκαλιάζοντας» διαφορετικές εμπειρίες

Σε αυτό το σημείο, θα πρέπει να σημειωθούν οι προσεγγίσεις ή τάσεις του έμμηνου ακτιβισμού στην Ελλάδα, όπως αυτές εντοπίζονται στις αφηγήσεις των ακτιβιστών/ριών. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η απρόσκοπτη πρόσβαση σε προϊόντα αποτελεί ένα βασικό αίτημα. Επιπροσθέτως, οι περισσότεροι/ες ακτιβιστές/ριες εστιάζουν στην ανάγκη αποδόμησης της περιόδου ως γυναικείας εμπειρίας/ταυτότητας και στη σημασία της συμπεριληπτικότητας. Η Άννα διαφωνεί με τη σύνδεση με τη γυναικεία ταυτότητα, μιλώντας βιωματικά: «[...] προβάλλω μεγάλες ενστάσεις σε αυτό, το οποίο έχει να κάνει και με τα δικά μου βιώματα γιατί [...] λόγω κάποιων διατροφικών διαταραχών που πέρασα δεν είχα περίοδο για τέσσερα χρόνια. Επομένως, αυτή η διαφορά στο βίωμα θεωρώ ότι εμένα δεν μου στέρησε κάτι από την ταυτότητά μου ως γυναίκα, οπότε προσπαθώ να πω ότι δεν χρειάζεται να συνδέουμε τόσο έντονα την περίοδο με, ως αποκλειστικά γυναικείο βίωμα». Και, στη συνέχεια, προσθέτει: «[...] να αγκαλιάζουμε το κομμάτι της έμμηνου ρύσης, ε, για αυτό που είναι ακριβώς, δεν είναι ότι μας κάνει δυνατότερες, δεν είναι ότι μας κάνει αδύναμες, είναι αυτό που είναι οπότε είναι καλό να το συζητάμε συνολικά σα βίωμα και να μην το ανάγουμε σε κάτι τόσο ξεχωριστό [...]» (Άννα, 14/03/2023). Με αυτή την αναφορά φαίνεται ότι διαφωνεί με τις πιο ουσιοκρατικές προσεγγίσεις και την τάση της φεμινιστικής πνευματικότητας (Bobel, 2010). Επίσης, η Κέλλυ εξηγεί για μία ιστορία που έχει διαβάσει: «Και με κάποιο τρόπο, η ιστορία που είχα διαβάσει κιόλας με την κοπέλα που είχε αμηνόρροια, ήταν ότι με το που σταμάτησε η περίοδος, σταμάτησε να είναι και γυναίκα [...]» (Κέλλυ, 13/03/2023).

Επιπλέον, οι περισσότερες ακτιβίστριες αναφέρονται στην προσπάθειά τους να χρησιμοποιούν συμπεριληπτική γλώσσα. Η Κωνσταντίνα τονίζει το εξής: «[...] εμείς προσπαθούμε [...] να μην αναφερόμαστε μόνο σε γυναίκες [...] να μιλάμε για όλα τα άτομα και τις θηλυκότητες [...] να αναφερόμαστε σε όλα τα φύλα, οπότε προσέχουμε και το πώς γράφουμε και μιλάμε και στα podcast μας και στα post μας για την περίοδο. Έχω δει [...] και άλλες σελίδες το κάνουν αυτό». Παράλληλα, τονίζει ότι, εάν δεν υπάρχει αυτό το στοιχείο, δεν ακολουθεί τις δράσεις των συγκεκριμένων ομάδων: «Νομίζω η έμφυλη διάσταση είναι αυτό που με ενοχλεί περισσότερο. Γιατί σε όλα τα υπόλοιπα κομμάτια, πάνω κάτω, συμφωνούμε σε αυτά που γράφουμε και τα σχετικά [...] Εμένα, δηλαδή, αυτό είναι που μου χτυπάει περισσότερο και που δεν θα ήθελα ίσως και να συνεργαστώ με κάποιες ομάδες εξαιτίας αυτού» (Κωνσταντίνα, 10/03/2023).

Η Δήμητρα κινείται στο ίδιο πλαίσιο, ενώ τονίζει την επικινδυνότητα των τρανσφοβικών προσεγγίσεων εντός του φεμινιστικού κινήματος: «Ουσιαστικά, θεωρώ ότι αν έχει συμβάλει σε κάτι η ΦΥΛ.ΙΣ, είναι στο κομμάτι τού να προσεγγίσει το ζήτημα διαθεματικά και τριτο-κυματικά, θα έλεγα. Δηλαδή, επειδή η περίοδος στην Ελλάδα και παγκοσμίως κατά βάση θεωρείται ένα γυναικείο θέμα, δεν ανοίγει τόσο συχνά η συζήτηση ότι περίοδο δεν έχουν μόνο οι γυναίκες [...]. Υπάρχουν τρανς άντρες που έχουν περίοδο, υπάρχουν non-binary άτομα που έχουν περίοδο. Ε, επίσης υπάρχουν γυναίκες που δεν έχουν περίοδο, αλλά είναι γυναίκες. [...] Ε, γιατί δυστυχώς ακόμα ακούγονται και αναπαράγονται τρανσφοβικές ρητορικές και εντός του φεμινιστικού κινήματος» (Δήμητρα, 14/03/2023). Τέλος, η Μάγια αναφέρεται και στις εσωτερικές διαμάχες που υπάρχουν σχετικά με το ζήτημα: «πάρα πολλοί δεν είναι τόσο inclusive, ας πούμε. Δηλαδή, κάθε φορά [...] υπάρχει πολύ μεγάλη διαμάχη για αυτό, [...] όταν ας πούμε λέμε ότι δεν έχουν μόνο οι γυναίκες περίοδο, έχουν όλα τα άτομα που έχουν μήτρα. Με αυτό δεν συμφωνούνε πάρα πολλοί και γενικά πολλοί απλά το υιοθετούν ότι α έχεις περίοδο είσαι γυναίκα» (Μάγια, 13/03/2023). Αυτή η γλωσσική κίνηση, δηλαδή η μετάβαση από την έμφυλη γλώσσα, αμφισβητεί τον τρόπο, με τον οποίο η έμμηνος ρύση κωδικοποιείται ως μία εγγενώς γυναικεία εμπειρία. Παράλληλα, εκφράζει την αλληλεγγύη με τις γυναίκες που δεν έχουν

έμμηνο ρύση, τους τρανς άνδρες με περίοδο, καθώς και με intersex και μη-δυναδικά (non-binary) υποκείμενα.

Αξίζει να σημειωθεί ότι μέσα από τις συνεντεύξεις των δύο Αμερικανίδων ακτιβιστριών τονίζεται αυτή η ανάγκη διαθεματικής προσέγγισης, καθώς αναδεικνύονται και οι εμπειρίες εμμήνου ρύσεως των προσφυγισσών. Ενώ οι γνώσεις τους προσφέρουν πολύτιμες προοπτικές για τις προκλήσεις που αντιμετωπίζουν οι προσφύγισες στην Ελλάδα, είναι σημαντικό να αναγνωρίσουμε τη δική τους προνομιακή θέση. Αυτή η ανάλυση δεν υποκαθιστά τις εμπειρίες των ίδιων των προσφυγισσών. Μία ολοκληρωμένη μελέτη της καθημερινής τους ζωής και της αναπαραγωγικής τους υγείας θα απαιτούσε μία ξεχωριστή ερευνητική προσέγγιση.

Χαρακτηριστικά, η Melanie αναφέρει για τη συμμετοχή της στη δράση του PADS4REFUGEES: *«ήταν μια πολύ μεγαλύτερη εμπειρία για μένα να είμαι εκεί [στο καμπ της Σάμου] [...] και [...] να έχω περίοδο, επειδή έχω έντονη περίοδο και πονάω πολύ μερικές φορές. [...] υπάρχει πολύ περιορισμένη ελευθερία κινήσεων για τις γυναίκες στα καμπς. Και έτσι δεν είναι ότι οι γυναίκες μπορούν πάντα να φύγουν και να ψάξουν για, ξέρεις, για προϊόντα περιόδου [...] δεν είναι ότι μπορούν πάντα να τα αγοράσουν, επειδή τους δίνονται πολύ λίγα. Και, εμ, υπάρχει ένα στίγμα για ορισμένες κοινότητες γυναικών που [...] αν ένας άνδρας πουλάει, ξέρεις, ταμπόν ή σερβιέτες ή οτιδήποτε άλλο, δεν αισθάνονται άνετα να τα ζητήσουν. [...] είμαι ευγνώμων που είχα περίοδο όταν ήμουν εκεί, γιατί πραγματικά, για μένα, αυτό ενίσχυσε [...] την άποψή μου, υποθέτω, για τη διαφορά και την αντίθεση μεταξύ εμού που μπορούσα να διαχειριστώ την περίοδό μου και των γυναικών με τις οποίες μιλούσαμε» (Melanie, 13/03/2023).*

Οι δύο ακτιβίστριες αναφέρονται, επίσης, στις οικονομικές δυσκολίες που εμποδίζουν την πρόσβαση σε προϊόντα περιόδου: *« [...] το επίδομα που τους δίνεται σε μηνιαία βάση είναι τόσο μικρό που αν δεν έχουν πρόσβαση σε προϊόντα εμμήνου ρύσεως μέσω μιας οργάνωσης ή μιας εθελοντικής ομάδας, είναι πολύ δύσκολο να αποκτήσουν αυτά τα προϊόντα, επειδή είναι πολύ ακριβά στην Ελλάδα αυτή τη στιγμή» (Melanie, 13/03/2023).* Η Melinda προσθέτει: *«[...]*

αν δεν υπάρχει πρόσβαση σε νερό, προφανώς οι επαναχρησιμοποιούμενες σερβιέτες δεν λειτουργούν. [...] Οι γυναίκες δεν μπορούν να τις αγοράσουν, επειδή [...] τα επιδόματα έχουν αφαιρεθεί ή έχουν μειωθεί πολύ ή συνήθως πηγαίνουν στον αρχηγό του νοικοκυριού. Έτσι, αν πρόκειται για άνδρα, μπορεί να μην αναγνωρίζει τη σημασία τους» (Melinda, 13/03/2023). Αξίζει να σημειωθεί ότι και οι δύο εστιάζουν κυρίως στην καθημερινότητα των γυναικών στο καμπ της Σάμου, το οποίο, σύμφωνα με πρόσφατη δημοσιογραφική έρευνα, είναι εξοπλισμένο με εξελιγμένες τεχνολογίες ασφαλείας και επιτήρησης, με αποτέλεσμα να παρομοιάζεται με φυλακή (Σουφλέρη, 2024). Παράλληλα, εξαιτίας αυτών των συνθηκών η πρόσβαση ΜΚΟ και ομάδων στο καμπ είναι πολύ δύσκολη (Σουφλέρη, 2024).

Επίσης, συνδέουν την έμμηνο ρύση με το ζήτημα της αναπαραγωγικής υγείας των προσφυγισσών, αλλά και με προβλήματα, όπως η έμφυλη βία στους καταυλισμούς: «Ακούσαμε επίσης πολλά για τη μητρική υγεία. [...] πηγαίναμε εκεί επικεντρωμένες κυρίως στην έμμηνο ρύση, αλλά φυσικά είναι τόσο αλληλένδετα μεταξύ τους που αναφέρθηκε επίσης πολύ. Και απλώς, εμ, επειδή οι γυναίκες ζητούσαν σερβιέτες για, για την περίθαλψη μετά τον τοκετό, εμ, κάτι που επίσης δεν περιμέναμε. [...] Και έτσι το να διασφαλίσουμε ότι θα έχουν ιατρική περίθαλψη για το αναπαραγωγικό τους σύστημα μετά τον τοκετό είναι επίσης μια πολύ δύσκολη κατάσταση». Η Melinda προσθέτει: «[...] έπειτα ακούω επίσης ότι οι τουαλέτες στα καμπς δεν είναι ασφαλείς. [...] οι γυναίκες φοβούνται να πάνε, έτσι στη Σάμο [...] οι γυναίκες κατουρούσαν σε ένα μπουκάλι ή τα κρατούσαν όλη τη νύχτα, γιατί το καμπ δεν ήταν αρκετά καλά φωτισμένο. Και υπήρχαν, ξέρεις, κοψίματα στο κάτω μέρος των καμπινών [στις τουαλέτες], κοψίματα στο πάνω μέρος. Οπότε ήταν εκεί ηδονοβλεψίες και αυτό αν κατάφερναν να πάνε στην τουαλέτα χωρίς να τις παρενοχλήσουν» και «[...] νομίζω ότι το να μπορείς να διαχειριστείς καλά και με ασφάλεια την περίοδό σου [...] αυτό θα σήμαινε ότι η σεξουαλική και έμφυλη βία θα μειωνόταν λίγο» (Melinda, 13/03/2023). Οι αναφορές αυτές αναδεικνύουν το περίπλοκο «πλέγμα» αλληλένδετων ζητημάτων μέσα σε έναν πατριαρχικό κόσμο.

Τέλος, η Melanie εξηγεί την προσπάθεια της ομάδας να ακούει και να σέβεται τις διαφορετικές ανάγκες των γυναικών: «[...] δεν στέλνουμε σερβιέτες από την Αμερική. Στέλνουμε χρήματα έτσι ώστε οι άνθρωποι να μπορούν να αγοράζουν τις σερβιέτες που προτιμούν [...] Οι άνθρωποι έχουν μια επιλογή και μπορούν να δώσουν ανατροφοδότηση [...] να υπάρχει ένας ανοιχτός διάλογος όπου οι γυναίκες αισθάνονται ότι μπορούν να μοιραστούν, όπως “αυτό δεν μου κάνει” ή “δεν μου αρέσει αυτό”. “Χμ, και αυτό ήταν χρήσιμο”. [...] Οπότε ναι, το να διασφαλίσουμε ότι η δύναμη να επιλέξουν είναι επίσης στα χέρια τους, νομίζω ότι είναι πολύ σημαντικό» (Melanie, 13/03/2023).

Στο ίδιο πλαίσιο, αναφέρεται και στις πολιτισμικές διαφορές που υπάρχουν σε κάθε camp/στρατόπεδο: «[...] ακούσαμε πολύ συχνά ότι οι γυναίκες από την Αφρική που εξυπηρετούνταν ήταν πολύ πιο ανοιχτές σε συζητήσεις σχετικά με την έμμηνο ρύση και την εγκυμοσύνη [...] Και ότι ήταν κάτι που αποτελούσε απλώς μια περιστασιακή συζήτηση γι’ αυτές, που δε χρειαζόταν να είναι κάτι πραγματικά ταμπού. Αλλά για τις γυναίκες της Μέσης Ανατολής και του αραβικού κόσμου που εξυπηρετούνταν από τους ίδιους ανθρώπους, ήταν πολύ πιο ταμπού. [...] Έτσι, η κατάσταση μπορεί να είναι πολύ διαφορετική για τις γυναίκες και να ζουν στο ίδιο καμπ [...] επειδή υπάρχουν όλα αυτά τα πολιτισμικά εμπόδια και οι διαφορές. Και φυσικά, ναι, είναι πολύ σημαντικό για τις ομάδες που εργάζονται στα καμπς να καταλάβουν ότι δεν είναι πάντα έτσι» (Melanie, 13/03/2023). Οι αφηγήσεις των δύο ακτιβιστριών αναδεικνύουν τις προσπάθειες του σύγχρονου ακτιβισμού, όχι μόνο να συμπεριλάβει ποικίλες ενσώματες εμπειρίες, αλλά και να εστιάσει στα αιτήματα υποκειμένων, όπως η πρόσβαση σε προϊόντα περιόδου, καθώς και η δυνατότητα επιλογής των προϊόντων.

4.3.1. Συγκλίσεις και αποκλίσεις

Οι πολλαπλές αναφορές των ακτιβιστριών στο φεμινιστικό κίνημα αναδεικνύουν τα φεμινιστικά «θεμέλια» των δράσεων του έμμηνο ακτιβισμού. Μέσα από την ανάλυση των συνεντεύξεων, καθίσταται προφανές ότι η πλειονότητα των ακτιβιστριών εμπνέεται από το τρίτο κύμα του φεμινισμού και ασπάζεται τον ριζοσπαστικό έμμηνο ακτιβισμό, πλησιάζοντας τις ριζοσπάστριες

menstruators (radical menstruators) της Bobel (2010). Οι περισσότερες ακτιβίστριες που συμμετείχαν στην έρευνα τίθενται ενάντια σε ουσιολογικές προσεγγίσεις και θεωρίες της σεξουαλικής διαφοράς. Όπως φαίνεται από τις αναφορές τους, θεωρούν προβληματικό τον λόγο «έχω περίοδο, άρα είμαι γυναίκα», απορρίπτουν τα έμφυλα δίπολα και δεν πιστεύουν ότι το φύλο είναι ένα εγγενές χαρακτηριστικό (Butler, 2009). Επιπλέον, χρησιμοποιούν συμπεριληπτική γλώσσα και εστιάζουν στη σημασία της για την κατάργηση των δεισμών, ενώ αναφέρονται σε ποικίλες ενσώματες εμπειρίες και βιωμένες πραγματικότητες εμμήνου ρύσεως. Χαρακτηριστικές είναι οι αναφορές στις εμπειρίες και τα αιτήματα υποκειμένων που βιώνουν πολλαπλές διακρίσεις: τρανς υποκείμενα, θηλυκότητες σε καταστήματα κράτησης και σε συνθήκες αστεγίας, προσφύγισσες και μετανάστριες.

Ένα σημείο που τις διαφοροποιεί από το πλαίσιο του ριζοσπαστικού έμμηνο ακτιβισμού της Bobel (2010) είναι η έμφαση στα προϊόντα. Στις περισσότερες συνεντεύξεις γίνεται ρητή αναφορά στην ανάγκη της απρόσκοπτης πρόσβασης στα προϊόντα, στο ζήτημα της υψηλής φορολογίας και στην ανάγκη δομικών μεταρρυθμίσεων. Αυτή η έμφαση μπορεί να υποδηλώνει ότι ο έμμηνος ακτιβισμός στην Ελλάδα βρίσκεται ακόμη σε πρώιμο στάδιο και δεν έχει ακόμη αναλυθεί η προβληματική διάσταση της βιομηχανίας των προϊόντων και του καπιταλισμού περιόδου (Røstvik, 2022). Εναλλακτικά, αυτή η εστίαση θα μπορούσε να αποδοθεί στο ευρύτερο πολιτικό-οικονομικό πλαίσιο στην Ελλάδα, καθώς πολλές ακτιβίστριες αναφέρονται σε αυτό και το αντιμετωπίζουν ως σοβαρή πρόκληση για τη δράση τους, αλλά και για την προσωπική τους ζωή.

Σχετικά με τις αναφορές των ακτιβιστών/ριών στη σημασία παροχής προϊόντων περιόδου σε περιθωριοποιημένα υποκείμενα, αξίζει να αναφερθεί η ανάλυση των Bobel και Fahs για τις προοπτικές του έμμηνο ακτιβισμού (2020b), στην οποία εξηγούν ότι η εστίαση σε αυτό το θέμα χωρίς την πραγματοποίηση ρητής δομικής ανάλυσης των λόγων για τους οποίους δεν υπάρχει πρόσβαση στα προϊόντα εξαρχής, οδηγεί σε μετατόπιση του κινήματος από μια έκκληση για

αλλαγή της αφήγησης σε μια έκκληση που προσαρμόζεται στις υπάρχουσες δομές εξουσίας.

Στον αντίποδα του ριζοσπαστικού έμμηνου ακτιβισμού, δύο ακτιβίστριες παρουσιάζουν χαρακτηριστικά που υποδηλώνουν μία «συγγένεια» με τη φεμινιστική πνευματικότητα (Bobel, 2010), όπως αναδεικνύεται από την έμφαση που δίνουν στις πνευματικές συνδέσεις με την έμμηνο ρύση και τις τελετουργίες: « [...] το 2016 [...] έκανα την εκπαίδευση *Red Tent Doula* που εκεί πιάνουν και το κομμάτι της περιόδου [...] ως μέρος της ζωής της γυναίκας, και επειδή το *Red Tent*,¹⁶ το κόκκινο, δηλαδή η κόκκινη σκηνή, αφορά την έμμηνο ρύση. Δηλαδή, βρισκότουσαν οικογένειες [...] γυναίκες, [...] επειδή συντονιζόμαστε, τέλος πάντων, οι γυναίκες με τις ορμόνες μας, μαζευόντουσαν τότε στην κόκκινη σκηνή. Εκείνο ήταν, νομίζω, το μεγαλύτερο κλικ, ε, στο να ξεκινήσω να φτιάχνω υφασμάτινες σερβιέτες, στο να ξεκινήσω να μιλάω και για την περίοδο» (Ελευθερία, 18/04/2023).

Και η Δέσποινα αναφέρεται στον τρόπο, με τον οποίο αντιμετώπισε η μητέρα της την εμμηναρχή της, κατά την οποία θεωρείται ότι λαμβάνει χώρα η κοινωνικοποίηση στη «φυλετική ταυτότητα θηλυκότητας» (Johnston-Robledo & Chrisler, 2011, σελ. 10). Περιγράφει ως εξής: «Και αυτό με συνόδεψε στη μετέπειτα ζωή, ότι είναι και δώρο [...] και επίσης, από τότε [...] έχω αρχίσει και, και ε αφουγκράζομαι την κυκλικότητα έτσι του κύκλου, και το πώς με επηρεάζει κατά τη διάρκεια του κύκλου. Δηλαδή, έχω ασχοληθεί με [...] *cycle tracking* και για αντισύλληψη, αλλά και για αυτογνωσία. [...] όσο αγκαλιάζω αυτή την κυκλικότητα, το εποχιακό, και μέσα μου και στο χρόνο και όλα αυτά, νιώθω πολύ πιο ισορροπημένη κάπως. Οπότε θέλω να περάσω ότι η περίοδος, η έμμηνος ρύση, ο κύκλος μπορεί να ναι και ένα δώρο ή μια εσωτερική σοφία που αξίζει να γνωρίσουμε» (Δέσποινα, 07/03/2023).

---

¹⁶ Το κίνημα των Κόκκινων Σκηνών (Red Tents) είναι στενά συνδεδεμένο με τη φεμινιστική πνευματικότητα. Οι σημερινές Κόκκινες Σκηνές είναι εμπνευσμένες από μία αρχαία τελετουργία: την παράδοση ότι οι γυναίκες που είχαν έμμηνο ρύση περνούσαν χρόνο μαζί, μέσα σε μία σκηνή, για να ξεκουραστούν.

Ωστόσο, δεν είναι εύκολη η κατηγοριοποίηση αποκλειστικά βάσει επιλεγμένων αποσπασμάτων. Παρά τις αναφορές στα συγκεκριμένα αποσπάσματα, οι ίδιες φαίνεται να καταλαμβάνουν έναν ενδιάμεσο χώρο, καθώς χρησιμοποιούν επίσης μία συμπεριληπτική γλώσσα, ενώ έχουν διαφορετικές απόψεις για τον ιατρικό λόγο και την εκπαίδευση. Αυτή η ρευστότητα και η αδυναμία κατηγοριοποίησης αντανακλούν την πολυπλοκότητα των σύγχρονων φεμινισμών και υπογραμμίζουν τις διαφορετικές προσεγγίσεις στο πλαίσιο του έμμηνου ακτιβισμού.

5. Συμπεράσματα - Προβληματισμοί

Η παρούσα εργασία αποτελεί μία απόπειρα διερεύνησης της κατασκευής του στίγματος γύρω από την έμμηνο ρύση και μία προσπάθεια χαρτογράφησης του σύγχρονου τοπίου του έμμηνο ακτιβισμού, εμβαθύνοντας στις ποικίλες προσεγγίσεις, προκλήσεις και δυνατότητες εντός του. Από κοινωνιολογική άποψη, η μελέτη αυτή έχει ιδιαίτερη σημασία, καθώς δεν υπάρχουν αντίστοιχες ερευνητικές προσεγγίσεις για το θέμα αυτό στην Ελλάδα. Αυτή η απουσία προηγούμενων ερευνών την καθιστά επίκαιρη, αναγκαία και, ενδεχομένως, να αποτελέσει σημείο για την περαιτέρω διερεύνηση του θέματος.

Η διερεύνηση των θεματικών ξεκίνησε με την ανάλυση της διαμόρφωσης του στίγματος, αντλώντας από το πεδίο της Κοινωνιολογίας του Σώματος και αξιοποιώντας θεωρίες, όπως αυτή του Goffman για το στίγμα (Goffman, 1963), του Foucault για τη βιοεξουσία (Foucault, 1989, 2011) και της Douglas για την κατασκευή της μιαιρότητας (Douglas, 1966). Ο συνδυασμός των θεωριών αυτών, με σύγχρονες θεωρίες για την εθιμοτυπία και την κουλτούρα απόκρυψης γύρω από την περίοδο, καθώς και με τις αναλύσεις των συνεντεύξεων των ακτιβιστών/ριών, ευνόησε την κατανόηση της κοινωνικής κατασκευής του εμμηνορροϊκού στίγματος. Επιπλέον, αναδύθηκαν οι τρόποι, μέσω των οποίων οι πολιτισμικές ιδέες σχετικά με την απόκρυψη της εμμήνου ρύσεως δρουν πάνω και μέσω των ίδιων των υποκειμένων, καθώς ενσωματώνονται στις καθημερινές πρακτικές τους ως μορφές αυτό-επιτήρησης. Τέλος, το στίγμα συσχετίστηκε με την ιατρικοποίηση και παθολογικοποίηση των γυναικείων σωμάτων, καθώς και με το έμφυλο δίπολο δημόσιο-ιδιωτικό.

Στη συνέχεια, η ανάλυση μετατοπίστηκε από τη θεωρητική διερεύνηση του στίγματος, στις προσπάθειες αποδόμησής του, και συγκεκριμένα στον έμμηνο ακτιβισμό. Οι «ρίζες» του εντοπίζονται στη δεκαετία του '70, στο δεύτερο κύμα φεμινισμού και στο κίνημα για την υγεία των γυναικών (Women's Health Movement [WHM]) στις ΗΠΑ (Bobel, 2010). Ωστόσο, σήμερα, είναι πιο επίκαιρος από ποτέ, ανταποκρινόμενος στις σύγχρονες προκλήσεις και τις κοινωνικές δυναμικές γύρω από το φύλο, την υγεία και τη σωματική αυτονομία,

εναρμονισμένος με τα ιδανικά και τις αρχές του τρίτου κύματος του φεμινισμού. Μέσα από την ανάλυση σύγχρονων θεωριών για τον έμμηνο ακτιβισμό, κατέστη εμφανές ότι πρόκειται για μία μορφή κοινωνικού ακτιβισμού που εστιάζει στην ανατροπή του στίγματος και της ντροπής, με πολλές και διαφορετικές προσεγγίσεις.

Κάποιες από αυτές τις προσεγγίσεις έχουν αποδειχθεί αμφιλεγόμενες και έχουν προκαλέσει αντιπαραθέσεις σε φεμινιστικούς κύκλους. Η παρουσίασή τους ήταν ζήτημα βαρύνουσας σημασίας, καθώς μπορεί η έμμηνο ρύση να έχει την τιμητική της κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών (Bobel, 2018), αλλά είναι σημαντικό να διατηρήσουμε μία κριτική ματιά στις προσπάθειες αμφισβήτησης του στίγματος.

Μέσα από τις αφηγήσεις ακτιβιστών/ριών από διαφορετικούς φεμινιστικούς χώρους, αναδύθηκαν σημαντικά στοιχεία για την ανάπτυξη και την εξέλιξη του έμμηνο ακτιβισμού στην Ελλάδα. Τα ευρήματα αναδεικνύουν βασικά θέματα που διαμορφώνουν τις προσεγγίσεις και τις προτεραιότητες των ακτιβιστών/ριών. Πρώτον, οι ακτιβιστές/ριες εντοπίζουν μετασχηματισμούς στους λόγους γύρω από την έμμηνο ρύση σε διαφορετικά πεδία, όπως η γλώσσα και η παρουσία της στη δημόσια σφαίρα. Ωστόσο, τονίζουν ότι οι αλλαγές είναι περιορισμένες και ότι υπάρχουν σημαντικές αντιστάσεις στην ελληνική κοινωνία. Για την αποδόμηση του στίγματος αξιοποιούν ψηφιακές πλατφόρμες, στις οποίες προωθούν την ανάπτυξη ανοιχτών συζητήσεων. Επιπλέον, προτείνουν περαιτέρω αλλαγές, τις οποίες θεωρούν αναγκαίες, και φαίνεται ότι κινούνται γύρω από τρεις βασικούς άξονες: την πρόσβαση σε προϊόντα, τη σημασία της εκπαίδευσης και τη δημόσια συζήτηση. Η έμφαση στα προϊόντα, ενδεχομένως, να «δείχνει» προς μία αναιμική πλευρά του ακτιβισμού, όπως τη χαρακτηρίζουν οι Bobel και Fahs (2020b), και να υποδηλώνει το πρώιμο στάδιο του έμμηνο ακτιβισμού στην Ελλάδα. Παρ' όλα αυτά, αποτελεί ένα βασικό αίτημα των ακτιβιστριών, το οποίο επανέρχεται στις αφηγήσεις τους.

Η πλειονότητα των ακτιβιστών/ριών τάσσεται με τη ριζοσπαστική «πτέρυγα» του έμμηνο ακτιβισμού και διεκδικεί ορατότητα, ενώ οι πρακτικές και

οι δράσεις τους στοχεύουν στην αποδόμηση του στίγματος και των έμφυλων στερεοτύπων. Πιστεύουν ότι αυτό που κάνουν αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι του σύγχρονου φεμινιστικού κινήματος και ασπάζονται το τρίτο κύμα, τον διαθεματικό, ριζοσπαστικό και συμπεριληπτικό φεμινισμό, απορρίπτοντας τον ουσιοκρατικό και μονοθεματικό λόγο.

Η συγκεκριμένη μελέτη εντάσσεται στη σύγχρονη συζήτηση για τα αναπαραγωγικά δικαιώματα, την αναπαραγωγική υγεία και δικαιοσύνη, και «φωτίζει» τον τρόπο με τον οποίο τα αναπαραγωγικά δικαιώματα συμπεριλαμβάνονται σε έναν ευρύτερο διάλογο για το τι συνιστά πολιτική ελευθερία, σύγχρονο φεμινισμό και ακτιβισμό. Επιπλέον, σε μια εποχή όπου τα αναπαραγωγικά δικαιώματα των θηλυκοτήτων και το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση του σώματος βρίσκονται υπό καθεστώς μόνιμης απειλής, μετά την ανατροπή της απόφασης *Roe v. Wade* στις ΗΠΑ, αλλά και τις αλλαγές νομοθεσιών για τις αμβλώσεις σε πολλές χώρες, είναι ζωτικής σημασίας να αναγνωρίσουμε μορφές κοινωνικού ακτιβισμού, όπως ο έμμηνος ακτιβισμός, οι οποίες αποτελούν μέρος του διαρκούς αιτήματος της κατάργησης του κοινωνικού ελέγχου των γυναικείων σωμάτων.

Συνεπώς, ο έμμηνος ακτιβισμός μπορεί να συνδεθεί με το ευρύτερο φεμινιστικό κίνημα με ισχυρούς και ουσιαστικούς τρόπους και να εξετάσει τις βαθύτερες ριζικές δομές των ανισοτήτων που βασίζονται στην πατριαρχία, τον ρατσισμό, τον ταξισμό και τον ετεροσεξισμό. Τούτου λεχθέντος, ο ριζοσπαστικός έμμηνος ακτιβισμός μπορεί, επίσης, να διανοίξει χώρο για διατομές και συσχετίσεις των πολλαπλών ανισοτήτων (ταξικών, έμφυλων, εθνοτικών).

Προκειμένου να αμφισβητηθούν αποτελεσματικά τα ταμπού της εμμήνου ρύσεως και να προωθηθούν οι ανοιχτές συζητήσεις για την περίοδο, το μέλλον του έμμηνου ακτιβισμού θα πρέπει να περιλαμβάνει μία πολιτική προσέγγιση, να επαναπροσδιορίσει την έμμηνο ρύση ως έντονα και προκλητικά δημόσια, με την πρόσβαση σε προϊόντα περιόδου να αποτελεί μόνο μία από τις πολλές διαφορετικές πτυχές ενός τολμηρού νέου κινήματος. Όπως τονίζουν οι Bobel και Fahs (2020b), οι διατομές του έμμηνου ακτιβισμού με άλλα κοινωνικά κινήματα

είναι απαραίτητες για την επίτευξη αυτής της πολιτικής προσέγγισης. Εξάλλου, τα κοινωνικά κινήματα έχουν μεγαλύτερο αντίκτυπο ως αλληλένδετα και αλληλοσυνδεόμενα, «ριζωμένα» στις ίδιες δομές ανισότητας και καταπίεσης.

Ο έμμηνος ακτιβισμός έχει τη δυνατότητα να εμπνεύσει πολιτική αντίσταση και να διαταράξει πολλές υποθέσεις σχετικά με το φύλο, τα σώματα, τον πολιτικό ακτιβισμό, την ενσώματη αντίσταση και τη δημιουργία φεμινιστικών συμμαχιών. Από την άλλη πλευρά, έχει επίσης τη δυνατότητα να αποφύγει τις πολιτικές του ρίζες και να κινηθεί προς αφομοιωτικές ή νεοφιλελεύθερες πολιτικές, μία κίνηση με καταστροφικές συνέπειες.

Για όλους τους παραπάνω λόγους, αξίζει να συνεχιστεί η κριτική διερεύνηση του έμμηνου ακτιβισμού, μίας μορφής κοινωνικού ακτιβισμού, η οποία σήμερα εξελίσσεται και αποκτά δυναμική στο πλαίσιο του φεμινιστικού κινήματος. Επιπλέον, σημαντική είναι και η περαιτέρω ακαδημαϊκή μελέτη και έρευνα της εμμήνου ρύσεως, μέσα από το πρίσμα των κοινωνικών επιστημών, η οποία μπορεί να προσφέρει διεξόδους για κριτικούς προβληματισμούς και να συνεισφέρει στη διεπιστημονική έρευνα για το (γυναικείο) σώμα στις σύγχρονες βιοπολιτικές κοινωνίες.

Βιβλιογραφία

Α. Ελληνόγλωσση

Βαΐου, Ντ. (1994), Η πόλη: Ένας χώρος για τις γυναίκες; Στο *Αναπαραστάσεις της θηλυκότητας – Φεμινιστικές προσεγγίσεις* (σελ. 59-67). ΚΕΤ.

Butler, J. (2009). *Αναταραχή Φύλου. Ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας* (Γ. Θ. Καραμπέλας, Μετ.). Αλεξάνδρεια.

Butler, J. (2008). *Σώματα με Σημασία: Οριοθετήσεις του «φύλου» στο λόγο* (Π. Μαρκέτου, Μετ.). Εκκρεμές.

Διαλέτη, Α. (2023). *Η μαγεία στην Ευρώπη, 15ος-18ος αι. Μια κοινωνική και πολιτισμική ιστορία*. [Προπτυχιακό εγχειρίδιο]. Κάλλιπος, Ανοικτές Ακαδημαϊκές Εκδόσεις. <https://dx.doi.org/10.57713/kallipos-268>

Douglas, M. (2006). *Καθαρότητα και Κίνδυνος: Μια ανάλυση των εννοιών της μιαιρότητας και του ταμπού* (Α. Χατζούλη, Μετ.). Πολύτροπον.

Foucault, M. (1989). *Ιστορία της σεξουαλικότητας. 1. Η δίψα της γνώσης* (Γ. Ροζάκη, Μετ.). Ράππας.

Foucault, M. (2011). *Επιτήρηση και τιμωρία: Η γέννηση της φυλακής* (Τ. Μπέτζελος, Μετ.). ΠΛΕΘΡΟΝ.

Goffman, E. (2001). *Στίγμα: Σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας* (Δ. Μακρυγιώτη, Μετ.). Αλεξάνδρεια.

Μακρυγιώτη, Δ. (2004). *Τα όρια του σώματος. Διεπιστημονικές προσεγγίσεις*. νήσος.

Τσιώλης, Γ. (2014). *Μέθοδοι και τεχνικές ανάλυσης στην ποιοτική κοινωνική έρευνα*. Κριτική.

Φρανκ, Α. (2012). *Το Ημερολόγιο Της Άννας Φρανκ* (Ρ. Χατχούτ, Μετ.). Πατάκης.

B. Ξενόγλωσση

- Ahmed, S. (2017). *Living a feminist life*. Duke University Press.
- Bartky, S. (2014). Foucault, Femininity, and the Modernization of Patriarchal Power. Στο R. Weitz & S. Kwan (επιμ.), *The Politics of Women's Bodies: Sexuality, Appearance, and Behavior* (σελ. 64–85). Oxford University Press.
- Buckley, T., & Gottlieb, A. (1988). *Blood Magic: The Anthropology of Menstruation*. University of California Press.
- Bobel, C. (2010). *New blood: Third-wave Feminism and the Politics of Menstruation*. Rutgers University Press.
- Bobel, C. (2018). *The managed body: Developing Girls and Menstrual Health in the Global South*. Springer.
- Bobel, C., Winkler, I. T., Fahs, B., Hasson, K. A., Kissling, E. A., & Roberts, T. (2020). *The Palgrave Handbook of Critical Menstruation Studies*. Springer Nature.
- Bobel, C. & B. Fahs. (2020a). The messy politics of menstrual activism. Στο Bobel, C., I. T. Winkler, B. Fahs, K. A. Hasson, E. A. Kissling & T. Roberts (Eds.), *The Palgrave Handbook of Critical Menstruation Studies*, (σελ. 1001–1018). Springer Nature.
- Bobel, C., & Fahs, B. (2020b). From Bloodless Respectability to Radical Menstrual Embodiment: Shifting Menstrual Politics from Private to Public. *Signs*, 45(4), 955–983. <https://doi.org/10.1086/707802>
- Bordo, S. (2003). *Unbearable weight: Feminism, Western Culture, and the Body*. University of California Press.
- Braun, V., & Clarke, V. (2012). Thematic analysis. Στο H. Cooper, (επιμ.), *APA Handbook of Research Methods in Psychology*, (σελ. 51-77). American Psychological Association.

Clancy, K. (2023). *Period: The Real Story of Menstruation*. Princeton University Press.

De La Bellacasa, M. P. (2017). *Matters of care: Speculative Ethics in More than Human Worlds*. University of Minnesota Press.

Delaney, J., Lupton, M. J., & Toth, E. (1988). *The Curse: A Cultural History of Menstruation* (2nd Revised ed.). University of Illinois Press.

Docherty, S. (2010). Smear it on your face, rub it on your body, it's time to start a menstrual party! *The Journal of Undergraduate Research*, 1(1), 12. <http://scholar.oxy.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1020&context=ctsj>

Ehrenreich, B., & English, D. (2013). *For her own good: Two Centuries of the Experts Advice to Women*. Anchor.

Fahs, B. (2016). *Out for Blood: Essays on Menstruation and Resistance*. Amsterdam University Press.

Frank, S. (2020). Queering Menstruation: Trans and Non-Binary Identity and Body Politics. *Sociological Inquiry*, 90(2), 371–404. <https://doi.org/10.1111/soin.12355>

Haraway, D. (1988). Situated Knowledges: The science question in Feminism and the privilege of partial perspective. *Feminist Studies*, 14(3), 575. <https://doi.org/10.4324/9780203873106-18>

Houppert, K. (2000). *The Curse: Confronting the Last Unmentionable Taboo: Menstruation*. Farrar, Straus and Giroux.

Johnston-Robledo, I., & Chrisler, J. C. (2011). The menstrual mark: Menstruation as social stigma. *Sex Roles*, 68(1–2), 9–18. <https://doi.org/10.1007/s11199-011-0052-z>

Jouët, J., (2018). Digital Feminism: Questioning the Renewal of Activism, *Journal of Research in Gender Studies* 8(1), 133–157. <https://doi.org/10.22381/JRGS8120187>

Kissling, E. A. (2006). *Capitalizing on the curse: The Business of Menstruation*. Lynne Rienner Publishers.

Kristeva, J. (1982). *Powers of horror: An essay on abjection*. Columbia University Press.

Laws, S. (1991). *Issues of blood: The Politics of Menstruation*. Springer.

Levitt, R. B., & Barnack-Tavlaris, J. L. (2020). Addressing Menstruation in the workplace: The Menstrual Leave Debate. Στο C. Bobel, I. T. Winkler, B. Fahs, K. A. Hasson, E. A. Kissling & T. Roberts (επιμ.), *The Palgrave Handbook of Critical Menstruation Studies* (σελ. 561–575). Springer Nature.

Moffat, N., & Pickering, L. (2019). 'Out of order': The double burden of menstrual etiquette and the subtle exclusion of women from public space in Scotland. *The Sociological Review*, 67(4), 766–787. <https://doi.org/10.1177/0038026119854253>

Ortner, S. B. (1972). Is female to male as nature is to culture? *Feminist Studies*, 1(2), 5. <https://doi.org/10.2307/3177638>

Patterson, A. S. (2014). The social construction and resistance of menstruation as a public spectacle. Στο N. Farris, M. A. Davis & D. R. Compton (επιμ.), *Illuminating How Identities, Stereotypes and Inequalities Matter through Gender Studies* (σελ. 91–108). https://doi.org/10.1007/978-94-017-8718-5_8

Persdotter, J. (2013). *Countering the menstrual mainstream: A study of the European menstrual countermovement* [Master's thesis, University of Gothenburg]. Gothenburg University Publications Electronic Archive (GUPEA). <https://gupea.ub.gu.se/handle/2077/34369?show=full>

Persdotter, J. (2022). *Menstrual Dirt: An exploration of contemporary menstrual hygiene practices in Sweden*. Pandora.

Rosewarne, L. (2012). *Periods in pop culture: Menstruation in Film and Television*. Lexington Books.

Røstvik, C. M. (2022). *Cash flow: The businesses of menstruation*. UCL Press.

Rubin, H. J., & Rubin, I. S. (2012). *Qualitative interviewing: The Art of Hearing Data*. SAGE Publications.

Tracy, S. J. (2019). *Qualitative research methods: Collecting Evidence, Crafting Analysis, Communicating Impact*. John Wiley & Sons.

Vostral, S. L. (2008). *Under wraps: A History of Menstrual Hygiene Technology*. Lexington Books.

Vostral, S. L. (2018). *Toxic shock: A Social History*. NYU Press.

Wood, J. M. (2020b). (In)Visible bleeding: The Menstrual Concealment Imperative. Στο C. Bobel, I. T. Winkler, B. Fahs, K. A. Hasson, E. A. Kissling & T. Roberts (επιμ.), *The Palgrave Handbook of Critical Menstruation Studies* (σελ. 319–336). Springer Nature.

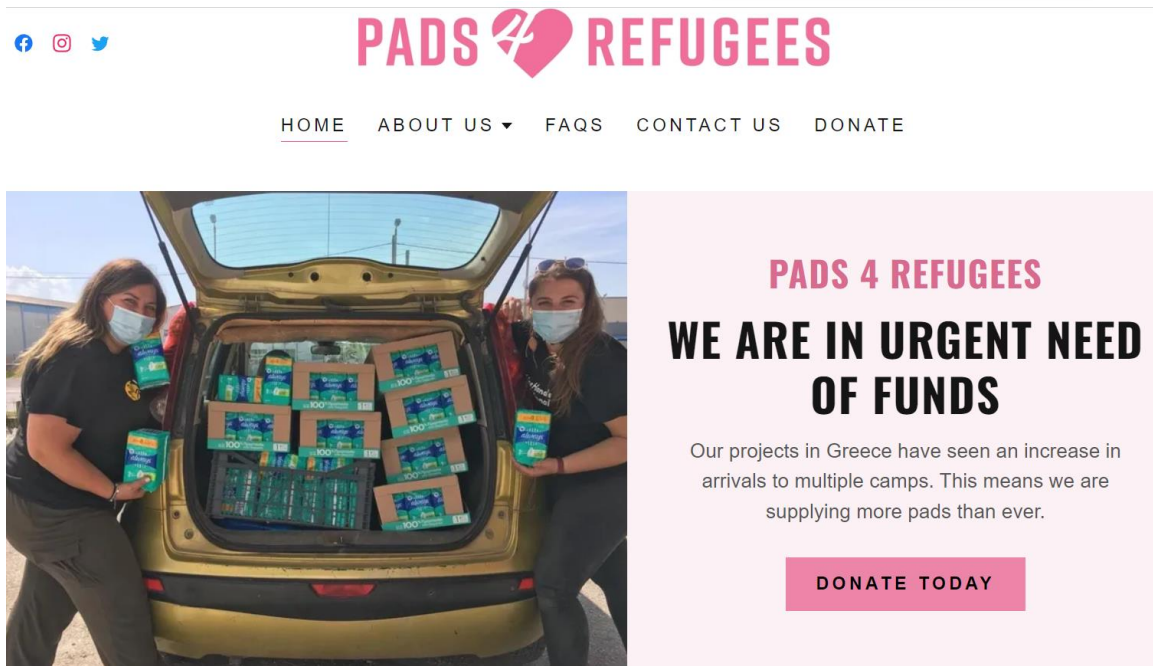
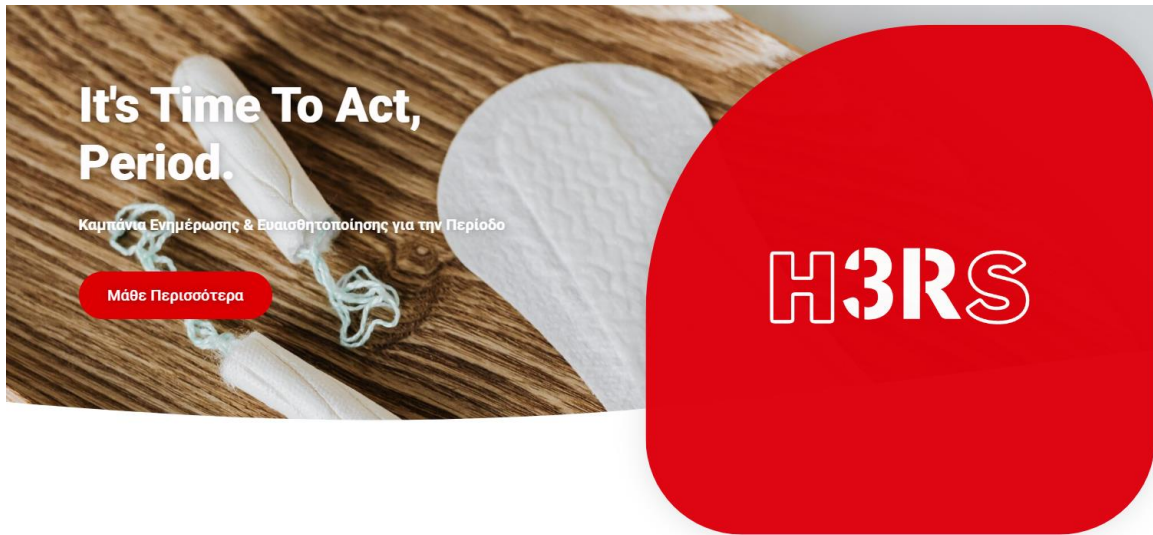
Γ. Ηλεκτρονικές Πηγές - Ιστοσελίδες

Alsaafin, L., & Amer, R. (2023, November 1). No privacy, no water: Gaza women use period-delaying pills amid Israel war. *Al Jazeera*. <https://www.aljazeera.com/news/2023/10/31/no-privacy-no-water-gaza-women-use-period-delaying-pills-amid-war>

Ορολογία - *Colour youth*. (2018, May 28). Colour Youth. <https://www.colouryouth.gr/terms/>

Σουφλήρη, Ε. (2024, February 24). Τεχνητή Νοημοσύνη και αιτούντες άσυλο: Θα τους προστατεύσει η ΕΕ; *News 24/7*. <https://www.news247.gr/magazine/reportage/tehniti-noimosini-kai-aitountes-asilo-tha-tous-prostatefsei-i-ee/>

ι. Παράρτημα: Εικόνες

Εικόνα 1. Εικόνες από διαδικτυακές καμπάνιες και δημοσιεύσεις των ομάδων/οργανώσεων έμμηνου ακτιβισμού. (1. <https://www.h3rs.org/> 2. <https://pads4refugees.org/>)

phylis

ΑΝΟΙΧΤΗ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

PERIOD.

ΣΑΒΒΑΤΟ 17/12/2022
ΩΡΑ 16:30
ZOOM

Η εμμηνόρροια ουδέποτε αντλούσε το ενδιαφέρον ως μία καθαρά βιολογική διεργασία του ανθρώπινου σώματος, αλλά πάντοτε είχε και μία διάσταση κοινωνική, θρησκευτική, καθώς και οικονομικο-πολιτική. Από την άλλη, η αλήθεια γύρω από την έμμηνο ρύση υποαντιπροσωπεύεται στα πολλά και συναφή αφηγήματα που αναπτύσσονται και κυριαρχούν, ώστε να αφήνεται χώρος για κοινωνικά ψεύδη και παρανοήσεις. Είναι η χρήση εντιθέμενης κυλινδρικής σερβιέτας (ταμπόν) καλή για την σωματική υγιεινή; Κατά την διάρκεια της εμμηνόπαυσης επιτρέπεται η σεξουαλική συνεύρεση;

Ο Τομέας Σεμιναρίων και Συνεδρίων έχει ετοιμάσει μία σύντομη παρουσίαση, εισαγωγική στο θέμα, μέσω της οποίας θα μας δώσουν το έναυσμα να προχωρήσουμε σε μία εποικοδομητική ανταλλαγή απόψεων. Η συζήτηση θα κινηθεί γύρω από τρεις βασικού άξονες, την οικονομική και εμπορική διαχείριση της εμμηνόρροιας, το έλλειμμα της εκπαίδευσης και η στάση της θρησκείας απέναντι σε ζητήματα της εμμηνόρροιας και της εμμηνόπαυσης, καθώς και τους διάφορους μύθους και στερεότυπα που θολώνουν την σύλληψη της εμμηνόρροιας και γκριζάρουν την εικόνα της.

Εικόνα 2 . Εικόνες από διαδικτυακές καμπάνιες και δημοσιεύσεις των ομάδων/οργανώσεων έμμηνο ακτιβισμού. (<https://www.instagram.com/phylis.auth/>)

vol4: Περί Εμμηνόρροιας

και άλλων δαιμονίων

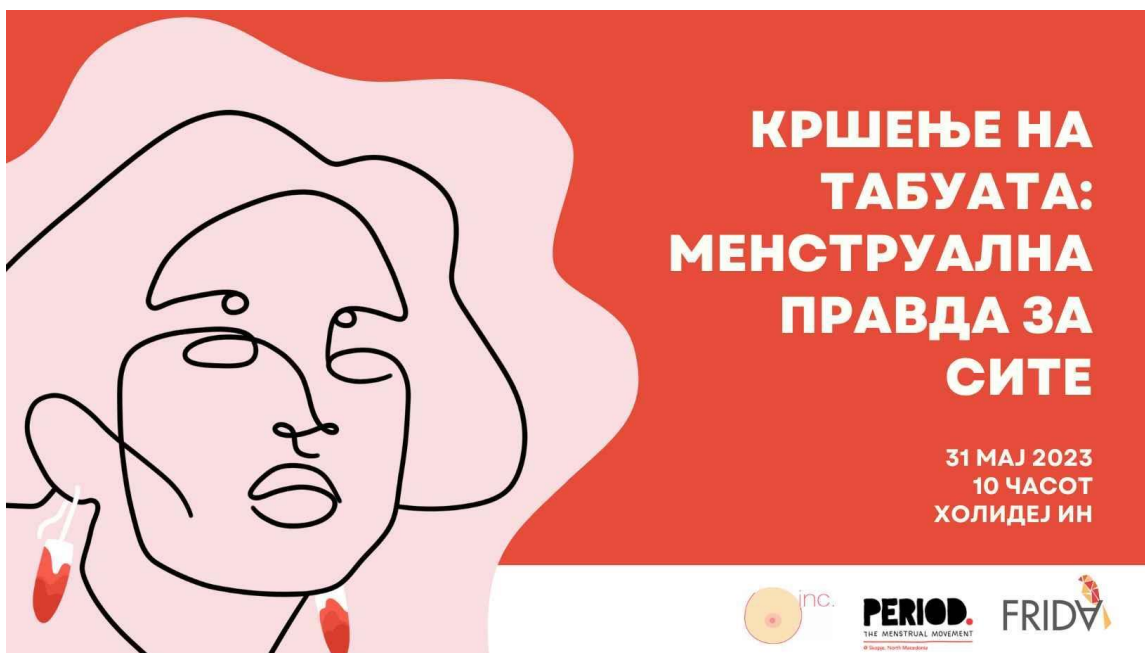
Εικόνα 3. Εικόνες από διαδικτυακές καμπάνιες και δημοσιεύσεις των ομάδων/οργανώσεων έμμηνου ακτιβισμού. (<https://www.instagram.com/phylis.auth/>)

Εικόνα 4. Εικόνες από διαδικτυακές καμπάνιες και δημοσιεύσεις των ομάδων/οργανώσεων έμμηνου ακτιβισμού. (https://www.instagram.com/h3rs_ngo/)

Εικόνα 5. Εικόνα από τον κατάλογο της έκθεσης «Flow: The Exhibition on Menstruation» του Museum of European Cultures στο Βερολίνο.

Εικόνα 6. Διαδικτυακή αφίσα του συνεδρίου «*Breaking Taboos: Menstrual Justice for All!*» που διοργανώθηκε από την ομάδα του *Tiiiit! Inc.* σε συνεργασία με την πρωτοβουλία *PERIOD*. Σκορπε και πραγματοποιήθηκε τον Μάιο του 2023 στα Σκόπια. (<https://tiiiitinc.com/en/femoir/show/180/conference-breaking-taboos-menstrual-justice-for-all>)

ii. Παράρτημα: Πληροφορίες Ομάδων

1. *ΦΥΛ.ΙΣ. Α.Π.Θ./ Phylis AUTH*: Η Φοιτητική Ένωση για το Φύλο και την Ισότητα (ΦΥΛ.ΙΣ.) είναι μία φεμινιστική ομάδα χωρίς κομματικό ή οικονομικό χαρακτήρα, που ιδρύθηκε στις αρχές του ακαδημαϊκού έτους 2020/21, με έδρα το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Περισσότερες πληροφορίες: <https://phylis.gr/>.
2. *H3RS*: Το H3RS είναι ένας οργανισμός που στοχεύει στην ευαισθητοποίηση του κοινού σχετικά με την περίοδο και τα φύλα. Δράσεις του είναι το *The K.E.Y Podcast* & η καμπάνια *It's Time to Act, Period*. Περισσότερες πληροφορίες: <https://www.h3rs.org/>.
3. *Pads 4 Refugees*: Το Pads 4 Refugees είναι ένας μη κερδοσκοπικός οργανισμός. Αποστολή του είναι η υποστήριξη της αξιοπρέπειας των γυναικών και των κοριτσιών προσφύγων με την παροχή προϊόντων περιόδου. Περισσότερες πληροφορίες: <https://pads4refugees.org/>.